

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

2^{baskı}

Bulaşıcı Salaklık

Epidemiyolojisine Giriş

Fevzi DEMİR

Bulaşıcı Salaklık

Epidemiyolojisine Giriş

Fevzi DEMİR

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

phoenix

Bulaşıcı Salaklık

Epidemiyolojisine Giriş

Fevzi DEMİR

Bulaşıcı salaklık; zihinsel işlevlerde bozulmaya yol açan, hastanın ve hasta grubunun doğal ve kültürel çevre içinde yaşamını sürdürme ve geliştirme yeteneğinin azalması ve yitimiyle de sonuçlanabilen, kültürel temas yoluyla bulaşan, memetik kaynaklı ilerleyici bir zihin hastalığıdır.

Özellikle, kesinlikle aydınlıkta olduğuna, aydınlanmış olduğuna inanarak aydınlatma misyonu çerçevesinde *kendi hayatına ve diğerlerine zarar verebilme* gibi hastalıklı belirtilerin oluşmasında gün ışığının tetikleyici olduğu düşünülmektedir.

Çağımızda bu hastalık öncelikle insanlar tarafından biçimlendirilmiş ortamların ve yine insanlar tarafından çizilmiş sınırların içine yerleşmiş bulunmaktadır. Her türlü sınır çizme girişiminin doğasında bu hastalık etkenin rüşeym halinde bulunduğu tahmin edilmektedir.

Bilindiği üzere bütün pistonlar gaza gelmek üzere tasarlanmışlardır.

Parça bütünü oluşturmaz. Bütünü diğer parçalarla birlikte anlamamıza yardımcı olabilir. Parçayı görmek için ise geri çekilmek gerekir. Çok derine inen uzmanın kuyudan çıkarılması ise zordur.

Salaklıktan korunmanın birinci kuralı *birinci kural* üzerine düşünmektir.

Tarihçi Fevzi Demir cici, uslu ve edepli bir bilim, toplumbilim ve tarih yazımına ve anlatımına mizah yoluyla itiraz etmeye kalkışmış.

www.siyasalkitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

www.phoenixyayinevi.com

Bulaşıcı Salaklık

Epidemiyolojisine Giriş

“Hasta Yakınları Bilgilendirme Kitapçığı”

Fevzi DEMİR

Bu kitabın yayın hakkı PHOENİX YAYINEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

***Bulaşıcı Salaklık
Epidemiyolojisine Giriş***

Yazar: Fevzi Demir

Editör: Soner Torlak

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

1. Baskı: Kasım 2012, Ankara

2. Baskı: Ocak 2018, Ankara

ISBN No: 978-605-4657-17-9

Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 11003

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@phoenixkitap.com

http://www.phoenixyayinevi.com

Baskı:

Desen Ofset A. Ş.

Sertifika No: 11289

Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2

Çankaya/Ankara Tel: 0 (312) 496 43 43

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

Bulaşıcı Salaklık

Epidemiyolojisine Giriş

“Hasta Yakınları Bilgilendirme Kitapçığı”

Fevzi DEMİR

İçindekiler

İkinci Baskıya Önsöz	7
Önsöz	9
Sunuş	13
Patogenez	15
Bulaşıcı Salaklık Nedir?	15
Memetik Bir Hastalık Olarak Salaklık	18
Kimlerde Görülmektedir?	25
Tür	25
Yaş	34
Cinsiyet	35
Medeni Durum	36
İrk ve Etnik yapı	38
Din	40
Şeytan	41
Sınıf ve Statü	43
Rejim	48
Nerelerde Görülmektedir?	55
Salaklığın Seri Üretimi: Fabrika	56
Salaklığın Seri Öğretimi: Okul	59
Akıl ve Bilim	60
Ezber	68
Salaklığın Seri Tüketimi: Güruh	74

Kitle Kültürü	80
Televizyon	88
Oyun ve Spor.....	92
Hangi Zamanlarda Görülmektedir?	101
Aydınlanma	101
Uygarlık	104
Son Zamanlar	109
Boş Zamanlar	112
Temizlik Günleri	114
Prognoz	121
Klinik ve Ayırıcı Tanı	123
Bulgular	124
Biyopsi ve Örnek Vaka Analizleri.....	130
Tedavi Olanakları ve Örnek Uygulamalar.....	136
Öncü Çalışmalar: N. Mahmud ve Arkadaşları	139
Korunma Önerileri	149
Sonuç	155
Uzmanlıkları Farklı Okurlar İçin Kısa Sözlük	157
Değinilen Kaynaklar	159

İkinci Baskıya Önsöz

Elinizdeki kitap 21. Yüzyılın ilk on yılına aittir. 12 Eylül 1980 öncesi ve sonrası deneyimiyle 11 Eylül 2001 sonrasında yazılmaya başlanmış, on yıl gibi kısa bir sürede yazımı tamamlanabilmiş ve 2011 sonlarında okuyucuyla buluşabilmiştir.

İşin kötüsü dünyada ve Türkiye'deki gelişmeler bu kitabın tespitlerinin hâlâ yerinde olduğunu ve güncelliğini koruduğunu gösteriyor. Son yedi yılda yapay zekâ araştırmalarında devasa gelişmeler olurken insanın zekâsını ihmaldeki artış da sürmekte.

Türkiye'de ise Türk zekâsını en yüksek düzeyde geliştirmesinden sorumlu olduğu sanılan üniversitelerin durumuna mizah ile bile katlanmak mümkün görünmüyor.

Hakikati korkmadan söyleyebilecek son delinin de öldürüldüğü veya işten atıldığı bu topraklarda, mizahı korumak ve ona sığınmaktan başka yapacak bir şey yok gibi sanki.

Asık suratlı bir ciddiyetin, kronikleşen nefret ve öfkenin, yaygınlaşan şiddetin kol gezdiği dünyamızda karşılıklı patlatılan kahkahaya her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğumuz şu son zamanlarda, akademi ve bilimi mizahla buluşturmaya yönelik bu teşebbüsün ciddiye alınmasındaki güçlüklerin aşılması dileğimdir.

Kitabın ikinci baskısını mümkün kılan Phoenix Yayınevi yöneticilerine ve çalışanlarına müteşekkirim.

Sıgacık/Teos - Ocak 2018

Önsöz”

Bu kitap bir tarihçinin toplum sağlığına ilişkin çalışmasıdır. Yazarın tıpla ilgisi ise vaktinin büyükçe bir kısmını yüksek hastalık kapasitesiyle hastanede geçirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de yazarın aydınlanması hapishanede değil de hastanelerde vuku bulmuştur. Bu çalışma, toplumu aydınlatmakla vazifelendirildiğine inanan bir organizmanın, bir *homo academicus*'un¹ aydınlanması olarak değerlendirilmelidir.

Başlangıçta amacım küçük harfle yazılan *faşizm* üzerine bir çalışma yapmaktı. Hatta başlığını bile bulmuştum: “*Benim faşizminim gelişinden bellidir.*” *Kahrolsun Faşizmle* büyümüşlük gençliğimizde de. Bu kahrolası şeyin ne olduğunu ve nasıl ortaya çıktığını anlamak istiyordum. Araştırmalarım, içimizde olduğunu düşündüğüm bu şeyin bir çeşit salaklık olarak da değerlendirilebileceği sonucuna götürdü beni. Üstelik *salak*, *faşist*'ten daha vurgulu, bulaşıcı ve etkiliydi. Her dilde ve de-

¹ Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler*, (Çeviren:Hülya Uğur Tanrıöver), Hil Yayınları, İstanbul, 2006, s.45. Türkiye örneğinde yetkin bir analiz için bkz: Hasan Ünal Nalbantoğlu, “Üniversite A.Ş.de bir ‘homo academicus’: ‘ersatz’ yuppie akademisyen”, *Toplum ve Bilim*, No. 97, Güz 2003, ss. 7-42. Dipnotlar için genel not: “Bu notları okumak, onları hiç okumayanların uğrayacakları zarardan daha az zarar verir.” J.J. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çeviren: R. N. İleri) Beşinci Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 1995,s. 63.

virde karşılığı bulunabilirdi. Ayrıca halkımızın anlayabileceği bir dilde konuşma ve yazmanın vazifemiz olduğunu da hatırlıyordum.

Sosyo-politik dinamiklerin irrasyonelitesinin ontolojik tasavvuru ve epistemolojik öncülleri üzerine jeo-kültürel ve biyo-stratejik algıların estetik dolaylımsızlığının dönüşümsel bir betimlemesini içeren söylemleri, durun gitmeyin, sizin gibi ben de bi türlü dolaylayamadım! Çalışmamız bu nedenle, bu akademik ve artistik dilin *ne diyo?* dedirten bir türlü iletişmemeci tarzını deşmeye ve aşmaya yönelik bir girişimdir. Tıbbî, siyasî ve askerî prospektüslerin hedef kitlesindeki birisinin prospektüs yazmaya tam teşebbüsüdür. Yavaş yavaş okunmak ve anlaşılmak için yazılmıştır.

Niyetimiz, cici, uslu ve edepli bir bilim, toplumbilim ve tarih yazımına ve anlatımına mizah yoluyla itiraz edebilmektir. Gülme ve gülerek anlatma katlanmanın, savunmanın ve direnmenin yollarından biridir. Mizah aynı zamanda konumuza karşı bağışıklığı güçlendirir. Tarihçiliği mizahla birleştirebilen ustalardan İtalyan Cipolla'nın vurguladığı gibi, *"Mizah alaydan farklıdır. Alay edildiği zaman insan başkalarına güler. Mizah söz konusu olduğunda, insan başkalarıyla birlikte güler. Alay gerilim ve çatışmalar doğurur. Mizah ölçüsünde ve doğru zamanda kullanılırsa [...] gerilimleri ortadan kaldırmak, son derece üzücü durumları çözmek, insan ilişkilerini ve bağınıtlarını kolaylaştırmak için mükemmel ilaçtır. Kesin kanım şudur ki ne zaman mizah yapma fırsatı çıkarsa bu fırsatın kaçmamasına çalışmak toplumsal bir görevdir."*²

Birlikte gülümseyebilmek ve vakti geldiğinde kahkaha patlatabilmek dileğiyle yazdığım bu kitabın özel ve yakın çevremle doğrudan bir ilgisi yoktur. Zaten bu çalışmada da bu

² Carlo M. Cipolla, *Neşeli Öyküler*, (Çeviren: Tülin Altınova), 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.52.

hastalığın bana da bulaşmış olduğunu göstermekten öte bir anlam aranmamalıdır!

Eşim Göksel ve oğlum Utku bu kitaptan ve konudan kurtulmam için çok gayret ettiler. Varlıklarına seviniyorum. Kitabın arasına sıkışabilmiş olan birkaç yararlı unsur varsa, değinilen kaynakların yanı sıra, birçoğunun fikir ebesi Cezmi Koca'dır. Üstelik metni dinlemeye dahi katlanmıştır. Rahmetli babacığım, hep sağ olası anam, abim ve kız kardeşim için, bu vesileyle de olsa sevgilerimi kaydetmek fırsatını da kullanmak isterim.

Mersin-2012

Sunuş

Epidemiyoloji hem klinik, hem de toplum tıp bilimlerinde hastalıkların/sağlık sorunlarının dağılımı, nedenleri ile bunların teşhis, tedavi ve önlenmesi için uygun yöntemleri belirlemeye yarayan araştırma tekniklerini öğreten bir bilim dalıdır.¹ Toplumda sağlık ve hastalıkla ilgili olguların belli bir yer ve zaman dilimindeki dağılımını ve bu dağılımı etkileyen etkenleri inceleyenler. *Epidemiyologlar*, sadece ölüm, hastalık ve sakatlıkla değil, sağlığın iyileştirilmesi ve daha olumlu bir seyre kavuşturulması yollarıyla da ilgilenmektedirler. *Sağlık*, sadece hastalık veya sakatlık durumunun mevcut olmaması değil, aynı zamanda fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan tam iyilik halidir. *Hastalık* terimi de yaralanmalar ve akıl sağlığı da dâhil olmak üzere istenmeyen sağlık değişikliklerinin tamamını kapsamaktadır.

Hastalıkların etiyolojilerin belirlenmesinde analitik epidemiyolojik araştırmaların önemli katkılarına rağmen, halen pek çok hastalığın nedeni tam olarak bilinmemekte, bu konularda bilgi birikimi çok yavaş oluşmaktadır. Çünkü bu hasta-

¹ Sabahat Tezcan, *Epidemiyoloji Tıbbi Araştırmaların Yöntem Bilimi*, Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı yy., Ankara, 1992, s.1; R. Bonita, R. Beaglehole, T Kjellström, *Temel Epidemioloji*, 2. Baskı., T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Sağlık Kurumu, 2009, s.1-4.

lıklarda genellikle birden fazla etiyolojik risk faktörü rol oynamaktadır ve bunları her birisinin etkisinin belirlenmesi için *kohort* araştırmaları ile çeşitli etkenlerle karşılaşan ve karşılaşmayan sağlıklı kişilerin uzun yıllar izlenerek hastalığın her bir etkene özel *insidans* hızlarının araştırılması gerekir. Politika yapıcılar, gelecekteki önceliklerin öngörülmesi sorumluluğunu taşıırken, hâlihazırdaki hastalık önleme ve kontrol önceliklerine yanıt verme zorluğu ile de karşı karşıyadır.

Spesifik bir patojenik ajanın duyarlı bir kişiye aktarılması ile ortaya çıkan hastalığa bulaşıcı veya *enfeksiyöz* hastalık denir. Enfeksiyöz ajanlar insanlara; diğer enfekte insan veya hayvanlardan, doğrudan veya taşıyıcılar, havayolu partikülleri veya araçlar vasıtasıyla dolaylı olarak aktarılabilirler.

Enfeksiyon hastalıkları, insanlık için her zaman sorun oluşturmuş, oluşturmakta ve oluşturmaya devam edecektir. Maalesef *genetik* ve *biyolojik temas* yoluyla bulaşan hastalıklarla ilgili yığınla çalışma bulunmasına karşın, *kültürel temas* yoluyla bulaşan *memetik* hastalıklara aynı yoğunlukta ilgi gösterilmemektedir. Uygarlığın ve bilimlerin yapısı gereği öncelik doğa araştırmalarına verildiğinden ve kültür araştırmalarının sonuçlarının var olan hiyerarşiler üzerinde yıkıcı sonuçlar yaratabildiği görülebildiğinden; kültürel temas yoluyla bulaşan *memetik* hastalıkların öğrenilmesine ve tedavisine yönelik çalışmaların geciktiği görülmektedir. Bulaşıcı salaklık ise bu *memetik* hastalıkların en önemlilerinden biridir.

Patogeneze

Bulaşıcı Salaklık Nedir?

Salaklığı kısaca tanımlamak, iyi bir şey olmadığı konusunda hemen herkesin hem fikir olduğu bu kötülüğün bulaşıcı yönlerinden biridir. Tanımın berraklığı ve kesinliğinin çekiciliği bu hastalığa bize bulaştıran en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Bulaşıcı salaklık; zihinsel işlevlerde bozulmaya yol açan, hastanın ve hasta grubunun doğal ve kültürel çevre içinde yaşamını sürdürme ve geliştirme yeteneğinin azalması ve/veya yitimiyle de sonuçlanabilen, kültürel temas yoluyla bulaşan, memetik kaynaklı ilerleyici bir zihin hastalığıdır.

Hastanın ve/veya hasta grubunun okuduğunu, dinlediğini ya da gördüğünü bir türlü anlayamaması, anlasa da buralardan anlamlı ve rasyonel sonuçlar çıkaramaması öncelikli belirtiler-dendir. Eyleminin sonuçlarını fark edinceye kadar her hangi bir şaşkınlık duygusundan arındırılmışlık hali sıklıkla görülür. Çevredeki ilk değerlendirmeler bön bön baktığı ve saçmaladığı yolundadır. Fikirsizlik veya tek fikirlilik yaygındır.

Yeni bağlantılar kuramama eksikliği standart belirtiler-den biri olduğundan, enfekte bireyler iyi bir iletişimi de sadece yine kendisi gibi davranan biriyle kurabilirler. Enfekte grupların birlikte, düzenli bir sıra halinde uygun adımlarla yürümeye meyilli olduğu gözlemlenmiştir.

Son araştırmaların gösterdiğine göre, salaklığın başta *kuşku yokluğu* olmak üzere, *her önerdiğini kesin bir gerçek olarak önermesi* ve *her inandiğına kesin bir gerçek diye inanması* gibi açık belirtileri bulunmaktadır.¹ Ayrıca tipik bir salağın, * n ne çıkan nehrin akıp geçmesini beklemek* gibi bir tavrı olduğu unutulmamalıdır. Salaklık yanlış yapmak değil, yanlışta direktmek olduğundan, kafasının *dar, kalın* veya *man* olduğu ileri sürülmüştür.

Bu hastalığın tanımı ve adı konusunda görüş birliği yoktur. Akademik çevrelerde *understandit, graspit, mindroutia, idiocity, silliness, obtuseness ve stupidity* gibi terimler sıklıkla kullanılmaktadır. Halk arasında yaygınlıkla *idrak yolları enfeksiyonu, beyin kabızısı, algıda mallık, beyin i  g    ve faşist* gibi isimlendirmeler mevcuttur.

Salak sözcüğü günümüz Türkçesinde bir aşağılama sıfatı olarak kullanılır. Bu sözcüğün tersten okunduğunda da anlamının pek değişmemesi ilginç bir özelliğidir. Sağlaklıkla doğrudan bir alakası bulunmamaktadır. Sözcüğün ilk kullanım şekli anlamını da içermektedir. Türk kültüründe bir avcılık terimi olarak kullanılmıştır. *Salmak* fiilinden gelir. Eskiden sürek avı yapılırken kurt veya yaban domuzunun peşinden salınarak onu kızdırıp, arkasından sürükleyerek avcılarının bulunduğu yere getiren av köpeklerine denirmiş *salak*. Bu köpeklerin kurdu avcıya getirirken yaralandığı ve hatta öldüğü de olurmuş. Sonuçta bu salak köpeğin eylemiyle hem kendine hem de kurda zararı dokunurmuş. Tek yararlanan da avcı olurmuş.

İnsanlar arasında da buna benzer davranışların görüldüğü malumdur.  okluğu ve sağlıklı olanlarla ayırımının zorluğu nedeniyle tanımının yapılmasında da güçlükler bulunmak-

¹ Tahsin Yücel, *Salaklık  zerine Deneme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.8.

tadır. Salakça davranışlarımızın yaygınlığı nedeniyle salaklık insan doğasının ayrılmaz bir özelliği olarak görülebilir. Burada ise bir hastalık olarak kendimize ve çevremize zarar vererek kendimizin ve çevremizin varlığını eksiltten veya dahası yok eden davranış türü olarak salaklıktan söz edilmektedir.

Salaklık insan ve toplum sağlığını etkileyen önemli hastalıkların başında gelmektedir. Salaklık ciddi bir iştir, çünkü birçok salakça etkinlik ciddi ciddi yapılır. Sağlıklı bünyelerde beyin fonksiyonlarının işlevsizleşmesi doğrultusunda, beyne bağlı organların kapasitelerinin zayıflaması ve giderek yok olmasıyla sonuçlanan bu hastalığa hemen her mekân ve zamanda rastlanabilmektedir.

Bu nedenle salaklık ilkçağlardan beri merak edilen bir olgu olmuştur. Akıllıca davranışın karşıtı olarak değerdendirilen salaklıkla ilgili, insan doğasının niteliğine ilişkin çalışmalarda farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bu anlamda felsefe tarihi aynı zamanda bir salaklık tarihi olarak da okunabilir.

Hastalık konusunda olmasa da hastanın tanımı konusunda az çok bir görüş birliğı oluşturulmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili en popüler araştırmacılarından biri olan ünlü ekonomi ve nüfus tarihçisi, İtalyan asıllı Berkeley Üniversitesi ordinar-yüs profesörlerinden Carlo M. Cipolla'ya göre *salak*; onun tercih ettiğı deyiimiyle *aptal* bir insan "kendisine hiçbir yarar sağlamadan hatta bazen zarara uğrayarak başka bir insan ya da insan topluluğına zarar veren kişidir."²

Cipallo'ya göre bu hastalık öncelikle doğal hayatın düzenlenişinin de salakça olmasından kaynaklanmaktadır. Doğal dünyanın bu durumuna ilave olarak, *"insanların, aynı insan türünden gelen bir insan grubunun neden olduğı ek bir yüke, fazladan günlük bir felaket, talihsizlik dozuna da katlanma ayrıcalıkları*

² Cipallo, s.77.

vardır."³ Bu ek yük de *kültür* dünyasıdır. Biyolojik dünyanın *genetik* rahatsızlıklarına şimdi de *kültür* dünyasının *memetik* rahatsızlıkları eklenmiştir.

Memetik Bir Hastalık Olarak Salaklık

Bilindiği gibi biyolojide *DNA* dizilimlerinden oluşan ve canlının kalıtsal karakteristik özelliklerinin belirlenmesinde rol oynayan birimlerin her birine *gen* denilmektedir. İnsanların doğal ortamından sonra ikinci ortamı olan *kültür*de ise eşlenen ve seçilimden geçen en küçük bilgi birimi *mem* olarak adlandırılmaktadır.⁴ Fakat *memler*, *DNA* gibi mikroskop altında görülebilen somut bilgi kodları değil; soyut bir yapı olarak bulunmaktadır. *Mem* sözcüğü, Yunanca öykünme anlamına gelen *mimeme*'den türemiş olup, etimolojik açıdan *gen* (*gene*) kelimesine benzemesi için *mem* (*meme*) olarak kısaltılmıştır.

Bir bellekten diğer bir belleğe aktarılabilen kültürel bilgi birimlerini varsayıp inceleyen *memetikçilere* göre, insanlar biyolojik tabanlı *genetik* kodlarla olduğu kadar kültürel tabanlı *memetik* kodlarla koşullanmıştır.

Doğanın ve genetik yapının sorunlarını *kültür*le aşmaya çalışan insanoğlu bu kez aslında insanlığın ürünü olan, ancak tek tek insanlar tarafından değiştirilmesi pek de mümkün olmayan *kültür dünyasının* yapıtaşlarıyla çerçevelenmiştir. *Kültür* iletimi ile genetik iletim arasında bir analogi kuran *memetikçilere* göre, nasıl ki dünyanın oluşum sürecinde doğal bir çorba içinde *DNA* gibi kendini kopyalama ve çoğalma

³ Cipallo, s.72.

⁴ Memetik üzerine temel bilgiler için bkz. Richard Dawkins, *Gen Bencildir*, (Çeviren: Asuman Ü. Müftüoğlu), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 1991, 9. Baskı, s.308 vd. Susan Blackmore, *The Meme Machine*, Oxford University Press, 1999; Kate Distin, *The Selfish Meme, A Critical Reassessment*, Cambridge University Press, New York, 2005.

yeteneğine sahip bir karmaşık molekül ortaya çıkıp çeşitlenerek canlılığı oluşturduysa, kültürel iletişim çorbası içinde de eşlenerek çoğalan *memetik* yapılar bulunmaktadır.

Genetik çeşitlenme ve gelişme süreci de memetik/kültürel yapıları anlamamıza yardımcı olabilir. Biyolojik dünyada olduğu gibi kültürel kopyalanma süreçleri sırasında mutasyonlar oluşabilmekte ve *memetik* yapılar sürekli çeşitlenmektedir. Dil ve anımsama yoluyla aktarımlar sırasında kuşaklar boyunca meydana gelen değişimler ortadadır. Bunlara *kültürel mutasyonlar* şeklinde atıfta bulunabiliriz. Dolayısıyla biyolojik yaşam *gen*lerle açıklanıyor ve incelenebiliyorsa, insan kültürü de *mem*lerle incelenebilir.

*Mem*ler bir insanın söyleyebileceği ya da yapabileceği, genetik olarak karar verilmemiş, insandan insana taklit ya da kopyalama yöntemiyle geçen bilgi parçacıklarıdır. Görünmez ve kendini kopyalayabilen, *gen*lerin hücrelerde yaşadığı gibi insan beyninde yaşayan minik bilgiciklerdir. Tıpkı *gen*lerin yapabildiği gibi *mem*ler de bireyleri kendi hayatları pahasına olsa bile *memin* varlığını sürdürmesine yarayacak şekilde hareket etmeleri için kullanılırlar. Bununla birlikte, *genden* farklı olarak *mem*, bir bütün olarak grup içerisine yerleşir. *Mem*ler de bencildir. Kendilerini yaymak için bizi kullanılırlar. Bizler *gen*lerimizin olduğu kadar *mem*lerin de uyruklarıyız.

Ezgiler, fikirler, *oha oldum!* gibi sloganlar, giyside moda, çanak çömlek yapım teknikleri, kemer tarzları ve inanç sistemleri birer *mem* örnekleridir. Tıpkı *gen*lerin sperm ya da yumurtalar yoluyla bir bedenden diğerine atlayarak gen havuzunda çoğalmaları gibi, *mem*ler de, geniş anlamda taklit denilebilecek bir süreç yoluyla, bir beyinden diğerine zıplayarak kendilerini *mem* havuzunda çoğaltırlar. Bazı bilgiler de, insanların fikir alış verişi sırasında kendini yeniden üretebilirler.

Memler de kültürel evrim sürecinde mutasyon geçirerek veya başka memlerle kombine (recombination) olarak gelişebilirler. Bu kombine memlere *mem kompleksi* (meme complex) denilmektedir. Memlere uygun ortamlarda canlanıp çoğalabilen bir *zihinsel yapıtaş*ı da diyebiliriz. İnsan zihni farklı memlerin birbirleriyle zihin içinde rekabet etmesi neticesinde oluşan bir yapıdır. *Ben* karmaşık bir *mem* olabilir.

Her an dünya üzerinde yayınlanan memlerin, uygun memetik formasyona sahip beyinler tarafından alınıp çoğaltılması ve yeni beyinlere sıçraması mümkündür. Bir fikir, parazit gibi düşüncelerinizi etkileyip davranışlarınızı değiştirebilir ve bu fikri arkadaşlarınıza anlatmak isteyebilirsiniz. Böylece virüs gibi bu fikri arkadaşlarınıza da bulaştırırsınız. İşte bunu yapan fikre *mem* denilmektedir.⁵

Çoğu memlerin insanlara cazip gelmesi mümkün olmakla birlikte, bir genelleme yapmak zordur. Hatta cazip memleri kuvvetle reddeden yapılara da rastlamak olasıdır. Ne var ki başarılı memlerin psikolojik çekiciliğinden kaçınmak pek kolay olmamaktadır. Memler hem etkili olabildiği ve hem de işe yaradığı sürece varlığını sürdürebilmektedir. Bunun en iyi örneği tanrı olabilir. İnsanlığın çok büyük bir yüzdesi bu memden etkilenmiş durumdadır: Zamanına göre türlü şekiller, semboller ve bilinmezlikler yüklenerek varlığını sürdürmektedir.

Bu iki yapıyı bilgisayar dünyası örneğiyle daha kolay anlatabiliriz. Genetik *donanım* ise memetik *yazılımdır*. Dolayısıyla genetik sorunlar donanım yoluyla aktarılırken memetik rahatsızlıklar ise yazılımın kopyalanması yoluyla çoğalabilmektedir. Örneğin, internet üzerinden aldığınız bir programı bilgi-

⁵ Ulaş Kılıç, *Memetic Optimizasyon ile Geniş Band Mikrodalga Kuvvetlendirici Tasarımı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s.22, <http://tez.sdu.edu.tr/Tezler/TF01034.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

sayarınıza yüklemeniz ve o programla yeni programlar üretmeniz, sonra da onu kendi sitenizden diğer insanlara yayınlamanız gibi.

Paylaşım sitelerinde, açık sözlük ve ansiklopedilerde genetik mutasyonlara benzeyen, *ironiyi anlamayan nesle aşına değilim, adam olamadım bari marjinal olayım, tostumu yedim seni bekliyorum* gibi uzak ve yakın memetik çeşitlenmeleri izlemek mümkündür.⁶

İnsanlar genellikle epistemik açıdan diğerlerine bağımlıdır ve bu karşılıklı bağımlılık bireyin kendi belleğinden daha geniş ve karmaşık olan bir *bilgi saklama* sistemi oluşturur. *Memetik* tabanlı salgınlar düşünsel ürünlerin, tekniklerin, öğretilerin ve söylencelerin yayılması, evrilmesi, kuşaklar arasında aktarılması sürecinde gerçekleşir. Yapıları ve dinamikleri genetik tabanlı olanlarla hemen hemen benzerdir.⁷

Kültürel evrimi biyolojik evriminin önüne geçmiş bilinen tek canlı türü *homo sapiens*'tir. Dolayısıyla insan hem *genetik*, hem de *memetik* yapıtaşlarından oluşan bir varlık olma durumundadır. *Genetik* mutasyonlar sonucu oluşan evrim, türün biyolojik dünyada varlığını değiştirerek ve dönüşerek sürdürmesini sağlarken, keza *memetik* uyarlamalar da kültür dünyası içindeki yerimizi ve sorunlarını belirlemektedir. *Genetik* yapılar *biyolojik* varlığımızı oluştururken *memetik* yapılar ise *kültür* dünyamızı oluşturmaktadır. Biyolojik dünyamız ile kültür dünyamız arasında benzerlikten çok karşıtlıklar bulunması

⁶ Ahmet Engin, Vural, Deniz Utku, "İnternette Kelime ve Kalıpların Doğuşu, Yaşamı ve Tükenişi", XII. "Türkiye'de İnternet" Konferansı, 8-10 Kasım 2007, Ankara, http://inet-tr.org.tr/inetconf12/kitap/Bildiriler/4_50_inet07.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

⁷ Adnan Kurt, *Bir Laboratuar Romansı*, Alt Kitap, Deneme, Haziran 2000, s.53, <http://www.altkitap.com/kitap.asp?kitapid=1> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

gibi *memler* ve *genler* de bazen birbirlerini güçlendirmekle birlikte, çoğu kez birbirlerine karşıt olabilmektedirler.

Memler genel olarak insan genlerinin başarısını arttırabilmekte, bazı durumlarda da insanın ürememesini veya ölmesini sağlayarak *genler*le etkin olarak zıtlaşabilmektedir. Basit ve güncel bir örnekle açıklayalım: Ülkesi için gözünü kırpmadan ölüme giden bir kişide *memler genleri* yenmiştir; çünkü *genler* kendi çıkarları için insana hayatta kalıp çocuk yapmasını emreder. Vatan, din, özgürlük gibi ahlaki ve memetik buyrukların genetik emirleri yenebildiği ve kişiyi ölüme götürebildiği böyle durumlar *memoid* olarak adlandırılmaktadır.⁸ Yine örneğin, bazı din görevlilerinin evlenmeme yemini herhalde genetik olarak kalıtım yoluyla aktarılmamaktadır. Bir evlenmeme *geni*, toplumsal böceklerde gözlediğimize benzer çok özel koşullar dışında, *gen* havuzunda başarısızlığa mahkûmdur. Ancak, bir evlenmeme *memi* yine de *mem* havuzunda başarılı olabilmektedir.⁹

Memlerin, *genlerin* doğal seçim mekanizmasını sakatlayarak uzun vadede genetik evrimin işleyişine zarar vermiş olması muhtemeldir. Örneğin, *memetik* evrimin ürünü olan *tıp*, genetik evrimin ihtiyacı olan başarısızların elenmesi mekanizmasını, yani doğal seçilimi zayıflatabilmektedir. Genetik olarak hastalığa yatkın veya zayıf, *tıp memlerimiz* gelişmemiş olsa üreyemediği ölecek kişiler, bu *memler* sayesinde yaşamlarına devam edebilmekte ve bilgilerini aktarabilmektedir.

Canlı vücudunun *genlerindeki* hatalar nedeniyle istenilen özellikleri yerine getirememesi *genetik* hastalıklara yol açıyor-

⁸ Caspar Söling, *Der Gottesinstinkt, Bausteine für eine Evolutionäre Religionstheorie*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Naturwissenschaftlichen Fachbereiche der Justus-Liebig-Universität Gießen, Gießen 2002, s.152, <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2002/816/pdf/d020116.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

⁹ Dawkins, s.322.

sa, aynı şekilde hatalı *mem*ler de bireyin normal ve sağlıklı gelişimini bozabilmekte ve hatta sonlandırabilmektedir. Memetik bir rahatsızlık, bireyin veya kültürel birimin kültür dünyası ve doğal dünya içinde kapasitelerini kullanmasını ve geliştirmesini engelleyen memetik bozukluktur.

Normal ve sağlıklı bir yapı için tehdit oluşturabilen bu zihin virüsleri diğer viral yapılar gibi hemen her ortamda bulunabilmekte ve taşınabilmektedir. Bulaşıcı salaklıkta da olduğu gibi; enfekte olmamış, ancak kültürel virüsün veya mikrobu taşıyıcısı (host) bireyler olabilmekte ve uygun ortam ve koşullarda kendisi veya çevresi enfekte olabilmektedir.

Bu zihin virüsleri bulaşabilmek için kişilere bilinç düzeyinde (*mantıksal*; kariyerde bir adım yükselme veya iki sevgiliyi barıştırmak için beyaz yalan), veya bilinçaltı düzeyinde (*duygusal*; ego tatmini, statü kazanma, popülerite kazanma, saygı kazanma gibi) çekici vaatler sunar. Örneğin birçok dinde kurtuluş/mutluluk vaadi ortaktır. Bu ödüle ulaşmak için bu *mem* kompleksinin yayılması istenir. Yine özgürlük, güvenlik, ekonomik rahatlık da politikacı virüslerinin çekici yanlarını oluşturmaktadır.

Ortalıkta dolaşan ve genellikle çoğu zararsız bir sürü zihin virüsü bulunmaktadır. *Don't worry, be happy* gibi yeni, *ölümden sonra hayat, yeniden doğma* veya *çok şükür* gibi binlerce yıldan beri ortalıkta dolaşan bir dizi *mem* örneklerine her yer ve zamanda rastlamak mümkündür.

Hatta vücudumuzda bazı yararlı virüslerin bulunması gibi, zihnimizdeki bazı memetik virüslerin de aynı zamanda bizim ayrılmaz parçalarımız olduğu unutulmamalıdır. Ama bazen bu virüsler insana ve ait olduğu kültürel birime zarar verebilecek bir boyut ve yapıda olabilmekte veya bu özellikleri kazanabilmektedir. Bu tür tehlikeli zihin virüsleri sadece

taşıyana zarar verebileceği gibi (auto-toxic), taşıyıcının çevresindekilere de zararlar oluşturmaktadır (exo-toxic).

Memetik bir hastalık olarak *bulaşıcı salaklık* ise birey ve bireyler topluluğunun kültür dünyası içinde varlığını tehdit eden sağlık sorunlarının başında gelmektedir.

Salaklık, eyleminin gücüyle doğru orantılı olarak bazı temel becerileri de gerektirdiğinden *yeteneğe* de benzemektedir. Bu nedenle caziptir ve taklit yoluyla çoğalma potansiyeline sahiptir. Tıbbi memetik terminolojisinde bu vakanın adı *bulaşıcı salaklıktır*. Dış görünümüyle *ilerleme, deha, umut ve iyileşme* olarak görünmeseydi kimse *salak* olmaya çalışmazdı. Bir yağlıboya resmin röprodüksiyonu, elle yapılmış bir yağlıboya resimden daha çekici olabilmektedir. Bu çekici ve dolayısıyla bulaşıcı memetik zararının kendisini uyduramayacağı hiç bir önemli düşünce yoktur. Sırtına hakikatin bütün giysilerini geçirebilmektedir.¹⁰

Bu hastalıkla kendi bireysel varlığını bilinçli olarak riske atarak sahip olduğu değerlerin sürdürülmesini ve geliştirilmesini hedefleyen, grup yararı için yapılan bilinçli fedakârlıkları içeren davranışlar kesinlikle karıştırılmamalıdır. İnandığı ve değer verdiği şeyler için mücadele eden ve bu sırada yaralanan ve hatta hayatını kaybeden kişilerin eylemi kahramanlıktır. Bu hastalığın belirgin ayırt edici özelliği ise kişi veya grubun *kendisine hiçbir yarar sağlamadan ve hatta zarar vererek başkalarına da zarar vermesidir*.

¹⁰ Robert Musil, *Niteliksiz Adam*, (Çeviren: Ahmet Cemal), Beşinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.146.

Kimlerde Görölmektedir?

Tür

Salaklığın tanımı konusunda olduğu gibi, yaygınlığı konusunda da görüş birliği yoktur. Bazı uzmanlara göre salaklık bir hastalık sayılamayacak kadar yaygındır ve dolayısıyla insan türüne özgü bir özelliktir. İnsan doğuştan salaktır ve salaklık insanın varoluşunun ontolojik koşuludur.¹ İnsanın yaradılışı gereği *epimetik* bir yapıda olduğunu iddia edenlere göre; insan doğası gereği *sonradan aklı başına gelendir*. Bireyinin de türünün de yazgısı trajiktir. Aklı geç intikal etmektedir.

İnsani özelliklerimizin tanrılar tarafından kazandırıldığı tespiti üzerine, ataerkilliğe geçiş döneminin zihniyetini de yansıtan bir mitolojik anlatı olan *Epimetheus* öyküsü; salaklığın türümüze özgü olduğunu vurgulamaktadır: Titan, yani dev *İapetos*'un, *Klymene*'den olma çocukları *Atlas*, *Menoitios*, *Prometheus* ve *Epimetheus*'tur. Epimetheus, İapetos oğullarının en akılsızı ve bu bakımdan abisi Prometheus'un tam tersidir.

¹ Matthijs van Boxsel, *Aptallık Ansiklopedisi*, (Çeviren, Gül Özlen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.208.

Beceriksizliği bütün insanların kaderini belirlemiştir. Aile dünyanın ve canlıların yaratılmasıyla meşguldür.

Atlas dünyanın üzerine düşmemesi için gök kubbeyi tutarken, canlılar yaratılmış ve onları donatma işlerini, *Zeus* ileri görüşlü *Prometheus* ile kardeşi salak *Epimetheus*'a vermiştir. *Epimetheus*, doğaya karşı kendilerini korumaları için, hayvanlara bol bol post, tüy, diş, tırnak dağıtır ama insanlara bir şeyler ayırmayı unutmuştur. Zavallı çıplak, tüysüz insan, elleri önünde, çaresiz dolaşıp durmaktadırlar.

Prometheus yetişir insanların yardımına. İnsanların yabanıl hayvanlardan korunmaları, kendilerini donatmaları için *Olimpos*'a çıkar, tanrılardan, onları kızdırmak pahasına, ateşi ve zanaatları çalar, insanları donatır. *Zeus* *Prometheus*'u ve yandaşı insanları cezalandırmak için; güzellik ve kandırma özellikleriyle donatılan fettan *Pandora*'yı, kötülüklerle dolu ama cezbedici kutusuyla birlikte salak *Epimetheus*'a gönderir. *Prometheus*'un tanrılardan sakın hediye alma buyruğunu da unutan *Epimetheus* *Pandora*'yla evlenir ve ikisi de meraklarına yenilerek kutuyu açarlar. Bütün kötülükler etrafa saçılır, *Pandora*'nın geç de olsa kutuyu kapatmasıyla geriye sadece *umut* kalır.² Bu öykünün diğer versiyonunda kutunun iyiliklerle dolu olduğu söylenirse de inandırıcı bulunmamıştır.³

İnsanın eksik yaratılışı üzerine, yine Yunan mitolojisinde *Zeus*'un oğlu *Dionysos*'un yaşamın sırlarına vâkıf akıl hocası, belden aşağısı teke üstü insan görünümlü satir *Silenos*'un,

2 Vecihi Timuroğlu, "Mitolojide Devlet Bilgisi", *Memleket, Siyaset-Yönetim Dergisi*, Yerel Yönetim Araştırma ve Eğitim Derneği yy, 2006/1, s. 1-40. Benzer bir anlatım için bkz. Azra Erhat (Onk), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, İstanbul, 1996, s.98-102.

3 Örneğin; Nietzsche'ye göre, "umut en büyük kötülüktür, çünkü işkenceyi uzatır": Irvin D. Yalom, *Nietzsche Ağladığında*, (Çeviren: Aysun Babacan), Ayrintı Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 1998, s.82.

insanın ve evrenin bilgisini isteyen arsız Kral Midas'a hatırlattığı gerçek de budur:

"Midas ormanda uzun süre boş yere Dionysos'un yoldaşı Silenos'u yakalamaya çalışmış. Nihayet onu bir köşeye sıkıştırdığında ona 'insan için en iyi, en arzu edilen şey nedir?' diye sormuş. Yarı tanrı soruyu önce duymazdan gelmiş. Midas'ın onu zorlayarak soruyu tekrar sorması üzerine bütün ormanı ürkütücü kahkahası ile çınlatmış ve ağzından şu sözler dökülmüş:

-Ey zavallı yaratık; bir günlük ömrü olan, rastlantının ve acının çocuğu olan sen, ne diye duyması senin için en korkunç şeyi söyletmeye çalışıyorsun? Senin için en iyi şey, senin açımdan bütünüyle ulaşılmaz şeydir; hiç doğmamış olmak, hiç olmamış olmak, hiç olmak. Bu durumda ikinci en iyi şey de bir an önce ölmektir".⁴

Epimetheus'un benzerlerine diğer mitolojilerde de rastlamak mümkündür. Örneğin Aztek mitolojisinde, tanrıların beşinci dünya yaratma denemesinde, bu büyük görev için bir tanrının yetmeyeceği inancıyla işbirliğine gidilerek ve kaçınılmaz bir şekilde, insan kanına susayan diğer tanrılarla çatışarak, tanrılardan Ketzalkoatl öncülüğünde insanın son versiyonu yaratılmak istenir. Ketzalkoatl eski denemelerden kalan kemikleri ve tanrısal deniz kabuğunu koyduğu torbayı güç bela Ölüler Ülkesinin Efendisi'nden kaçırmak için insanı yaratmaya çalışır. Kaçarken torba düşer ve içindekiler kuşlar tarafından

⁴ Friedrich Nietzsche, *The Birth of Tragedy*, (trans.: Clifton P. Fadiman), Dover Publications, New York, 1995, s.8'den çeviren Beliz Güçbilmez, "Tragedya Oyunun(un) Sonu: Oidipus'un Tahtında Kör Hamm(let), Tragedya ve "Geç Kalma", Ontolojik ve Epistemolojik bir Yaklaşım", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü, Sayı: 17, Ankara, Haziran 2004 s.21-34

didiklenir. İyi tanrılardan Nahual'ın "Elinden gelenin en iyisini yap" buyruğuyla eksik malzeme ile kadın ve erkeği yaratır.⁵

Nijerya mitolojisinde de Epimetheus Obatala adıyla iş başındadır. Yalnızlıktan sıkılmış bir şekilde palmiye şarabıyla kafayı bulmuş bir haldeyken balçıktan şekil verdiği heykelciklere, baba tanrı Olorun'un soluk vermesiyle insanlar yaratılmıştır. Obatala ayıldığında yaptığı kusurlu işin farkına vardığına da artık çok geçtir.⁶

Bu özelliğiyle insan keşke diyebilen ve hep keşke diyecek bir türdür. Dostoyevski'nin Budala'sı gibi akli başına zamanında gelmeyendir. Hatasını eylemden sonra anlayabilmektedir. Bu tez, çağımızda Borges'in nefis dizeleriyle hatırlatılmıştır:

"Eğer, yeniden başlayabilseydim yaşamaya, /İkincisinde daha çok hata yapardım. /Kusursuz olmaya çalışmaz, sırtüstü yatarım. /Neşeli olurum, ilkinde olmadığım kadar, /Çok az şeyi /Ciddiyetle yapardım. /Temizlik sorun bile olmazdı asla. /Daha çok riske girerdim. /Seyahat ederdim daha fazla. /Daha çok güneş doğuşu izler, /Daha çok dağa tırmanır, daha çok nehirde yüzerdim. /Görmediğim birçok yere giderdim. /Dondurma yerdim doyaya ve daha az bezelye. /Gerçek sorunlarım olurdu hayali olanların yerine. /Yaşamın her anını gerçek ve verimli kılan insanlardandım. /Yeniden başlayabilseydim eğer, /Yalnız mutlu anlarım olurdu. /Farkında mısınız bilmem. Yaşam budur zaten. /Anlar, sadece anlar. /Siz de anı yaşayın. /Hiçbir yere yanında su, şemsiye ve paraşüt almadan, /Gitmeyen insanlardandım ben. /Yeniden başlayabilseydim eğer, /hiçbir şey taşımazdım. /Eğer yeniden başlayabilseydim, /İlkbaharda pabuçlarımı fırlatır atardım. /Ve sonbahar bite-ne kadar yürürdüm çıplak ayaklarla. /Bilinmeyen yollar keşfeder,

⁵ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, (Çevirenler: Korey Akten, Erdal Cengiz, Atıl Ulaş Cüce, Kudret Emiroğlu, Tuluğ Kenanoğlu, Tahir Kocayiğit, Erhan Kuzhan, Bengü Odabaşı), İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2003, s.763-775.

⁶ Rosenberg, s.629-635.

*/Güneşin tadına varır, /Çocuklarla oynardım, /Bir şansım olsaydı eğer.
/Ama işte 85'indeyim ve biliyorum... /ÖLÜYORUM....”*

İnsan doğa içinde eksik ve yanlıştır. Kusursuzluk savı ve özlemi içinde kusurlu bir varlıktır. Primat dünyasının baş-pelvis uyuşmazlığı çeken bir alt türü olarak; acılar içinde ıkınarak, erken doğum yapmakta ve gelişimini tamamlamamış, çevreye uyma yeteneğinden yoksun insan yavrusu dünyaya fırlatılmaktadır. Örneğin, atın yavrusu anne rahminde büyük ölçüde gelişimini tamamlamış ve doğal ortama en kısa sürede uyum sağlayabilecek şekilde dünyaya gelir. Kısrağın doğurması fazla bir gürültü olmadan, 10-15 dakika kadar sürer. Bir iki saat sonra, yavru ayağa kalkar, anasından süt emmeye başlar. İki sene sonra da üstüne binilebilir hale gelir.

İnsan yavrusunun doğumu daha güçtür. Genellikle bağıra bağıra olur. Bebeğin anne rahmindeki gelişimi tamamlanmamıştır. Çevreye uyum sağlayabilecek hiçbir yeteneği yoktur. Bu çaresiz, tüysüz ve çıplak yaratık güç bela annesinin memesine ulaştırılır. Dördüncü aya değin sırtını bile dönemez. Yedinci ayda emekleyebilir, on ikinci ayda ise yardımsız yürürebilir ancak. Reşitlik için, bir işe yarar hale gelmesi için, hukuken 18 sene daha beklemek gereklidir.

İnsan çevresiyle uyumsuzluğunu bilinçlenerek ve çevresini kendine uydurmaya çalışarak giderebilecektir. İstemeyerek de olsa bilinçliliğe itildiğinden, tamamlanmamıştır. Türsel olarak *ergin* olmaya zorlanan bir çocuktur. Oyun çağındadır.⁸

⁷ Jorge Luis Borges'in *Instantes (Anlar)* başlıklı ünlü şiirinin bu çevirisi için bkz. Mr Can Akın, *Şiirler*, Antoloji.Com Kültür ve Sanat Yayını, 2008, http://img.antoloji.com/ilsair/pdf/6/mr_can_akin_29196_38213.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

⁸ Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji, Tanrının Maskeleri*, (Çeviren: Kudret Emiroğlu), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 31.

Uygarlığın ileri evrelerinde bir kısmının *erginleştiğine* dair inandırıcılığı tartışmalı yorumlar bulunmaktadır.⁹

Bu nedenle *homo sapiens*'in insanla hayvan arasındaki eksik halka olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰

İnsanın neyse o olduğunu ileri süren, örneğin “*salak doğdun, salak öleceksin*”ci bu monadik modele göre, insan dış ilişkilerle biçimlendirilemeyendir.¹¹ Kurdu yavrusu sonunda kurt olur. Yine örneğin, yaygın liberal kurama göre, insan davranışı zevk alma ve acıdan kaçınma isteği tarafından yönlendirilir. Her insan kendi faydasını en çoğa çıkaracak, her devlet de en çok sayıda insanın mutluluğunu sağlayacak kararları vermeli-dir. “*Bırakınız yapsınlar*”cı ve “*insan insanın kurdudur*”cu bu yaklaşıma göre salaklık piyasada olan bir şeydir. Her malın bir alıcısı bulunur. Salakların sayısı ve düzeyini ise piyasanın gizli eli belirler ve bilir. Onun hikmetinden sual olunmamalıdır.

Eğitim şart diyen bir diğer grup ise tam tersini söylemektedir. “*Kızı keyfine bırakırsan ya davulcuya varır ya da zurnacıya*” diyen bu gruba göre davranışlar öğrenilir. Sabit bir insan doğası yoktur. İnsan Pavlov’un köpeği misalidir, birçok şeyi; dili, inancı, yemeği, eğlenmeyi vs. çevresinden öğrenir. Barışı da, şiddeti de, salaklığı da. Doğası çamurdan olan insan biçim verilebilir ve kalıba konulabilir. Dolayısıyla kalıpcı kadar müfredat da önemlidir. Sorun, doğru müfredatın kimler tarafından nasıl oluşturulacağı ve uygulanacağıdır. Ya kalıpcı salak ise?

⁹ Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt”, *Seçilmiş Yazılar*, (Çeviren; Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, ss. 211-223.

¹⁰ Boxcel, s. 193.

¹¹ İlhan Tekeli, “Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.13-47.

Sorunu aşmak için eklektik yaklaşımlar da geliştirilmiştir. Buna göre insan sadece olan değil seçebilendir de. Aktif ve açık bir sistemdir. Hem koşulludur, hem de koşullarını aşabilecek, en azından var olan koşullar içinde tercih yapabilecek kapasiteye sahiptir. Algıda seçici bu yaklaşıma göre, “*Bütün fahişeler evlendi, bir ben evde kaldım*” sözü iki şekilde de okunabilir.

Bu tezi çok daha ileriye götürenler bile bulunmaktadır: Salaklık seçimimizdir. İnsan yaşarken kendi önüne serilmiş bir güzergâhı incelemeyi, kendi yaşantısını ve güzergâhını kendi yaratır. Bu, insanın özgür olması ve kendi seçmesini yapabilmesi yüzündendir. Yani insanlar salak doğar, ama bazıları kendi seçimleriyle salak kalabilir.

Kendisi farkında olmasa da, ünlü memetik bilimcilerinden Cipolla’ya göre ise; kadın-erkek, siyah-beyaz, şu veya bu dinden, coğrafyadan, etnik gruptan, milletten, kıtadan, renkten, boydan, postan v.b. bağımsız olarak her türlü insan topluluğunda şaşmaz bir şekilde *aynı oranda* salak bulunmaktadır. Çalışanlar ve çalışmayanlar, zenginler ve yoksullar, hademeler, memurlar, öğrenciler ve öğretim üyeleri arasında da aynı oranda salak mevcuttur.

Aptallığın Temel Yasaları’nı araştıran Carlo M. Cipolla’ya göre, tarih bazı insanların, belirli eylemleri sonucunda diğer insanları etkilemesi ile şekillenmektedir. İnsanlar kendilerine fayda sağlamak amacı ile eyleme girmekte ve ister istemez başkalarına da zarar vermekte veya onlara da fayda sağlamaktadırlar. Bu süreç içinde eylemleri ile kendilerine zarar verdikleri halde başkalarına fayda sağlayanlar *saf*, kendilerine fayda sağlayan ama bu arada başkalarına zarar veren *haydut*, hem kendilerine, hem de başkalarına fayda sağlayanlar *zeki* ve kendisine hiçbir yarar sağlamadan hatta bazen zarara uğrayarak başkalarına illâ ki zarar verenler *salak* olarak adlandırılmaktadır.

Yine bu yaklaşıma göre, insanların büyük bir bölümü tutarlı davranmaz. Bazı durumlarda bir insan zekice hareket eder ve başka hallerde aynı insan pek safça davranır. Zeki bir insan bazen haydutça, bazen safça hareket edebilir. Kuralın tek önemli istisnası her türlü etkinlikte doğal olarak tam bir tutarlılık gösteren salak insandır.

Cipolla'ya göre dünyaya zekilerden çok salaklar yön vermiştir ve vermeye devam etmektedirler. Cipolla salaklığın temel yasalarını da tespit etmiştir. Newton'un fiziksel dünyanın işleyişine ilişkin tespitleri ne kadar önemli ve değerliyse, Cipolla'nın kültürel dünyada salaklığın durumuna ilişkin öngördüğü aşağıdaki mutlak yasalar açıklayıcı ve öğreticidir:

1. *Her zaman ve kaçınılmaz olarak her birimiz çevremizde dolaşan salakların sayısını azımsarız. Geçmişte mantıklı ve zeki sandığımız insanların tartışmasız ve çaresiz bir şekilde salak oldukları birdenbire ortaya çıkabilmektedir. Salaklık tekrar tekrar veya nöbetler halinde sergilenebilmektedir. Sayısal tespit zordur. İnsanlar günden güne, sürekli bir tekdüzelikte, inatla salaklığını sürdüren, en elverişsiz yerlerde ve zamanlarda birdenbire ve beklenmedik şekilde beliriveren enfekte bireyler yüzünden sıkıntıya uğramakta ve sınırlandırılmaktadır.*
2. *Herhangi bir insanın salak olma özelliği aynı kişinin herhangi bir başka karakter özelliğinden bağımsızdır. İnsanlar eşit değildir. Bazıları salaktır, öbürleri değildir. Nasıl birinin saçları kızılsa bir diğeri de salaktır.*
3. *İnsanların ayrıldığı dört temel sınıf içinde, kendisine hiçbir yarar sağlamadan hatta bazen zarara uğrayarak başka bir insan ya da insan topluluğuna zarar verenler salaktır.*

4. *Salaklık öngörülemez ve kestirilemez.* Salak olmayanlar her zaman salakların zarar potansiyelini küçümser. Özellikle de salak olmayanlar herhangi bir yerde, herhangi bir durumda, salak bireylerle ilişki kurmanın ve/veya onlarla bir araya gelmenin kaçınılmaz olarak pahalıya mal olan bir yanlışla yol açtığını sürekli unuturlar.
5. *Salak, hayduttan daha tehlikelidir.* Salak, var olan en tehlikeli insan türüdür. Zeki insan zeki olduğunu biliyordur. Haydut, haydut olduğunun bilincindedir. Safderun kendi saflık duygusu içinde üzücü bir şekilde boğulup kalmıştır. Bütün kişilerin aksine salak, salak olduğunu bilmez. Bu da onun yıkıcı eylemine daha büyük güç, etki ve üretkenlik kazandırmaya kuvvetle yardımcı olur. Zekinin, haydudun, safın nasıl davranacağı az çok tahmin edilip, önden tedbir alınabilir; ama salağın ne yapacağı katıyen tahmin edilemez. Zira salak hangi olay karşısında nasıl davranacağını kendisi de bilmez.

Yazara göre, gelişmiş veya geri kalmış ülkelerdeki fark salak oranında değildir. Her iki tür ülkeler grubunda da yeterince ve eşit oranda salak bulunmaktadır. Aradaki tek fark geri kalmış ülkelerde toplumun salak üyelerine öbür üyeler tarafından daha etkin olma hakkı tanınmış olmasıdır.

Cipolla kendilerine fayda sağlamak için başkalarına zarar verenleri haydut olarak niteliyor, ancak onları da ikiye ayırıyor: Kendilerine az fayda sağlamak için başkalarına çok zarar verenler *salak-haydutlar*; kendilerine çok fayda sağlarken başkalarına az zarar verenler ise *zeki-haydutlar* olarak tanımlıyor.

Yine yazara göre, siyasiler her ülkede *salak-haydutların* arasından çıkmaktadır. Demokrasi ise her ülkede eşit oranda

bulunan ve ne zaman ne yapacakları belli olmayan salakların inatla ve sürekli olarak *salak-haydut*ları iktidara getirmesi olarak tecelli etmektedir.¹²

Yaş

Öncelikle şunu tespit etmek gerekir ki, salakça davranışlar hemen her yaşta görülebilse de, bu bir yetişkin hastalığıdır. Eylemlerimizden dolayı sorumlu tutulamayacağımız çocukluk ve ergenlik dönemlerimizdeki bazı salakça davranışlarımız genellikle, bu hastalığa yakalanmış olan yetişkin ebeveynlerimizin yanlış yönlendirmelerinin ürünü olarak da görülebilir. Bilinçli ve ergin olmayan kişilerin davranışları bu kategoride değerlendirilemez ve değerlendirilmemelidir. Salaklık, zekilik, saflık ve haydutluk yetişkinlik dönemine ait kategorilerdir. Ancak yetişkinlik öncesi yaşlarımızda bu özellikler bir kapasite olarak hepimizde bulunabilir. Ama bu özelliklerin hangisinin ön plana çıkacağını belirleyen büyük ölçüde yine bizleri yetiştirenlere bağlıdır. *Tabula rasa*'cı bir yaklaşımla, kültürle gelen kişilik özelliklerimiz içinde salaklık kapasitesinin kullanımı kültürümüzü etkileyen salaklık virüsünün boyutlarına bağlı olarak artabilmekte veya azalabilmektedir. Özellikle salaklığın pandemik boyutlara ulaştığı durumlarda herhangi bir yaş grubunun *miasmadan* korunması mümkün görünmemektedir.

Son araştırmalar salaklığın doğuştan değil, sonradan kültür içinde edinilen bir özellik olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu hastalık yetişkinlerce ve yetişkinlerin bulundukları ortamlarda çocuklara ve gençlere bulaşmakta ve bilinçsizce de olsa bulaştırılmaktadır.

¹² Cipolla, s.72-87.

Ne var ki salaklığın ilk edinildiği evrelerde tedavisi mümkün iken, ileri yaşlarda tedavi giderek güçleşmekte ve *mortalite* oranları artmaktadır. Dolayısıyla çocuklarımızı ve gençlerimizi bu hastalıktan korumanın yolu salaklığı üreten koşulları tanımak ve genç ve sağlıklı bireyleri mümkün oldukça bu ortamlardan uzak tutmaktır.

Diğer hastalıklarda olduğu gibi koruyucu önlemlere yönelik masrafların tedavi maliyetinden her zaman daha düşük olduğu bu illet için de aynı şey söylenebilir: Salaklıktan korkma, geç kalmaktan kork!

Cinsiyet

Bu hastalığın cinsiyetle ilişkisi üzerine tarih boyunca yoğun tartışmalar olmuştur ve halen de olmaktadır. Kültürel ortamlardaki hiyerarşik yapılar içinde oluşan toplumsal cinsiyet kategorileri sıralamasında, alt konumda olanların, yani kadınların bu hastalığa yakalanma oranlarının daha fazla olduğu iddia edilmiştir. Ne var ki kadın erkek ayırımı yapmayan bu hastalığın daha çok güce ve zarar verme kapasitesine sahip erkeklerle bulaşması yayılma hızını ve zararı kuşkusuz arttırmaktadır. Son araştırmalar biyolojik cinsiyetle bu illet arasında herhangi bir ilişki olmadığını kesinlikle kanıtlamıştır.

Modern dönem öncesi genel ve yaygın inanış bu hastalığa yakalanma kapasitesinin kadınlarda daha yüksek olduğu yolunda idi. Bu farkın açıklaması çok net olmamakla birlikte, kültürel hiyerarşinin alt basamaklarına itilen kadınlarda bu hastalığın daha fazla görülmesi doğal olarak öğrenilmiş çaresizlik sendromunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Son dönemdeki bilimsel araştırmalar ve özellikle feminist ve hatta bazı post-feminist yaklaşımlar ise bu hastalığın eril uygarlığın bir ürünü olduğunu ısrarla ileri sürerek, fazlasıyla

testesteron yüklü atmosfere dikkat çekmektedirler. Bu atmosferin erkekler için de tehdit oluşturduğu, erkeklerin yönettiği ve ön cepheye erkeklerin sürüldüğü son yüzyılın savaşlarındaki erkek tahribatından da anlaşılmaktadır. Örneğin, birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra, 1945'ten itibaren SSCB'de her üç erkeğe beş kadının düşmesine yol açan korkunç ve cinsiyet ayrımcısı cinayetlerin¹³ sonuçları her iki cinsiyetin de hayrına olmamıştır.

Cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi yolundaki çabalar ise, ne yazık ki hastalığın her iki cinsiyette de paralel ve dengeli bir şekilde yaygınlaşmasıyla sonuçlanmış gibi görünmektedir.

Medeni Durum

Bu hastalığın kişinin medeni durumuyla ilgisi konusunda, evliler, bekârlar ve dullar arasında bir görüş birliği mevcut değildir. Ne var ki *genetik* ve *memetik* kodlardan oluşan bütün yapıların varlığını sürdürme ve çoğalmaya yönelik programları ve salaklığın tanımı açısından değerlendirildiğinde; *üreme* faaliyetinde bulunmanın pek de salakça olmadığı görülmektedir.

Fakat evlilik kurumunun sadece *üreme* faaliyetinin değil, aynı zamanda üretim ve bölüşüm mekanizmalarının düzenlenmesi sürecinde ortaya çıkan bir düzenek olduğundan, kimlere fayda sağladığı konusu tartışmalıdır. Bir aşk sonucu ortaya çıkan evliliğin insanın fıtratından gelen yalnızlığı ve doğaya fırlatılmışlığını aşmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilmesi halinde, şüphesiz koruyucu olduğu; sağlıklı bir ortamın oluşturulmasına ve sürdürülmesine yardım ettiği ortadır.

¹³ Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı, 1914-1991*, (Çeviren: Yavuz Alogan), Everest Yayınları, İstanbul, 2006, s.422.

Evlilik kurumunun hiyerarşik yapılanma mekanizmalarının bir parçası olduğunu iddia edenler ise bekârlığın bir çeşit bağımsızlık ve hatta sultanlık olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, bu haliyle mal ve para anlaşmalarına dayanan üreme türü olarak evlilik kurumu eşlerden en azından birinin kesin salaklığı üzerine inşa edilmiş bir yapıdadır. Her gün bir bardak süt içmek için evde inek beslemeye gerek yoktur.

Buna karşılık bekârlığın bu hastalığa yakalanma riskini kesinlikle arttırdığını ileri sürenlere göre, öncelikle yasal ve sürekli seks yapabilme olanağı sağlayan evliliğin kişi sağlığına önemli yararları bulunmaktadır: Çünkü sürekli ve düzenli seks baş ağrısına son verir, uyku getirir, kan dolaşımını düzenler ve formda kalmaya yardımcı olur.

En azından iki kişinin birlikte yaşlanmasının yalnız yaşayanlara göre, salaklıktan korunma yolunda önemli avantajlar sağladığı da ortadadır. Bir insanı sevmeyi beceremeyenlerin insanları sevmesi de beklenemez. Bu tür durumda olanların eş ve çocukları yerine evcil hayvan ve bitkileri ikame ettikleri yaygınlıkla görülebilmektedir. Kucağındaki petshop'tan alınmış iyi cins, aşıları yapılmış evcil hayvanı ile görüntülediğiniz bu zevatin, siz çocuğunuzun nezle olduğundan bahsederken size *"benimki de bu günlerde çok sinirli"* gibi salakça tepkiler verebilmesi olağan ve mümkün olabilmektedir. Oysa etinden ve sütünden faydalanamadığımız bu evcil hayvanları beslemek ve korumak için harcanan kaynak ve çabaların sadece bir bölümünün bile bu illetin önlem ve tedavisine aktarılması sayısız faydalar sağlayacaktı. Bu yaklaşımı savunanlara göre, *evcil* bir hayvanı veya bitkiyi sevmek ve korumanın doğayı ve insanları korumakla bir alakası ve evdeki cezveyi sevip okşamaktan farkı yoktur.

Bekâr, evli veya boşanmış olanların dışındaki bir kesimden bir değerlendirme alabilme olanağı teorik olarak mümkün olmadığından ve karşılıklı suçlama ve değerlendirmelerden, her üç kesimde de yeterince salak bulunduğu anlaşıldığından medeni durumumuzun salaklığımız üzerinde doğrudan bir etki yaratmadığı söylenebilir.

İrk ve Etnik yapı

Bu hastalığın bir ırka veya etnik gruba özgü olduğunu veya bazı ırkların veya etnik grupların bu hastalıktan korunmuş olduğunu iddia etmek hiç kuşkusuz katıksız bir salaklıktır. Salaklığın insanların biyolojik farklılıklarıyla ilgili olmadığı, genetik olarak aktarılmadığı ve kültürel temas yoluyla bulaştığı günümüzde kesin olarak kanıtlanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla salaklık kültürel bir birim olarak ortaya çıkan yapılar içinde, örneğin günümüzde milletlerde ve milletlerarası düzeyde incelenebilir.

Milletlerarası hiyerarşi içinde bir salaklık sıralaması yapmak mümkün görünmemekle birlikte; bu hiyerarşinin alt basamaklarında bulunanların bu hastalıktan daha çok etkilendikleri ve mağdur oldukları bilinmektedir. Refah ve milli gelir düzeyi yüksek toplumlarda da Cipolla'nın tespit ettiği gibi, en azından aynı oranda salak bulunmasına karşın, bu hastalık gizlenebilmekte veya daha düşük düzeyde milletlerin zararına olacak bir şekilde ihraç edilebilmektedir. Bu ihracat genellikle günümüzde bilim ve film yoluyla olmaktadır.

Milletlerarası salaklık düzeyi ve haritasına ilişkin en yaygın görüş birliği Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların geliştirdiği İnsani Gelişme İndeksi (İGE) verilerinin an-

lamalı olduğu yolundadır. Son verilere göre Türkiye İGE sıralamasında 169 ülke arasında 83. sırada bulunmaktadır.¹⁴

 lke içi salaklığın oranına ilişkin çalışmalar ise tartışmalı sonuçlar vermektedir. Örneğin Türkiye’de bu oranla ilgili % 60’dan % 80’e değişen istatistiksel rakamlar telaffuz edilebilmektedir. Yaygın kanaat en azından %60 oranında bu illetten muzdarip insanların bulunduğudur. Bununla birlikte, toplumun tamamına yakınının kesin görüşü kendilerinin %40’lık sağlıklı kesim içinde bulunduğu yolundadır. Bu durum ş p-hesiz salaklık hastalığına yakalanmış olanların hasta olduklarını kesinlikle reddetmeleriyle ilgili olmalıdır.

Bilindiği gibi istatistikler aslında duruma uygun bir sonuç çıkarmak üzere toplanan verilerin analiz edilmesi değil; verilerin istenilen sonuca uygun hale getirilmesi işlemidir. Dolayısıyla  rneğin, ortalamaya göre hareket edilirse; istatistik i, eğer bir adamın sağ ayağı bir soba üstünde, sol ayağı buz üzerindeyse, o adamın rahat olduğu sonucuna ulaşabilir! Sonuç veya yöntem olarak ortalama tehlikelidir. Uzmanların hazırladığı istatistikler ise sorunlu konunun uzmanlara ve uzmanlıklara havale edilmesini sağlamaktan öteye gidememektedir.

Milletlerdeki salaklık düzeyi bu hastalıkla mücadele etme kapasitesine bağlı olarak değerlendirilir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kuşkusuz salaklığın daha tahrip edici boyutlarda olduğu gözlenebilmektedir. Hastalığın toplumun kendisini yok edecek boyutlara ulaşması durumuna ise Ruanda gibi İGE oranı en düşük ülkelerde sıklıkla tanık olmak mümkündür.

¹⁴ <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=2730> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

Salaklık ile geleneksel dinsel inançlar arasında doğrudan bir ilişki olduğu ve dinsel inançların bütün ağırlığıyla hüküm sürdüğü Ortaçağ'ın tam bir salaklık çağı olduğu inancı tanrı yanılığı kadar büyük bir yanılığdır. İnsanlık tarihindeki en şiddetli salaklık pandemileri ne yazık ki modern çağda meydana gelmiştir. Salaklığın yol açtığı tahribat dinsel inançların aşındırıldığı modern zamanlarda çok daha yüksektir. Salaklıktan kaynaklı mortalite oranlarının en yüksek olduğu ortamların laik ortamlar olması, bu hastalıkla din arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bulaşıcı salaklık modern teknolojilerle daha tahrip edici boyutlara ulaşmıştır. Teknoloji salakların zarar verebilme kapasitesini ve hastalığın yayılma hızını şüphe yok ki büyük ölçüde arttırmıştır.

Modern çağlardaki salaklığın durumuyla karşılaştırıldığında Ortaçağ'ın dinsel inançlarla kuşatılmış dünyası neredeyse temiz bir sayfa gibidir. Kendi aklının kendisini kurtuluşa götüreceği inancıyla, tanrısal aklın bizi kurtuluşa götüreceği inancı arasında salaklık düzeyi açısından belirgin bir fark gözlenememektedir. Her iki inanç sistemi içinde de salaklık rahatlıkla kendisine uygun ortamlar bulabilmekte ve yayılabilmektedir. Salaklığın en tipik belirtilerinden biri olan *kuşkusuzluk*, *kesinlik* ve bunun sonucu olarak *gidilen yolun tek doğru yol olduğu inancı* dinden kaynaklanabildiği gibi akılcılıktan ve bilimden de türeyebilmektedir. Bulaşıcı salaklığın toplumsal birimin tamamını kapsadığı durumlarda sıklıkla görülen toplu öldürme ve toplu intihar olayları hem geleneksel, hem de modern inanç sistemleri içinde mümkün olabilmektedir.

1978'de Guyana Jonestown'da "*Dünyanın sonu geldi hepiniz cennete gideceksiniz*" diyen rahip lider Jim Jones'in buyru-

ğuyla Peoples Temple'in 909 üyesinin siyanürlü içki içerek intihar etmesi bu hastalığın geleneksel inanç sistemleri içinde yaşanabilen trajik örneklerinden biridir. Son anda bu içkiyi içmekten vazgeçenler ise vurularak öldürülmüşlerdi.¹⁵ Modern inanç sistemleri içinde de; uzaylılardan bilgi aldıklarını ve kendilerine bu bilgilerin insanlar ile paylaşılması buyrulduğu için "*Cennetin Kapısı*" tarikatını kurduklarını söyleyen bir modern tarikatın çoğu bilgisayar programcısı 39 üyesi 1997 yılında Hale-Bopp kuyruklu yıldızını işaret kabul ederek ruhsal evrimlerini tamamlamak amacıyla lüks bir villada intihar edebilmişlerdir.¹⁶

Şeytan

"*Sebepten oldu şeytan bir cana kıydım*" diyenlere göre suçlu o iblis-tir. Birçok salakça eylemin sorumlusu olarak gösterilir. Şeytan doldurmuştur. Dürtmüştür. Şeytana uyulmuştur. Acele yapılan işe karışır. Şeytanın en büyük hilesi bizi var olmadığına inandırmasıdır. Aslında o bizden önce de vardır. İnsan sınırlı aklı ve mücadele içinde olduğu nefsi ve bedeniyle, tanrı ile şeytanın önerileri arasında gidip gelir. Tanrının tarafını tutanlara göre, şeytan kötüdür ve uzak durulması gerekir. Tanrı insanların aklına seslenirken, şeytan nefsin isteklerine, arzularına yönelir. Aklın ve inancın kurallarına itiraz eden bir *Mephistopheles*'tir. İnsan ise *Faust* olabilir. Özgür iradesiyle, dünyada, "*çok güzelsin gitme dur*" diyebileceği bir anın arayış-

¹⁵ http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/18/newsid_2540000/2540209.stm (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

¹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Heaven%27s_Gate_%28religious_group%29 (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

şındadır.¹⁷ Tanrının tarafını tutanlara göre ruhunu şeytana satmakla iyi etmemiştir Faust.

Diğer tarafta olanlara göre ise, şeytan dışsal bir varlık değildir, içimizdedir. *Ben* ikiyüzlüdür. Kötülüğü ise tartışmalıdır. Şeytanla tanrı karşısında söz hakkı bizindir. Yani, gidilen yol bizim seçtiğimiz yol, verilen karar bizim verdiğimiz karar, sonucunda iyi ya da kötü karşımıza çıkan da hak ettiğimizdir. Şeytan aslında olmayan ama insanların kötü yanlarına bahane bulmak için ürettikleri hayal ürünü mahlûkattandır. Sadece kötülüğün değil, özgür iradenin de simgesi olduğu söylenebilir. Şeytanın tüyüne ve meydan okumasına ihtiyaç vardır. Şeytanımız bol olsa iyi olur. Çözüm için şeytana hep ihtiyaç duyulur. Yokluğu değişmeyi ve gelişmeyi durdurur. Modernlik ruhun şeytana satılmasının ürünüdür.

Dünya olması *gerekli* olan değil, *olandır*. Şeyleri olması *gerektiği* gibi sevmek, *olanı* gözden kaçırmamıza yol açabilir. Sevgilimizi hayalimizde kurguladığımız *olması gereken* biri olarak değil de, *olduğu gibi* sevmek hayal kırıklığının en iyi ilacıdır. Şeytan bizi *olan* dünyaya çağırır. Bir gezegenin yüzeyinde koşuşturup duran memeli hayvanlar olduğumuzu bize hatırlatır.¹⁸

Özellikle akademik çevrelerde yaşanan şeytan sıkıntısının acilen giderilmesi elzemdir.¹⁹ *Gündüz* tanrıysa *gece* şeytandır. Birçok çekici, zevkli ve güzel şeyler de *geceye* aittir. Bunun için midir acaba Batman filminin ünlü kötücül/şeytan kahramanı *Joker* her cinayetinden önce şu cümleyi tekrarlar: “*Sen hiç ay*

¹⁷ Haldun Taner, *Çok Güzelsin Gitme Dur*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

¹⁸ Crispin Sartwell, *Edepsizlik, Anarşi ve Gerçeklik*, (Çeviren: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.10-11.

¹⁹ Hasan Ünal Nalbantoğlu “Daímon’suz Bilim?”, *Toplum ve Bilim*, No. 109, Haziran 2007, s. 181-200.

ışığında şeytanla raks ettin mi?" Jokeri bulmak veya okey dışarı için şeytan lazımdır.

Sınıf ve Statü

Kişi olarak mensup olduğumuz toplumsal sınıf ve statümüzün bu hastalıkla dolaysız bağıntısı olduğu doğrudur. Ancak salaklığa düşük bir toplumsal sınıf ve statüye sahip olmamızın mı, yoksa tam tersinin mi yol açtığı tartışmalıdır. Genel eğilim yoksulluğun yaygın olduğu ortamlarda bu hastalığın prevelansının yüksek olduğu yolundadır. Asıl tartışma yoksulluğun bu hastalığın nedeni mi sonucu mu olduğu konusundadır.

Yüksek statüde olanlara ve zenginlere göre, yoksullar ve alttakiler salaklıklarından bu durumdadırlar. "*Gıpta etme ne olur; çalış senin de olur*"cu bu yaklaşıma göre salaklığın sonucu yoksulluktur. Zenginler konumlarını hak etmişlerdir. Dolayısıyla toplumdan bu hastalığın izalesi herkesin zenginleşebilmesi sayesinde mümkündür. Zenginler olmasaydı fakirler aç kalırdı. Bayındırlık zenginlikle olur. Çağdaş liberal kuram lüks tüketimi fakirlere de iş sağladığı için övmektedir. Ne var ki karnı tok, sırtı pek olan birisi için bir dilim ekmek, bir hırka hiçbir şey ifade etmemektedir.

Fakirleri avutmak için önerilen, bir kısım fakirin de inandığı bir diğer açıklamaya göre ise, merdivenin alt basamaklarında bulunmak çok kötü bir şey değildir. Merdivenin alt basamakları olmasa üst basamakları da olmaz ve üst basamağa da çıkamayız o zaman. Fakirler toplum için faydalıdır. Onlar ile dayanışma içinde olmak ve onları korumak lazımdır. İsa da bir fakirdi ve zenginlik de pek iyi bir şey değildir. Para elin kiridir. Alçak statü ahlaki bir anlam içermez. Bu yaklaşımın sorunları bellidir. Her türlü korumacı davranışın durumu

sabitlemeye yaradığı unutulmamalıdır. Kelaynakların korunmasına benzer.

Buna karşılık kendilerini solda olarak tanımlayan bir kesime göre ise; bu illet yoksulluğun sonucudur. Yoksulluk çaresizliği egemen kılmakta, öğrenilmiş çaresizlik ise bireyin aslında var olan kendini geliştirme kapasitesini kullanabilmesini engellemektedir. Halkın düşünmemesi iktidarda olanlar için ne büyük şanstır.

Bilinen bir örnek ile açıklayalım: Hindistan'da filleri yetiştirmek için, onları küçükken kalın bir zincirle bir kazığa bağlarılarmış. Bu yavru filin bu zinciri koparabilmesi, kırabilmesi ya da kazığı söküp atabilmesi mümkün değildir. Küçük fil önceleri bundan kurtulmak için tüm gücüyle uğraşır, defalarca dener ama sonucu değiştiremez, özgürlüğüne kavuşamaz. Yıllar geçer, fil kocaman olur. Bağlı olduğu kazığın ve zincirin onlarca katına gücü yetebilir artık. Ama fil asla böyle bir girişimde bulunmaz. O özgür olamayacağına inanmıştır, artık kırılmayan şey, filin zinciri değil, inancıdır.

Meritokratik adalet yaklaşımı çerçevesinde, bir kültürde üretilen maddi ve manevi kaynakların hak edene verilmesini savunan ünlü madalyalı liyakat ilkesini gerçekleştirmeye yönelik uygulamalar fakirleri daha da güç durumda bırakmıştır. Her sınıf ve statüden eşit koşullardan gelmeyen insanların eşit olarak yarıştırıldığı *sbs*, *lys*, *kpds* gibi sınavlar hiyerarşileri aklamaktadır aslında. Sınavlar yüzünden, zenginlik ve yüksek statü, kişinin yalnızca çok parası ve şansı olduğunu değil, kişinin yetenekli ve daha iyi bir insan olduğu görüntüsünü vermektedir. Bu ise merdivenin alt basamaklarında bulunanlarda utanç ve aşağılanma hissini arttırırken, üst basamaklarda bulunanların, artık bir başarısızlık ürünü olarak algılanan *alttakilere* bakışını acımasızlaştırmıştır.

Liberal görünümlü salaklık virüsü işbaşındadır artık. Çünkü bu mantığın sonucu; fakirler ve normal olmayanlar doğanın ve kültürün hatalarıysa, sonucu “*yeniden ürememeleri ve toplumun geri kalanını kirletmemeleri için yok olmalarına izin vermek gerekir*” olmuştur.²⁰ Yoksullara ve normal görülmeyenlere acıma ve hoşgörü içermeyen bu *sağlıklı ve güçlü* olanın yaşaması ilkesi çerçevesinde, *merhamet* öldürülmüştür. Son yüzyılın büyük salaklık pandemilerinde bu memetik virüs öldürücü olmuştur.

Kültür dünyasında oluşan hiyerarşilerin bir ürünü olarak statünün ve yüksek statü eksikliğinin memetik bir hastalık olan bu illetle yakından ilişkili olduğu ortadadır.

Endüstriyel devrimle gelen teknolojilerin doğal yaşam süreçlerine müdahale edebileceği umudu ve beklentisi fiziksel yoksunluklara kültürel olanları da eklemiştir. En yoksul işçinin yevmiyesi bile doğanın gereklerini büyük ölçüde karşılayabilecek iken, artan refah ve umut bize acı çektiren beklentilerimize yenilerini katmıştır. Bu hiyerarşik yapılar içinde *orta* basamaklarda bulunanlarda bu hastalığa yakalanma oranın daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. *Alta* da *üste* de yakın olduğundan, özellikle alt basamaklara düşme tehlikesinin yaşandığı durumlarda statü endişesi tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir.

Hep üst basamakları gözleyen bu elemanlara göre, “*Bizimle tanışmaya layık olan insanlar, bizi tanımak istemeyenlerdir ancak.*”²¹.

Modern çağın bu konudaki katkısı merdivenin bütün basamaklarına ilişkin görüntüleri gözümüze sokması olmuştur.

²⁰ Alain de Botton, *Statü Endişesi*, (Çeviren: Ahu Sila Bayer), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.99-100.

²¹ Botton, s.31.

Eskiden zenginlik ve yüksek statü ancak masalarda iken şimdi burnumuzun dibindedir. Kıskançlığı doğuran statüler ve sınıflar arasındaki oransızlık değil yakınlıktır. Er çavuşunu kıskanır, generalini değil. *Eşitlik* umudu ve beklentisi bu hastalığın da nedenlerinden biridir. Feridüddin Attar'ın (1120-1129) şu diyalogu öğreticidir: "*Ay'a sordular: -'Neyi isterdin en çok?' -Cevap verdi: 'Güneşin kaybolmasını ve ebediyen bulutlarla örtülü kalmasını.'*"²²

Endüstriyel devrim üst sınıftakilerin tükettiklerini alt sınıflara da sunarak eşitlikçi ve demokratik beklentileri daha da arttırmıştır. Örneğin *bey* ve *efendi* eskiden yüksek bir statüye vurgu yaparken *bendeniz* bile *beylerin* arasında sayılabilir olmuştur. *Efendilik* ise kapıcı Mehmet Efendi'ye kadar ulaşabilmiştir. Hocaefendi Hazretleriyle eski saygınlığına tekrar ulaşması ise an meselesidir. Efendi yerine önerilen *Bay*'ın ise, "*Bay Mustafa çağırdı dama oynamaya...*" türküsünde kalması realitedir. Herhangi bir statüden arındırılmış *Bayan* ise çoktan baymıştır. Öncelikle o da *baydan* türetilmiştir. Utanılan ve ayıp sayılan kadın cinselliğini örtmeyi sürdürmektedir. Hele *bağyan* şeklindeki kullanımı tiksindiricidir. Bilindiği üzere çoğu kültürde *erkek* sözcüğünün iki, hatta üç *r* ile telaffuzu sürmektedir.

Aristokratik kültürde hizmetçilerin *bey* ve *efendi* olmaya kalkışmaları düşünülemezdi.²³ Hizmetçiler kaderlerini genel-

²² Aktaran, Gündüz Vassaf, *Cehenneme Övgü, Gündelik Hayatta Totalitarizm*, (Çevirenler: Zehra Gençosman, Ömer Madra), 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.184.

²³ Düşünürlerse sonları Jean Genet'in bize gösterdiği gibi, daha sahte bir dünyaya sürüklenmek olurdu: Jean Genet, *Hizmetçiler*, (Çeviren: Salah Birsell) Nisan Yayınları, İstanbul, 2000; Beliz Güçbilmez, "Absürd Tiyatroda İroni", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, Ankara, 2003, s.96-42.

likle büyük bir nezaket içinde kabul ediyorlar, kaderlerine karşın “yüksek düşüncelerini, sağlam gururlarını ve kendilerine olan saygılarını” koruyorlardı. Oysa demokrasiler hizmetçilere efendi olabileceği zannı ve ümidi veriyor, olamayınca da efendilerinden nefret etmeye başlıyorlardı.²⁴

Üst sınıfta olmasa da, üst sınıfa ait görüntüleri taklit etme olanağı olan bu orta ve alt orta sınıflara düşen ise *taklitçi zihniyet* olmuştur. Güç bela ulaştığı bu taklit etme olanağı çerçevesinde yüksek statü gruplarının kural ve yöntemlerini en aşırı bir şekilde göstermeye çalışmaktadır. Paramızın yetmediği şeyleri arzuladıkça fakirliğimiz de giderek artmaktadır.

“Ayranı yok içmeye...” vecizesi doğrultusunda bunlar, sınırlı gelirine rağmen, en pahalı sigarayı içmekte, en marka spor ayakkabısını giymekte, taklit de olsa en pahalı parfümle kokmaya çalışmaktadırlar. Gülünç olduklarının farkında değildirler.

Orta sınıflar her şekilde acı çekmektedir. Statüsünden ve varlığından emin değildir. Çektiği acı en alttakilerden daha yüksektir. Bu sınıflar içinde salak karşımıza bir *snob*, ya da güzel Türkçemizde *züppe* olarak çıkmaktadır. Kendisinden altta gördüklerine büyük bir aşağılama içinde bakarken, üstekiler karşısında ise büyük bir aşağılık duygusu içinde hareket etmektedir. İnsanları görünüşleriyle, toplumsal konumlarına bakarak değerlendirmektedir. Yüksek statüden tanıdıklarıyla yaşamaya özen göstermekte ve onlara katlanmaktadır. Kendilerinden üstün kabul ettikleri kimselerin kullandıkları malları satın almak ve böylece dikkat çekerek, *sözde* sınıf değiştirmek istemektedirler. Bu hiyerarşik kültürel yapılar içinde daha iyi şartlarda yaşamamanın öncelikli anlamı fark edilmektir. Yüksek

²⁴ Botton, s.63-64.

statüye ulaşma özlemi çerçevesinde, yaşamını kolaylaştırdığı ve acı çekmesini azaltacağını düşündüğü şeyleri taksitle almayarak çalışarak acı çekmeyi garantilemektedir.

En alttakiler için daha alt bulunmadığından sorun yoktur.

Rejim

Hangi rejimde ve hangi rejimin yandaşları arasında bu illetin görüldüğü sorusuna eskiden ve son zamanlarda verilen yanıtlar ve açıklamalar konunun tartışılmasına ihtiyacın sürdüğünü göstermektedir. Günümüzdeki yaygın yaklaşım demokratik rejimlerde bu hastalığa daha az rastlanıldığı yolundadır. Hele gerçek ve ideal demokrasiye teknolojinin de yardımıyla ulaşıldığında bu illetin kökünün kazınacağına dair inanç besleyenlere sıklıkla rastlanabilmektedir.

Onların bir kısmına göre tarihsel süreç içinde deneme ve yanılmalarla en iyi çözüm ve en iyi rejim bulunmuştur; liberal demokrasi. Bundan ötesi yoktur. Bu anlamda siyasal tarih de *sonlanmıştır* veya *sonlanmasına* az kalmıştır. Liberal olmayan toplumlar da modernleşme süreçlerini tamamladıklarında ve bu aileye katıldıklarında iş kesinlikle bitmiş olacaktır.

Demokrasiyi son olarak gören, ancak liberal demokrasiyi *sözde* bulan bir kısım antikapitalist ve çoğunlukla Marksist olanlara göre ise proletaryanın öncü partisinin önderliğinde gerçekleşecek bir devrimle gerçek demokrasi kurulacak ve işte o zaman sınıflı toplumların tarihinin sonu olacaktır.

Kurtuluşu öte dünyanın cennetinde gören geleneksel yaklaşımların, cenneti bu dünyada kurgulayan laik versiyonları olan "*en son*" ve "*en hakiki*" demokratlık iddiasındaki liberaller ve Marksistlerin tarihi durdurmaya çalıştıkları yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Bunlara göre, siyasal düşüncenin demokrasiyle sonuçlanan ve demokraside duran tarihsel ev-

rimi yoktur. Tersine bu günkü demokratik hükümet düzenlerinin geçici olmadığına inanmak için tarihsel hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Bütün tarihin kendimizi en son ve en yetkin bir ürün olarak ortaya çıkaran bir ilerleme olduğu inancı, bir yanılgıdır. Toplum ve uygarlığı yapımı bitmek üzere olan bir bina gibi görmektense yetişen bir ağaç gibi görmek daha doğru olacaktır. Genellikle var olanın kusursuzlaştırılması olarak görülen *gelişme* yerine, tersine *tarih*, bize, biri ötekinin yerine geçen iktidar biçimlerini ve her birinin *kusursuzluk* değil *çürüme* elde ettiğini göstermektedir.²⁵

Tarihsel süreç içinde birbirinin yerini alan üç rejim/ hükümet tipi tespit edilmiştir. Birincisi *tek* kişinin egemen olduğu monarşi, despotluk ve diktatörlük gibi rejimlerdir. İkincisi iktidarı *birkaç* kişinin kullandığı feodalizm, oligarşi, aristokrasi, teokrasi ve bürokrasi gibileridir. Üçüncüsü ise *birçok* kişinin birlikte iktidarını ve iktidarsızlığını temsil eden demokrasi, temsili demokrasi ve anarşidir. Hiçbir rejim saf halde bulunmamakta ve birbirine dönüşmektedir.

Her rejimin yeterince salaklık üretebilme ve önleyebilme kapasitesi bulunmaktadır. Her rejim, iktidarın yapısı gereği salak insanları gereksindiğinden enfeksiyon tüm rejimlerde aynı hızla yayılabilmektedir. Tedavi için ise genellikle bir diğeri önerilmekte ve geçici bir müddetle de olsa işe yaramaktadır.

Öncelikle uygarlık sürecinde oluşan hiyerarşilerin korunması ve sürdürülmesi için yönetime ve bir yöneticiye ihtiyaç duyulmaktadır. Geniş toprak parçalarının yönetilmesi gündeme geldiğinde bu genellikle *bir* tanrı-kral olmaktadır. Kral ise yetkilerinin en azından bir kısmını kendi adına kullanacak *birkaç* kişiye devretmek zorunda kalacaktır. Büyüyen ve

²⁵ Nortcote Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (Çeviren: M. Harmanlı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s.8-9.

artan toprak ve/veya sürünün sahibi kendisine yardımcı arayacaktır. Diğerlerinin de bu yetkileri elde etmeleriyle birlikte *birçok* kişinin yönetimine ve aynı zamanda yönetilemezlik durumuna ulaşılacaktır. Bu durumda kurtarıcı ve kurtarıcılar devreye girecek ve zincir böylece sürecektir.

Salaklık, bu rejimlerin ebediyete değin süreceğı inancındadır. Her rejimin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğın bir karar sonu gelmeyen bir kavgadan ve kararsızlıktan iyidir. Şeriatın kestiğı parmak acımaz. Kralın kararı haklı ya da haksız olabilir, ama hiç olmasa bu kararın kesin olma gibi bir meziyeti bulunmaktadır. Zorbaların karşıladıkları gereksinimler en az özgürlüğün çözüm olduğı şeyler kadar gerçektir, bazen onlardan daha ivedidir.²⁶ Hızlı karar ve eylemin gerektiğı anlarda ve bunalım zamanlarında demokratik çalışma ve liderlik yöntemleri eksik ve ağır kalmaktadır. Ayrıca, *birkaç* kişiye gösterilen bakımı (insan olsun at olsun) pek çok kişiye gösterme olanağı yoktur.²⁷ *Birçok* kişiye güvenmek yerine *birkaç* kişiye güvenmek daha kolaydır. Etienne de La Boetie'nin ünlü "*Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*"inde vurguladığı gibi, insanlar kulluk etmeye hazırdır zaten: ".....Eğer siz vermediyseniz, sizi gözetlediğı bu kadar çok gözü nereden buldu? Eğer sizden almadıysa, nasıl oluyor da sizleri dövdüğü bu kadar çok eli olabiliyor? ...Kulluk etmemeye karar verdiğiniz an özgürsünüz demektir."²⁸ Halk, sonradan inanacağı saçmalıkları kendisi uydurmaktadır.²⁹

²⁶ John Gray, *Saman Köpekler, İnsanlar ve Diğer Hayvanlar Üzerine Düşünceler*, (Çeviren: Dilek Şendil), YKY yy., İstanbul, 2008, s.109.

²⁷ Parkinson, s. 279.

²⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, "La Boetie ve Siyasal Kulluk", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt No:40, Sayı 1-4, 1985, s.173-214.

²⁹ Boxsel, s. 49.

Savaşta alınan esirler, kurumunu da gerektirmektedir. Köleye konumu izah edilmeli, öğretilmelidir. Kolay yollardan biri, daha önceki varlığı ve yaşamı sırasındaki işlediği günahlar yüzünden, köleliği hak etmiş olduğunun öğretilmesidir. Günahkâr isek kurtarılmamız gerekir. Salaklık gönüllü kulluktur. *“Nerde bu devlet, nerde bu Reha Muhtar”* anında işe yaramaktadır. Sıra *Kâinat Paşa*’larındır.

Doğuştan veya sonradan soylu olduğunu sanan *birkaç* salağın yönetimi kendini çoban sanan *bir* salağın yönetimine yeğlenebilmektedir. Savaşlar kralın akrabası olmayan yetenekli kişileri ön plana çıkarabilmektedir çoğu kez. Ne var ki bu yeteneklerini mirasçılara devretmeleri mümkün olamamaktadır. Soylu kanı çoğaldıkça ve yayıldıkça azalmaktadır.

Demokrasinin zayıflığı da oy sınırlamasından çok genişlemesinden kaynaklanmaktadır. İktisadi açıdan eşit olmayan sınıfların üyelerinin siyasal eşitliği ise sözde kalmaktadır. Çoğunluğun haksız olduğu durumlar çoktur. Gerçek çoğunluğun kararı olmayabilir. *“...Üç kişilik bir grup içinde, ne istediğini bilen bir insan, öteki iki kişinin rastgele oy vermesi durumunda dört denemede üç kere çoğunluk oyuna sahip olacaktır. Aynı biçimde, 3 kişinin oyu, 20 kişilik ilgisiz bir çoğunluğun oyunu, denetimi altına alabilir.”*³⁰

Uygarlıkta insanlar zengin ve yoksul olarak ikiye ayrılmıştır. Halkı egemen duruma getirirseniz, yoksullar hükümet mekanizmasını zenginleri ortadan kaldırmak için kullanacaklardır. Bunu birilerinin önderliğinde yaptıkları zaman ise, rejim büyük olasılıkla diktatörlüğe ve aşırı bir şekilde merkezeleşmiş bir tiranlık biçimine dönüşmüş olacaktır. Servet sahiplerine zor kullanma ise serveti elde etmesini bilen insanla-

³⁰ Parkinson, s.258.

rın yeteneğinden mahrumiyete ve yoksulluğun artmasına yol açmaktadır. *Köy-kent*lerde yerellikler içinde, toprak, gökyüzü, temiz hava, güneş ışığı ve su yaşamak için yetmemektedir. Demokratik yönetimin yetenekli azınlığı ortadan kaldırabilme gibi bir tehlikesi bulunmaktadır.

Modern dünyada eşitlikçi demokrasi gücünü sadece özgürlük mücadelelerinden değil, keşiflerle birlikte her bölgeye uzanan tüccarların eşdeğerlilik ilkesine dayalı ticaret çerçevesinde mal ve hizmetlerin değerini serbestçe belirlemesi ihtiyacından almıştır. Sözleşmelerin bağlayıcılığı ilkesine duyulan ihtiyaç, bir *yan ürün* olarak sözleşmeci toplum kuramları ve uygulamalarına yol açmıştır.³¹ Bu anlamda demokrasinin de kalıcılığının garantisi yoktur. Kapitalist ekonominin krizlerine endekslidir. Geçiş ve dönüşümün itici gücü ise genellikle hep kazanç güdüsü olmuştur. Kazanç güdüsünün sınırlandırılmasına yönelik girişimler ise toplumun bu güce göre şekillenmiş hiyerarşisinin alt basamaklarına yuvarlanmayla sonuçlanmaktadır.

Yönetimi iyi bilenlere bırakmanın da sorunları bulunmaktadır. Onların yönetmeyi iyi bildiğini kim biliyor? Burada tanrının kurallarını iyi bildiğini iddia edenlerle, tabiat ve iktisat ilmini iyi bildiğini söyleyenler arasında uygulamada pek bir fark görünmemektedir. Seçkinlerin yönetimi olan *elitokrasi* aptalların yönetimi *idiokrasi*'nin zıddı değildir. Hatta her türlü seçkinci, elitist yönetim büyük bir çoğunluğun cahil ve salak olduğu inancı üzerine inşa edilmiştir.³² Cehaleti ortadan kaldırmaya değil, tespit etmeye daha çok yaramaktadır. Zavallı,

³¹ Atilla Sönmez'in önsözünden; Ray Huang, *Çin Tarihi Bir Makro Tarih Yaklaşımı*, (Çeviren: Atilla Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi yy., 2. Baskı, 2007, s.xiv-xv

³² D. Ali Arslan, "Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6) 2003/2, s.115-135.

masum ve mağdur halk söylemleri yönetilenler topluluğunun çocukluğu, hastalığı ve cahilliği etrafında elitizmin düşünsel tabanını oluşturmaktadır. Elitistleri işsiz bırakacağından halkın erginleşmesi, iyileşmesi ve bilgisinin artması aslında uygulama sürecinde hiç istenmez. İster yetkin savaşçılığa, ister yetkinleşmiş siyaset deneyimi ve bilgisine dayansın her türlü elitist iktidarın gönlüyle ve rızasıyla iktidarı bırakması çoğu kez mümkün olmamıştır. Liderlik kolay feda edilebilecek bir kurum değildir. Kurtarıcılardan kurtulmak çoğu kez kurtarıcının biyolojik ömrünü tamamlayabilmesi sayesinde mümkün olabilmektedir.

Bal tutan sürekli parmağını yaladığından, edinilmiş ayrıcalıklardan ve alışkanlıklardan vazgeçmek hep zor olmuştur. Sovyet rejiminin yarattığı *nomenkulatura* gibi parmağını yalayan bir azınlık kaçınılmazdır. Örneğin, Michels'in *oligarşinin tunç yasasına* göre sosyalistler iktidara gelebilir ama sosyalizm asla!³³ Tanrıya, millete veya halka hizmet etmek için yola çıkanların sonu hep aynı olmaktadır. Mağdurların temsilcileri örgütlerine ve ayrıcalıklarına kavuştuğu anda mağduriyetlerinden de kurtulmaktadır. Bu saatten sonra ise temsil ettikleri kendi çıkarlarıdır.

Bir diktatörden sonra kral beklemek olağandır. Bir despot ise her zaman ikiyüzlülüğünün bilincindedir ve bu yüzden de her zaman başkalarından aynısını bekler.

Uygarlık elitsiz de olamadığından makul çare elitleri çoğaltıp yarıştırmaktır. Yarışmada kaybedenlerin kanlı kansız mı tasfiye edileceği konusunda temsili demokrasi yeğlenmelidir.

³³ Seymour Martin Lipset, "Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu", (Türkçeye çeviren: Toker Dereli), *Çalışma ve Toplum*, Sayı 4, 2008, s.10-38.

“Siz *anti-demokratik düşünce aleyhtarlarına muhalif olanların karşısında değil misiniz?*” sorusunun hemen bir yanıtı yoktur. Bizi salakça şeyler yapmaya zorlayan *demagoji* her rejimde bulunur. Soru sormak, zora dayalı girişimdir. Bazen insanlar sustukları zaman seslerini en etkili biçimde duyurabilmektedirler. Sessizlikle karşılaşan bir soru, bir kalkan ya da zırhtan geri tepen bir silah gibidir. Yanıt, yanıt vereni bağlar; yanıt veren ona itaat etmek zorundadır; yanıt onu sabit bir tavır almaya ve orada kalmaya zorlar, oysa sorgucu kendi işine geldiği gibi yer değiştirerek, ona her yandan saldırabilir.

Ebediyen haklı gösterilebilecek hiçbir siyasal rejim yoktur, hepsinde kötülük potansiyel olarak bulunmaktadır. Buyurma yetkisinin bir tek kişinin ya da bir çoğunluğun elinde bulunmasının, iktidar sahiplerinin bu konumlarını ister fetih ya da kalıtım yoluyla veya halkın seçimi sayesinde elde etmiş olmalarının en ufak bir önemi yoktur. İktidarın özü hep aynıdır. Hiç kimse suç işlemeden yönetemez. Her rejim kaçınılmaz olarak bir ölçüde salaklık gerektirir. Uyanık ve tetikte durmak bir mecburiyettir.

Nerelerde Görölmektedir?

Költörel ortamlara mahsus olan bu hastalığın fiziki coğrafya ile doğrudan bir bağlantısı tespit edilememiştir. Bu nedenle fizikîden ziyade beşerî durumları gösteren bir epidemiyolojik harita daha yararlı olmaktadır. Flora ve fauna bu hastalık üzerinde doğrudan etkili değildir. Örneğin, öküzlerin ve angutların sayısı ile bu hastalık arasında bir korelasyon gözlemlenmemektedir. Bu hastalık hayvanlara değil, insanlara özgüdür. İnsanlığın kendi hayatını ve kendi cinsini tehlikeye atmasındaki salaklık, hayvanla arasındaki farkı ortaya koymaktadır: Hayvanlar güçlerini öylesine kontrollü kullanırlar ki bundan dolayı kendilerine bir zarar gelmez. Buna karşılık insan doğarken attığı çığlıklarla vahşî hayvanların dikkatini çeken tek salak yaratıktır.¹

Çağımızda bu hastalık öncelikle insanlar tarafından biçimlendirilmiş ortamların ve yine insanlar tarafından çizilmiş sınırların içine yerleşmiş bulunmaktadır. Her türlü sınır çizme girişiminin doğasında bu hastalık etkenin rüşeym halinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Tel örgülerin her iki tarafı da

¹ Matthijs van Boxsel, *Aptallık Ansiklopedisi*, (Çeviren: Gül Özlen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.118.

tutukladığı geç fark edilmektedir. Duvarlar ister Berlin’de olsun, ister başka yerde, tehlikelidir ve hüznülüdür.

Bir bahçe bir kez sınırlarla çevrildiğinde cennet olma ihtimali sonsuza dek ertelenir. Doğal dünyayı kültür ve uygarlık dünyasından ayırmak için oluşturulan sınırlar her iki dünyanın olanaklarını görmemize engel oluşturduğu için daha tehlikeli olabilmektedir. Duvar yerine çukur kazmak ise işe yaramamaktadır. İçinde yaşadığımız bahçeyi doğal dünyanın tıpkısı olarak tasarlamak ise insan dehasının fark edilmemesiyle sonuçlanabilmektedir. Aslından ayırt edilemeyen taklit başarı değil başarısızlıktır. Artık kendiniz olmayabilirsiniz. Sınırları kaldırarak birimizi birimize benzetmek yerine iletişimi artırmanın yararları bulunmaktadır. Doğayı kendi bahçemiz olarak kullanabiliriz.

Kültürel mekânlar içinde bu hastalık etkenlerine en çok *erken yatılan* ve *erken kalkılan* kurumlarda rastlanmaktadır. Üyelerini en sıkı denetim ve itaat mekanizmaları içinde *evcil*leştirip *uysallaştıran* bütün kurumlar bu hastalığın yuvasıdır. Bu illet *evcil* ve *uysal* hayvanlar yetiştirme yöntem ve tekniklerinin insanlarda da uygulanmasının kaçınılmaz sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği üzere, iyi eğitilmiş bir eşeğin sahibini ölene dek kahramanca taşıması asla eşeğin ne kadar erdemli ve akıllı olduğunu göstermez. Bu gururlu eşeğin artık hayvani bir yanı kalmamıştır ve kendini yok eden salaklığın en mükemmel halini göstermektedir.

Salaklığın Seri Üretimi: Fabrika

Son araştırmalar çağımızda bu hastalığın çıkış yerinin *fabrikalar* ve *okullar* olduğuna işaret etmektedir. Özellikle endüstriyel

Üretim mekanizmalarının içinde bulunanların bu hastalığa çok kolay yakalandıkları açıktır.

Endüstriyel devrimin sonucu olarak ortaya çıkan aşırı uzmanlaşma bireyi ve çalışma gruplarını, gerçeğin bütünlüğünden uzaklaştırmakta ve sistem ve yaşam üzerindeki denetimini giderek azaltmaktadır. Bir işin tamamı artık tek tek bireyler ve/veya birbirinin farkında olan birey grupları tarafından gerçekleştirilmemektedir. Örneğin endüstriyel devrim öncesinde bir elbise büyük ölçüde bir terzinin ve çırağının elinde sonulandırılırken, günümüzde bu sürecin tamamına vukuf olan ancak birkaç kişi bulunabilmektedir. Ortalık overlokçu, tc, makascı, makineci, dğmeci ve fermuarcılarla doludur, ama pantolonun tamamının bilgisine sahip çok az kişi kalmıştır.

Diğer yandan herhangi bir içten yanmalı motor örneğinde olduğu gibi, sistemin sağlıklı bir şekilde çalışması, ancak pistonların inisiyatiflerinin yok edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Çünkü piston kendi iradesi ile hareket etmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu illetten mustarip olanları; motoru planlayanların bütün hayatlarını yönlendirdiği çaresiz pistonlar olarak düşünmek mümkündür. Davranışları önceden kestirilen biri zgr değildir. Salak başkalarının hazırladığı ve belirlediği programa uyandır.

Piston olmayı öğrendiğinizde ise artık çok geçtir. Çağımızın motorize birliklerince işlenen salaklıkların büyük bir kısmında bu pistonlar çalıştırılmıştır.

İnsanın algı yeteneklerinin gelişimi değişim ve rutin dışı harekete bağlıdır. Gözümüzü kırpmadan sabit bir noktaya baktığımızda bir süre sonra görüntü bulanıklaşmaktadır. Endüstriyel sistemi acımasızca eleştiren nl Rus anarşisti Kropotkin'in deyiimiyle; *"Yaşamı boyunca nefret ede ede bir en-*

gelli iğnenin on sekizde birini ya da bir cep saatinin yüzde birini yapmak zorunda olan insanlar..." salaklaşır.² Dişlinin bir parçası olarak sadece kendisine verilen/düşen görevi tanımlayabilen ve dişlinin de yer aldığı bütünü algılayamayan makine-insan durumu söz konusudur. Aşırı uzmanlaşma yaratan bu süreç, insan faaliyetini tüm genişliğine değerlendirebilecek insan sayısını da azaltmış ve güç merkezleriyle bölgeleriyle sınırlamıştır. Wright'ın vurguladığı gibi, "[h]içbir şeye dair her şeyi bilene dek, daha az şey hakkında giderek daha çok şey öğrenen insanlar"³ yaratan bu süreç içinde çoğu kişi, kendisini bu faaliyetin bir tek veya az sayıda alanıyla kısıtlanmaya zorlanmıştır.

Yoğun işbölümüne ve sıkı denetime dayalı seri üretim mekanizmaları demokratik davranışlar gösteren insanlar yerine; apolitik, fikir ve karar sahibi olmayan, bir *iyi* üretmekten çok bir *iyiyi* gerçekleştirecek araçlara dönüştürülmüş yığınlar yetişmesine yol açmaktadır. Mizahi bir yaklaşımla, böylesi bir durumda insan toplulukları modern bir tavuk fabrikasında yetiştirilmiş ve biçimlendirilmiş, kendi içinde bulunduğu fiziksel ortamı denetleme olanağını sağlayan içgüdülerinden koparılmış fikirsiz tavuklar gibi edilgenleştirilmektedir.

Bu düşünceden feragat çarkında, örgütlenmiş tüm kurumlar bireyi kendi başına düşünerek kanılara varmaktan alıkoyup, onun için hazırladıkları kanılara yöneltmek için iş başındadır. Kendi kendine düşünebilen, henüz programlanmamış, özgür düşünceli herkes bu kuruluşlara göre sakıncalı hatta zararlıdır.

² P.Kropotkin, *The Conquest of Bread*, Knickerbocker Press, London, 1968, s.196-197.

³ Ronald Wright, *İlerlemenin Kısa Tarihi*, (Çeviren: Zarife Biliz, Barış Baysal), Versus Yayınları, İstanbul 2007, s. 2-3.

Çağımızın ön büyük salaklık pandemileri, kitlesel cınayetler ve intiharlar bu mekanizma içinde gerçekleşmiştir. Böylesi bir ortamda, emir komuta zinciri içinde birer piston gibi hareket etmeye zorlanan bireyler ve gruplar, eylemleri üzerinde düşünebilme ve karar verebilme yeteneklerini yitirmiş şekilde, kendilerinin olduğu kadar ve hatta daha çok diğer insanların sakatlanmasına ve ölümüne yol açan bir dizi salakça eylemi gerçekleştirebilmektedir. Bilindiği üzere bütün pistonlar gaza gelmek üzere tasarlanmışlardır.

Salaklığın Seri Öğretimi: Okul

Endüstriyel sistemin öncelikle gerektirdiği bu pistonlara benzeyen insanların yetiştirilmesi görevi ise çağdaş eğitim kurumlarına; modern sivil ve askeri okullara verilmiştir.

Okulda öğretilen itaat etmektir.⁴ Öğrencinin bir zorunluluk olarak eğitime alınması, eğitimin bir hak olmaktan çıkarılıp bir görev haline getirilmesine yol açmaktadır. Görev ise genellikle verilir. Eğitim bir insanın başka birini kendisi gibi yapma çabasıdır. Eğitimin amacı ve hedefi iktidarın onaylanmasıdır, sorgulanması değil. Günümüz insanının istekleri genelde kendi isteği değildir. Kendi isteği sandığı şeylerdir. Kişiye ne yapılması gerektiğini söyleyen ahlaki buyruktur, bireyi kullanan bilgidir. Oysa bilgi bireyi değil, birey bilgiyi kullanmalıdır!

Hayvanlar davranışlarını yavrularının gelişimine ve temposuna göre ayarlar. Oysa öğrencileri biçim verilmesi gereken bir çamur olarak gören eğitim anlayışı ise biçim ve kalıbı belirleyen egemen ideolojinin ve iktidarın uyruklarını, dişlilerini

⁴ Catherine Baker, *Zorunlu Eğitime Hayır!*, (Fransızca'dan Çeviren), Ayşegül Sönmezay Erol), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991, s.12.

üretmekten öte gidememektedir. Böylesi bir sistemde okul sıkıştırılmış bir sıkıştırma aracıdır.⁵ Dolayısıyla kendi iradesiyle değil, başkalarının iradesini kendi aklı sanarak kendisini köleleştiren bu sisteme bulaşmak, aynı zamanda bu hastalığa da kaçınılmaz olarak yakalanmamıza yol açmaktadır. Özellikle doğal ve toplumsal yaşamın bütünü hakkında değil de, sadece bir kısmı hakkında ileri seviyede uzmanlık kazandıran yüksek öğretim kurumlarında bu hastalığa çok yoğun bir şekilde rastlanmaktadır.

Bu hastalığın *kuşku yokluğu, her önerdiğini kesin bir gerçek olarak sunma ve her inandığına kesin bir gerçek diye inanma* gibi başlıca belirtileri yükseköğretim mensupları arasında yoğunlukla gözlemlenebilmektedir. *Kesinlikle* bilebileceğimize veya *kesinlikle* bilemeyeceğimize inanan kesimlerden oluşan bu gruptan birincilerine göre, deney ve gözleme dayalı akıl yürütmeler sonucunda kesin bilgilere ulaşabiliriz. *Kesinlikle* bilebilmek ise uzmanlıkla ve işi uzmanına bırakmakla mümkündür.⁶

Akıl ve Bilim

Hikmetinden sual olunmaz tanrının yerini, aklın ve akla dayalı bilimin aldığı günümüzde bu hastalığa sıklıkla rastlanması, aklın ve bilimin hikmetinin de sorgulanmasını gerektirmiştir.

İnsanın evrende ayrıcalıklı bir konumda bulunduğuna, bu ayrıcalığa aklıyla sahip olduğuna ve yine bu aklıyla doğruya ve kesin bilgiye ulaşabileceğine ilişkin yaygın kanaatin bir yanılığ olduğunu son yüzyıllardaki bir dizi araştırma ortaya

⁵ Adnan Gümüş, “Şiddetin Nedenleri”, *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Ankara, 2006, s.39-92.

⁶ Fuat Man ve Ali Balcı, “Postmodern Dönemde Modern Bir Pratik Olarak Sağlık”, *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi, 3-5 Kasım 2006.

çıkarmıştır. Bu araştırmalardan özellikle üçü aynı zamanda bu hastalığa atılmış şiddetli birer tokat niteliğindedir.

Birinci tokat, tanrının yarattığı evrenin merkezine dünyayı ve insanı koyan geleneksel Ortaçağ anlayışına karşı Nicholaus Copernicus (1473-1543) tarafından atılmış ve etkisi büyük olmuştur. Güneş dünyanın etrafında dönmekten, doğmaktan ve batmaktan kurtulmuştur.

Ne var ki geleneksel önyargılarımız ve bir dönemde edindiğimiz bilgilerin kesinliğine duyduğumuz inanç o kadar güçlüdür ki hâlâ güneşi dünyaya göre hareketli bir nesne olarak takdim etmeyi sürdürüyoruz. Kopernik öleli neredeyse beş yüz yıl olduğu halde, güneşi doğurtuyoruz ve batırıyoruz. Dünyayı ve insanı evrenin merkezi sayan bu geleneksel görüş öylesine katılaşmış ve kemikleşmiştir ki, Kopernikçi görüşü geliştiren Giordano Bruno (1548-1600) ve Galileo Galilei'nin (1564 -1642) başına gelenler hepinizin malûmudur. Biri yakılmış, diğeri zor kurtulmuştur. Katolik Hristiyanların ruhani merkezi Vatikan'ın Rasathane Müdürü Jose Gabriel Funes'in ancak 366 yıl geçtikten sonra; 2008'de, "*kilisedeki bazı kişilerin Galileo ile yaptığı dramatik tartışma*"dan bahsederek gönülsüzce dünyanın yuvarlaklığını lütfen kabul etmesi, kesinlikçi düşüncenin gücünü göstermektedir.⁷

Birinci tokadın şiddeti büyük ölçüde hazmedilmiş olmasına karşın; *ikinci tokat* daha etkilidir ve bu tokadı yiyenlerin kızgınlığı günümüzde dahi, nüfus artışına bağlı olarak artarak sürmektedir. Bu tokat Charles Robert Darwin'e (1809-1882) aittir. Tanrının insanı, evrende/dünyada ayrıcalıklı bir konumda, aklıyla bütün yaratıkların en şerefli olarak yarattığı

⁷ http://www.vatican.va/news_services/or/or_quo/interviste/2008/112q08a1.html. (Erişim Tarihi: 11.08.2011). Ayrıca bkz. "Vatikan, Galileo'ya teşekkür etti!", *Vatan Gazetesi*, 27 Kasım 2008.

inancına atılmıştır. Yeni biyoloji öküzlerle insanları aynı *animalia* ailesinin üyeleri olarak değerlendirmekte, insanın bir çeşit gelişmiş bir primat türü olduğuna vurgu yapmaktadır: İnsanın doğanın üstünde ayrıcalıklı bir konumu kalmamıştır. Biyoloji yasaları insanlar için de geçerlidir. İnsan dünyasının dışına açılan en iyi pencere manastır değil de hayvanat bahçesidir.⁸ İnsanın kendi alinyazısının efendisi olduğu bilim değil inançtır. Biz diğer hayvanlardan biriyiz. Türler kendi yazgılarını denetleyemez.

Son değerlendirmeler insanın olsa olsa biyolojik çeşitlilik içinde kanser hücreleri gibi davranan bir tür olduğu yolundadır. Uygarlığın başlarında insanlar yeryüzünün gözle görünür biokütlesinin sadece küçük bir yüzdesini oluşturan bir primat türü iken; şimdi evcilleştirilmiş hayvan ve bitkilerle beraber, çok daha geniş bir alana yayılmış ve fillerden bakterilere kadar uzanan bir çevreyi etkilemiş durumdadır.⁹ Doğa ya bu kanserli hücreleri yok edecek, ya da kanserli hücrelerle birlikte ölecektir!

Üçüncü tokatın etkisi ise henüz hissedilmemiştir. Bu da insanın bilinçli ve akıllı bir varlık olduğuna ve davranışlarını bilincinin yönlendirdiğine dair inanca yöneliktir. Sigmund Scholomo Freud (1856-1939) adlı Yahudi kökenli Avusturyalı bir nörolog tarafından atıldığı rivayet edilmektedir. Kopernik ve Darwin'in tokadının etkisinin büyüklüğünden ve Freud'un söylediklerinin çoğu belden aşağı şeylerimizle ilgili olduğundan ve bu şeylerimizle ilgili konuşmayı pek sevmediğimizden

⁸ John Gray, *Saman Köpekler, İnsanlar ve Diğer Hayvanlar Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Dilek Şendil, YKY yy., İstanbul, 2008, s.128.

⁹ Daniel C. Dennet, "Giriş", *İyimser Gelecek*, (Editör; John Brockman), (Çevirenler: Ergin Bulut, Mehmet Evren Dinçer), NTV Yayınları, İstanbul, 2009, s.xvii.

olsa gerek, diğerk tokat sahipleri kadar ciddiye alınmamıştır. Bu tokadın acısı yakınlarda çıkacaktır. İnsan küstahlığının bastırılmasını büyük bilimsel devrimlerin ortak başarısı olarak tanımlayan Freud'un¹⁰ mühim sorusu şudur: Bilinç buzdağının görünen yüzü ise altı ne olmaktadır? Hareketlerimiz kararlarımızın ifadesi değildir.

Bütün bu araştırmaların temel sonucu; bir kısım insanların kıt aklıyla elde ettiğı bilgilerin tüm zaman ve mekânlar için doğru olduğı inancının yanlış olabileceğidir. Hele uzmanların doğrusunun doğru olabilme olasılığı hepten azdır. Uzman incelediğı parçanın evrenin tamamı olduğı yanılsaması içindedir. Birincisi uzmanı olduğı alan parçadır. Doğal dünyayı onu oluşturan parçaların daha detaylı incelenmesiyle en iyi anlaşılabilcek bir makineler dizisi olarak gören indirgemeci ve mekanik perspektif miyop yaratmaktadır. Karmaşık bütünü incelemek yerine, bütünü karmaşık olmayan en küçük birime kadar parçalayarak incelemeyi öneren Kartezyen yaklaşımda, bütünü oluşturan *bağlantılar ve ilişkiler* görülememektedir.

Asıl tehlike uzmanın aklının diğerk akıllardan pek farkı olmaması ve üstelik aşırı uzmanlaşmanın uzmanın aklını dumura uğratmış olmasındadır. Çünkü bir parçayı derinlemesine bilmek bütünün bilgisini vermemektedir. Parça bütünü oluşturmaz. Bütünü diğerk parçalarla birlikte anlamamıza yardımcı olabilir. Parçayı görmek için ise geri çekilmek gerekir. Çok derine inen uzmanın kuyudan çıkarılması ise zordur.

Günümüz kültür dünyasının oluşumu içinde, *bütünün* bilgisine ulaşmak ve bununla ilgili kararlar vermek ise ancak bu uzmanların verilerinin toplandığı, devşirildiğı merkezler-

¹⁰ Bu değerlendirme ve aktarma için bkz. Stephen Jay Gould, *Yaşamın Tüm Çeşitliliğı, İlerleme Mitosu*, (Çeviren: Rahmi Öğdül), Versus Yayınları, İstanbul, 2009, s.38-39.

deki işverenlere bırakılmıştır. Bu işverenler ise herhangi bir toplumsal/insanî yarar gözetmeyerek kârını arttırmak durumunda olan kapitalistlerdir. Bir şirket yöneticisini öncelikle bağlayan şey ise kısa vadeli bilanço hesaplarıdır. Bu bilançoda ise yoksulluğun giderilmesi, insanlığın genel yararı, doğanın/kültürün korunması ve özgürleşme gibi konular hesaplanmamaktadır. Veya bu konular şirketin yararına göre tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Yükseköğretim kurumları da endüstrileşmenin gerektirdiği yüksek düzeyde uzmanlığı hedefleyen kurumlar olarak ortaya çıkmıştı. Üniversiteler ve alt bölümleri de bu ihtiyacı yansıtıyordu. 19. yüzyılda kapitalistlerle çıkarları kesişen ulus-devlet yapıları içinde korunaklı özerk alanlar olarak erginleşen üniversitelerin kompartımanları da endüstriyel Avrupa'nın ihtiyaçlarına göre düzenlenmişti. Endüstrileşmiş uygar beyaz adamın misyonu üniversitelerin de misyonuydu. Dünyanın geri kalanında bu üniversite anlayışının klonlanarak çoğaltılması Batı dışı üniversitelerde beyaz görünmek isteyen insanların ortaya çıkmasına yol açmıştı. Problem bu üniversitelerin beyaz adam için taşeronluk yapmak üzere programlanmış olmasıydı.

20. yüzyılda bilim ve teknoloji alanında gördüğümüz, çoğunlukça izlenemeyen hızlı gelişmelerin sıradan insanlar için bilimi büyüye indirgediği ve anlaşılmaz kıldığı doğrudur. Ama aynı şekilde uzmanların da diğer uzmanlıklar karşısında aynı konuma indirgenmiş olduğu da bir başka doğrudur.

Merkez ülkelerin tekelinde kalan bilgi üretiminin genel olarak insanların çoğunu bilgi üretiminin sadece araçları haline getirdiği görülmektedir. Böylelikle hayatında hiçbir zaman tam bir pantolon üretmeden hayatını pantolonunu bir bölümünü üretmekle, örneğin paçalarını kıvrırmakla geçiren insan-

lar ortaya çıkmaktadır. Küresel yorum yapma tekeli de görece olarak kapitalist merkezde kalmakta, çevre ise merkezin yaptığı küresel yorumlara göre düşünmeye ve yaşamaya zorlanmaktadır. 20. yüzyılda doğa ve toplumbilimlerinde gözlemlenen artan uzmanlaşmanın ve parçalanmışlığın da sentetik ve kuramsal düşünüşü engellediği ve insanı fail/eyleyen olmaktan çıkardığı düşünülmektedir. Özellikle çevre ülkelerde akademisyenler ve aydınlar sadece pantolon paçalarını kıvırmakla hayatını geçiren işçi gibi, olgu koleksiyonculuğu yapmak veya üretilen bilgi ve teknolojileri nakletmekle ve tüketmekle yetinmektedir.

Çevre ülkelerde temel bilimlerin ve üniversitelerin durumuna bakıldığında durum daha da iyi anlaşılmaktadır. Küresel dönüşümün Batı tarafından üretilen dinamikleri çerçevesinde üniversiteler parça bilgiler üreten ve parça başı iş yapan fason imalatçılara dönmüştür. Kapitalist üretim sistemi çevre üniversitelere de yansımış, çevre ülkelerinin üniversiteleri kendisine aktarılan bilgi ve teknolojilerin uygulayıcıları ve doğrulayıcıları durumuna düşürülmüştür. Bir anlamda binanın planları merkez tarafından çizilmekte, tuğlaları taşımak çevreye düşmektedir. Fakat üniversiteler sadece olgu toplayıcısı, parça bilgiler üreten ve her yeni bilgi parçasıyla katalogunu genişleten bir bilgi imalatçısı da değildir veya olmamalıdır.

Örneğin, tıp alanında bu hastalığa yakalanmış tipik *uzman*, hastayı iyileştirmekten çok hastalıkları iyileştirmeye odaklanmıştır. Dolayısıyla hasta, sayısız hastalık uzmanlarının servis ve odalarında öncelikle hastalığının uzmanların uzmanlıklarıyla ilgili olup olmadığını önce öğrenmek için dolaşmak zorunda bırakılmaktadır. Bir lüks otomobil fabrikasındaki tornacının bu otomobili ne fikir ne de ürün olarak göremeden yaşamını sürdürebilmesi gibi; örneğin, bir idrar yolları ya da cerrahi *uzmanı*

da insanın/hastanın bütünlüğünü gözetmeksizin iç rahatlığı içinde vazifesini yapabildiğini sanabilmektedir. Bölüm ve alt bölümlere parçalanmış tıp alanında da organik bütünlüğün tamamı içinde değerlendirme yapabilen hekim sayısının giderek azalmış olduğu; en azından, bazı doktorların hastanede bulunma süresinden daha fazla hastanede hasta olarak bulunmayı başaramış yazar tarafından gözlemlenmiştir.

Biyoloji ilmi dâhilinde *kın kanatlılar* anabilim dalının *scarabaeoidea* bilim dalının içinde *scarabeus sacer*¹¹ adlı kın kanatlının kanat davranışları konusuna ömrünü vererek mütehassıslaşan uzmanın başına da bunlar gelebilmektedir. *Scarabeus sacer*'in biyolojisine derinlemesine dalmak, Antik Mısır uygarlığında yaşamın simgesi olarak temel inanç dizgesi içine yerleştirilen bu böceğin kültürel ve antropolojik değerini küçümsemize ve hatta görmezden gelmemize yol açabilmektedir.¹²

Yine örneğin; tarih disiplini içinde de, bu hastalıkla müsemma tipik *uzman*, tez yazarak derinleştiği küçük zaman ve mekân parçasının tarihinin, tüm zamanların ve mekânların en önemlisi olduğuna kesinlikle inanmaktadır. Çünkü o da konusuna ömrünü vermiştir. Üstelik *belgelere* dayandırdığını iddia ettiği incelemesinde; kendisinin de, belgenin de amaçlı ve sınırlı olduğunu unutarak, orada neyse ne olduğunu gösterdiğini sanmaktadır! Ona göre tarihçinin öncelikli görevi belgeleri ortaya koymaktır, yorum yapmak ise sosyologların işi/uzmanlığı olsa gerektir!

¹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Scarabaeus_sacer; http://tr.wikipedia.org/wiki/Bok_b%C3%B6ce%C4%9Fi. (Erişim Tarihi: 11.08.2011).

¹² *Scarabeus sacer* uzmanı bir böcekbilimcinin ve kızının yaşamı örneğinde bilimin kötüye kullanımını da değerlendiren bir Maalouf romanı: Amin Maalouf, *Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl*, (Çeviren: Esin Talu-Çelikhan) Üçüncü Basım, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Örneğin, eline bir dünya haritasını son kez ilkokulda iken almış olan “1566-1912 Sakız Adası Tarihi” uzmanına göre dünyanın en önemli adası ve tarihin en önemli konusu Sakız’dır. Bu ada diğer adalara benzememektedir. Sizin bildiğiniz gibi değildir. Sakız’da öyle olmamıştır. Sakız farklıdır. Sakız deyip geçmemek gerekir. Sakız... Sak... Şoven milliyetçi tarih anlayışının ada özneleri de böyledir. Özne *milletin* tarihi diğerlerine hiç benzememekte ve benzetilmesi de istenmemektedir. Sonuç “benim milletim sizin milletinizi döver”dir.

Sonuç, ortalıkta kendi alanlarını kahramanca savunarak birbirleriyle cebelleşen overlokçu ve ütücü akademisyen tipidir. Binaya tuğla taşıyan veya pantolonun paçalarını kıvıran overlokçu işçi ne yaptığının farkında iken; uzman akademisyenin yanlıgısı bina yaptığını veya pantolon diktiğini sanmasıdır. Bu akıllılık iddiası, bu ukalalık tehlikelidir.

Üstelik bu uzmanların siyasal karar verme süreci içinde oyunun dağıdaki çobandan daha değerli olduğu iddiası, yaşadığı dağı bütünlüğü içinde görebilme yeteneğine sahip, uzmanlık *bilgisi*yle kirlenmemiş bir kafa yapısına sahip olduğu kesin olan çobanın gülüp geçtiği bir iddiadır.

Bu uzman, Hintli filozof Sinita Kunar Şatterji’ye göre “bir filin gövdesinin şu veya bu bölümünü elleyerek, tuttukları yerin hayvanın ayağı, hortumu, dişi, gövdesi veya kuyruğu olmasına göre, bir sütuna veya bir yılan, veya sert bir maddeye veya bir duvara veya mafsallı bir sapı olan bir fırçaya temas ettiklerine inanan körle-re...” benzemektedir.¹³

Uzmanın aydınlanması, çoğunlukla emekliliğinde, yaptığı işe geri çekilip bakabildiği anda mümkün olabilmektedir.

¹³ Aktaran; Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.47.

Nobelli nöropsikiyatrist Eric Candel'in söylediği gibi, "hayat çocuklar üniversiteyi bitirip, köpek öldüğünde başlar."¹⁴

Ezber

Endüstriyel üretimin sağlıklı bir şekilde yürümesi vazifesini ezbere bilen ve yapan insanlara duyulan gereksinimi arttırmıştır: "Almışım amirlerimden terbiye, görmüşüm kurs. Görseydin kurs, alsaydın sıkı terbiye büyüklerinden, konuşmazdın böyle cahil sözler. Bilirdin yüksektir bir vazife her şeyden."¹⁵

Bu marazdan mustarip olanlardaki temel belirtilerinden biri, kendilerine ait olmayan metinleri ezbere konuşup yazabilmeleridir. İşlerin bölünmesi ve rutinleşmesi toprağa biteviye tohum ekilmesi ve ürünlerin aynı yeknesaklık içinde biçilmesiyle başlamış olsa da ve bir ölçüde ezberi gerektirse de, ezber asıl gücünü endüstriyel uygarlığın seri üretiminden almaktadır.

Tarımsal uygarlığın gerektirdiği geniş tarım arazilerinde rutin çalışma, bu tarımsal coğrafyadaki yaşam ve ölüm süreçlerini kontrol eden tek tanrı inancıyla temellendirilmiş bir kurallar dizgesinin ezberi üzerine kuruluydu. Çünkü sel, kuraklık ve kıran gibi istisnalarıyla tarımsal üretimin koşulları büyük ölçüde doğal/tarımsal güçlere bağlı izah ediliyordu. Bu anlamda, doğanın/tanrının bildik ezberinin dışına çıkmasının, insanların bu güçlere yeterince saygı göstermemesinden kaynaklandığı düşünülüyordu. Uygarlıkla birlikte oluşan hiyerarşik yapıların üst basamaklarında bulunanlar da ezberin bo-

¹⁴ Aktaran, Colin Blakemore, "Fayda ve Maliyetin Değişen Oranı", *İyimser Gelecek*, (Editör; John Brockman), (Çevirenler: Ergin Bulut, Mehmet Evren Dinçer), NTV Yayınları, İstanbul, 2009, s.145-147.

¹⁵ Mujdat Gezen'in yorumuyla karşılaştırmak için bkz. Orhan Kemal, *Murtaza*, 14. Baskı, Erkal Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.7-8.

zulmasının tehlikelerinin farkındaydı. Halkın düşünmemesi iktidarda olanlar için ne büyük şanstı.

Sonuç; ezberin bozulmasının iyi bir şey olmadığı kanısıydı.

Ezber verili olanın üzerine düşünmek değil, tekrarlayabilmektir. Bizi salak yapan şeyler tekrarlardır. Uygarlığın gücü, çok sayıda insanı verili işbölümü içinde sırada tutabilmesinden kaynaklanmaktadır. Öncelikli tespit bir sıranın var olduğudur. Bir sıra var ise, herkes sırasını beklemeli, sırası gelince yapacağı işleri ezberlemiş olarak yapabilmeliydi. Modern endüstriyel uygarlığa gelinceye kadar insanları sıraya sokma teknolojileri yeterince gelişmiş değildi. Sıra yakın dağlarla sınırlıydı. Yakınlarda bu sıranın geçerli olmadığı bir Kafdağı her zaman mümkün idi. Bu nedenledir ki, ferman padişahın ise dağlar bizimdi.

Ne var ki, tüfenk icad olunup dağlar ve dağlardaki köyler dahi uygarlık tarafından ele geçirilip boşaltıldığında ve sıradağlar yerini sıra sıra apartmanlara ve okul sıralarına bıraktığında, nüfus artışına da bağlı olarak Murtaza sayısı da hatırı sayılır ölçüde çoğalmıştır.

Gözlerini tavana dikip su gibi ezbere okuyup hatta yazabilen birisi ezbere yaşamaktadır. Ezberlediği de genellikle başkasının metnidir. Ezberleri çok güçlü öğrenciler tıpkısının aynı sınav kâğıdını verebilirler. Diplomaları da garantidir. Uygarlık eğitimi ezber yapmadaki başarı üstüne kuruludur. Tarımsal uygarlıklarda kutsal ve dinsel metinlerin ezbere bilinmesi yeterli bir önkoşul iken, endüstriyel uygarlık kitle kültürü içinde bütün insan yaşamını ezber haline getirebilme-yi başarmıştır.

*My Lord'tan My Ford'a*¹⁶ uzanan bu süreç içinde, makineleşmenin en önemli başarısı insanları seri olarak bir ezber içinde tutabilmesi ve iş yaptırabilmesi olmuştur. Güçlü tarımsal uygarlıklar içinde, yüz binlerce insanın boğaz tokluğuna yüzlerce yıl çalıştırılarak, firavunlarına piramit şeklinde devasa mezarlar yaptıran ezber günümüzde yeryüzüne üç kat daha uzun çıkıntılar oluşturacak düzeye gelmiştir.

İlginç olan, her ikisinde de bu devasa çıkıntıların yapanların değil, yaptıranların adıyla anılmasıdır. Yapanların, bunu yapabilecek güçte olduğu unutturulmuştur. Çağımızın salağı, piramitleri UFO'ların inşa ettiğini düşünmektedir, kendisinin de bir uzaylı olduğunu unutarak. Çağdaş uygarlık süreci içinde doğal ve tanrısal güçler yerini ultra-modern teknolojilerle donatılmış dış uzaylılara bırakmış görünmektedir.

Milyarlarca yıldızdan oluşan Samanyolu Galaksisinin Batı Sarmal Kolu'nun haritası bile çıkarılmamış ücra bir köşesinde, gözlerden uzak, küçük ve sarı bir güneşin yörüngesinde, kabaca yüz kırk sekiz milyon kilometre uzağında, tamamıyla önemsiz ve mavi-yeşil renkli, küçük bir gezegende yaşayan “çoğunlukla zararsız” bir kısım canlı varlıkların kendilerini ve dünyalarını uzaylıların uğraşacağı kadar önemli saymaları da şüphesiz ilginçtir.¹⁷

Ezber, metnin anlaşılmasını gerektirmez. Hafızdan beklenen de anlamasından ziyade bir ritüel olarak metni tekrarlamasıdır. Mektuba göre kâğıt kalem neyse, hafız da okuduğu kutsal kitaba göre odur. Kalem, yazmıştır ama ne yazdığının farkında değildir. Ezberlemek için harcadığı çaba ne olursa

¹⁶ Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, (Çeviri: Ümit Tosun), İthaki Yayınları, İstanbul, 2000, s.ii

¹⁷ Douglas Adams, *Otostopçunun Galaksi Rehberi*, (Çeviren: Nil Alt), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 17 ve 51 .

olsun, edilgin taşıyıcısıdır onun. Bu durum dinsel ve laik bütün kutsal metinler için de geçerlidir. Hatta metnin anlaşıl-maması zorunludur. Metni özümsemeden biçimini tekrarlamak metni ezbere okuyana değil, metnin bağlı bulunduğu söylemsel düzenin sürmesine faydalıdır.

Endüstriyel uygarlıkta pistonlardan vazifesini yorum yapmadan, tartışmadan ezbere, biteviye yapması istenir. Bunun için ise ezbere dayalı eğitim şarttır. Silahlı güç besleyen toplumlarda, bazı şeylerin hayatın kendisinden değerli olduğu inancı ezbere bilinir.¹⁸

Var olan bir söylemin ezbere aktarılmasının yararı pistonla değil, motoru kullananadır. Tekrar söyleyelim, eşeğin vazifesini ezbere yerine getirmesi sahibinin hayrınadır, eşeğin değil.

Ezber biçimin kopyalanması işlemdir. Eğitimle olur. Aslında, kopya da, ezber de aynı ölçüde suç sayılmalıdır. Tahsin Yücel'in vurguladığı gibi; *"her ikisi de özgün değil yinelenendir, olan değil olan gibi görünendir."*¹⁹

Yıllardır aynı kaynaktan, aynı bilgilerini öğrencilerine aktaran öğretici, her durumu aynı ezber klişelerle değerlendiren politikacı ve ezberlediği birkaç anahtar terimle ahkâm kesen çizer ve yazarlar Murtaza'nın versiyonlarıdır sadece.

Örneğin, okullarda ve çevrelerinde *Titanik* faciası, pek çok kimse tarafından, en büyük deniz kazası olarak ezbere bilinir. Bu lüks yolcu transatlantığı 15 Nisan 1912 gecesi Kuzey Atlantik'te bir buzdağına çarparak batmıştır. Kazada gemide bulunan 2200 kişiden 1513'ü hayatını kaybetmiştir. Kalburüstü kayıplar, kalburüstülerin belirlediği tarih yazımı içinde önemsenmiş; bu kaza en büyük deniz faciası olarak kayda geçirilmiş-

¹⁸ Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, (Çeviren: Cem Şişkolar), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2002, s.11.

¹⁹ Tahsin Yücel, *Salaklık Üstüne Deneme*, s.23.

tir. Facia ile Titanik özdeşleştirilmiştir. 1997 tarihli *Titanic* adlı filmle, James Cameron'ın etkili sinema dili ve Celine Dion'un enfes ezgileriyle de bu ezber yeniden güncelleştirilmiştir.

Oysa Titanik kazası doğru olmakla birlikte en büyük deniz faciası olduğu doğru değildir. Bir Nazi kahramanının adı taşıyan *Wilhelm Gustloff*²⁰ da başka bir lüks yolcu gemisidir ve 30 Ocak 1945'te benzer bir felakete uğramıştır.²¹

Aslında 1865 yolcu kapasiteli bu gemi, kamaralarından ambarlarına, hatta güvertelerine kadar, ilerleyen Sovyet kuvvetlerinin önünden kaçarak canını kurtarmak isteyen; hala tam sayısı tespit edilemeyen, ama on bine yaklaştığı anlaşılan yaşlı, kadın, çocuk ve yaralı askerlerle tıklım tıklım doluydu. Çünkü Kızılordu da Almanların işgal bölgelerinde Ruslara ve diğerlerine davrandığı gibi davranıyordu. Hatta daha kinli ve acımasızdı. Kaçmayanların Sovyetlerin gazabından kurtulmasına imkân yoktu. Doğu Avrupa'dan kaçan on bine yakın Alman göçmenini taşıyan bu gemi, Danzig yakınlarındaki Gotenhafen'dan ayrıldıktan sonra 30 Ocak 1945 günü bir Sovyet denizaltısı tarafından torpillenerek batırılmış ve muhtemelen *dokuz bin* kişi Titanik'e göre daha da trajik koşullarda hayatını yitirmiştir. Halen, dünya denizcilik tarihindeki *gerçekten* en fazla can kaybına neden olan deniz faciasıdır. Tanıklar yaşanan trajedinin büyüklüğü ve korkunçluğunu aktarmakta acizdir.

²⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Gustloff (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

²¹ Bu trajik öykünün Alman Edebiyatı içinde güncel bir anımsanması için bkz: Gunter Grass, *Im Krebsgang*, Steidl, Göttingen, 2002. Türkiye'de bu kitabın bir tanıtım yazısı: Ayşe Özek Karasu, "Alman Titanic'i", *Hürriyet*, 17.02.2002, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/02/17/90043.asp> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

Ama *tarih* bu faciayı unuttur. Daha doğrusu unutmak ister. Hatırlanmaması için bir sürü sebep vardır. Nazi Almanyası'nın milyonlarca hayata mal olan insanlık suçu öyle büyüktür ki, Auschwitz ve benzerlerinde öyle dehşetler yaşanmıştır ki, hiç kimse birkaç bin Alman'ın trajik sonunu, İkinci Dünya Savaşı tarihiyle birlikte anmak istemez. Onlar, milyonlarca insanın toplama kamplarında katledilişinin bedelini *unutulmakla* öderler. Hitler'in Titanik'i Hitler ile birlikte aforoz edilmiştir.²²

Tarih galipler tarafından onların diliyle yazılmıştır. Galiplerin *iki bini* mağlupların *on binini* geçmektedir. 7-8 Aralık 1941'deki Pearl Harbor baskınında ölen 2471 Amerikalı, 6-9 Ağustos 1945 tarihli Hiroşima ve Nagazaki'ye yönelik atom bombası saldırısında ölen 220.000 küssur kişiden fazla gösterilmektedir. Galiplerin ezberi güçlü ve tehlikelidir. Hainlerin ve kahramanların toplam sayısı taraflara göre değişmez. *Ezber* ise toplamayı bile unutturur.

Tabii, burada ezberci eğitimin sıkıntıları üzerine son dönemlerdeki yaygın ezberin de sıkıntıları bulunmaktadır. Önemli olan neyi kimin yararına ezberlediğimizdir. Sevdiklerimizimizin telefon numaralarını ezberlemekle, itiraz etmeksizin veya akıl yürütmeksizin bir şeyi körü körüne kabul etmek ve yinelemenin hiçbir alakası yoktur. Deneyimlenmeyen ezber tehlikeli iken; *dersini almış da ediyor ezber* faydalıdır da.

Neyi niçin araştıracağına kendisi karar veremeyen vazifelendirilmiş uzman ile herhangi bir inisiyatiften yoksun piston arasında pek fazla fark görünmemektedir ve ikisinin de arasında yaşamak zordur. Tüm ezilen pistonların birleşmesi ve yaptıkları işin farkına varması ise umudumuzdur.

²² <http://gcaptain.com/hitlers-titanic-ms-wilhelm-gustloff?1222> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

Sonuç olarak, kolaylıkla *uzmanlara* bulaşabilen bu hastalık, çok önemli konularda kararların bu *uzmanlara* bırakılması anlayışı yüzünden çok daha tehlikeli boyutlara ulaşabilmekte ve zararların telafisi mümkün olamamaktadır.

Okul ve özellikle yüksek okul düzeyinde ve yapısında bulunan bu zararlı zihin mikroplarından korunmak güç de olsa mümkündür. Veya zarar azaltılabilir. Aileye bu konuda önemli görevler düşmektedir. Özellikle çocuklar bu hastalığa bulaşmış öğretmenlere teslim edilmemelidir; çare yoksa evde bu zararlı bilgilerin dezenfeksiyonu kesinlikle şarttır. Çocukların eve girerken ellerinin olduğu kadar zihinlerinin de temizliği bu konuda esastır.

Üniversite düzeyinde korunmanın birinci öncelikli yolu *ikinci* bir üniversite, *ikinci* bir uzmanlık okumaktır. Bu şekilde uzmanlıkların *tek yolculukları* karşılaştırılabilir. Çağımızın önemli düşün ve yazın insanlarının, yani felsefecilerin ve edebiyatçıların bir kültürün, bir disiplinin ve bir uzmanlığın sınırlayıcı etkilerinden ikincisi aracılığı ile kurtulabildikleri izlenebilmektedir.

Salaklığın Seri Tüketimi: Güruh

Güruh günümüzde de bu hastalığın hem önemli nedenlerinden biri, hem de pandemik halidir. Bu illetin tüm kitleye yayılması ile ortaya çıkan durum ve sonuçtur.

Kitle bulaşıcıdır. *Güruh* bu kitlenin hastalıklı bir çeşididir. Dış uyaranlarca yönlendirilen *sürü*dür. Varlığı ve eylemleri bu illetle enfekte olmuş bireyler kümesini çağırıştırır. *Güruhla* karşılaşmak tehlikelidir. Bilindiği bu sözcük belirli bir topluluk için söylenildiğinde hakaret anlamını taşımaktadır.

Güruh, kendi ördükleri duvarlar içinde, kendi hastalıklı dünyalarında yaşayan, her şeyi kendilerine hak gören, kendi-

lerinden olmayanları dışlayan insan yığındır. Kendilerinden olmayan herkes onlar için azınlıktır. Yakınlarındaki kendilerinden olmayanlar tehlikededir.

Güruh, *emir* verme ile çoğalmaktadır. Ailesi 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan İspanyol Yahudilerinden 1905 doğumlu Rusçuklu, “*şu bizim İlyas*” diyebileceğimiz meşhur Elias Canetti'ye göre *emir* emirdir. Emir dilden eskidir. Böyle olmasaydı köpekler emirleri anlamazdı.²³ Bütün emirler öncelikle *kaçış* emrinden türer. Emir emredilende özgür bir kişilik edinilmesini engelleyen bir *sızı* bırakır. Bu *sızı* *güruhun* gücüdür aynı zamanda.

Kitle, kültürden önce de vardır.

Kültür ve uygarlaşma süreci içinde doğanın emirlerinin yerini uygarlık içinde oluşan iktidar yapıları içinden gelen buyruklar almıştır. İnsanı doğanın bütünlüğünden kopartıp atan kültür cennetteki uyumu da bozmuştur. İnsan yasak meyveyi yiyerek aynı zamanda yalnızlığa da fırlatılmıştır. Bundan sonra, anne rahmindeki uyumun arayışında olacaktır hep. Dâhil olunan kitle bu yalnızlığın giderilmesinin araçlarından biridir. Kitle bilinmeyen ve yabancıнын dokunuşunun yarattığı irkilmeyi ortadan kaldırır. İnsan dokunulma korkusundan yalnızca kitle içinde kurtulabilmektedir. İdeal durumda, kitle içinde herkes eşittir. Kitle her bireyi dokunulma korkusundan, mümkünse bütünüyle kurtarmak ister. Her türlü kitleselleşme anında yalnızlık yaratan mesafeler ortadan kalkmaktadır. Birlikte eylem anı en büyük mesafe yaratıcısı olan düşünmekten de kurtulunduğu andır. Meksika dalgasına katılmak yalnızlıktan kurtulmaktır.

²³ Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, (Çeviren: Gülşat Aygen), İkinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 306.

Eylem, yani meşguliyet insanları birleştirir. Onun için bütün kitle hareketleri birleştirici niteliğinden dolayı meşguliyetten/eylemden yararlanmışlardır. Meşgul edici, birleştirici eylemlerin başında yürüyüş gelir. Yürüyüş düşünceyi ve bireyi öldürmektedir. Yola çıkmıştır bir kere. Bu nedenle Mao Zedung neredeyse Çin'in bütün köylülerini o ünlü "*Büyük Yürüyüş*" içinde durmadan yürütmeyi becerebilmiştir. Düşünmek için ise *durmak* gerekir. "*Dur yolcu*" çağrısı ise genellikle iş işten geçtikten sonra yapılır.

Bu *deşarj* anı, kitleye dâhil olan herkesin farklılıklarından kurtulduğu ve kendilerini diğerleriyle eşit hissettiği andır. "*Arada neredeyse hiç bir uzamın kalmadığı o yoğunluk içinde, vücut vücuda abanır, her insan diğerine kendisine olduğu kadar yakındır; sınırsız bir rahatlama hissi ortaya çıkar. İşte, insanlar hiç kimsenin diğerinden daha üstün ya da daha iyi olmadığı bu mutlu an uğruna bir kitle oluştururlar.*"²⁴

Kitle öncelikle davetkârdır. Büyümeye açıktır. Çoğalınca dağılma da kaçınılmazdır. Bunu önleyebilmek için büyümeyi durdurmaya ve çoğalmayı engellemeye çalışır. *Kapalı* kitle büyümekten feragat eder ve kalıcılığa önem verir. *Sınır çizilmiştir*. Umudunu *yinelenme* üzerine kurar. Doğaları gereği yalnızca sınırlı sayıda üye kabul edebilen bu gibi birlikler, devamlılıklarını katı kurallarla güvence altına almak zorundadırlar.

Deşarj anında, sağlamlık arayışındaki kitle; gücünü, kuşatıcı sembolleri ve düşmanı temsil ettiğini düşündüğü nesne ve varlıkları kırarak ve yıkarak gösterir. Pencereler, kapılar, resimler ve heykeller öncelikle parçalanır. "*Temsili suretlerin yok edilmesi, artık reddedilen bir hiyerarşinin yok edilmesidir. Bu*

²⁴ Canetti, s.19

yok ediş, genel olarak kabul edilmiş, herkesçe görülebilen ve her yerde geçerli mesafelerin ihlalidir.” Yakıcı ateş bu sırada ortaya çıkar ve kitleye katılmaya çağırır. Kırım ve yıkımın gürültüsü kitleye yaşama umudu verir. Patlama anı kapalı kitleyi açık hale getirir. Herkesin katıldığı ise kitle değildir. “Varlığını sürdürmek için tek umudu her biri kendini diğeriyle kıyaslayan, çifte kitlenin oluşmasında yatar. Bu rakip kitleler güç ve yoğunluk bakımından birbirine ne kadar benzerse, her ikisi de varlığını o kadar uzun süre devam ettirir.”²⁵

Kitleyi bir araya getiren ve bir arada tutan zulümdür, tehdittir. Dışarıdan saldırı kitleyi güçlendirir.

Uygarlık süreci içinde bu kontrolsüz kitleyi evcilleştirmek için dinsel teknolojiler kullanılmıştır. İtaatkâr bir sürü amaçlanmıştır. “İnananları koyun olarak değerlendirmek ve boyun eğdikleri için onları övmek âdettendir.” Mabede sürekli ama fasılalı ve kontrollü ziyaretlerle, ani ve kontrolsüz kitleselleşme anında ortaya çıkabilen yıkımı engellemek için biz duygusu dozlar halinde verilmeye çalışılmıştır.

Ne var ki kontrol her zaman mümkün olmamıştır. Öncelikle her zaman karşı bir kitle vardır. Düzeni bozan doğal ve kültürel aritmiler hep bulunmaktadır. Hatta öncelikle doğanın kendisi bile aritmiktir. Kriz de kaçınılmazdır. Panik yaratır.

Panik insanların birbirlerinin üstüne basıp çiğneyeceği ortamı yaratır. Hayatta kalma savaşında her insan diğer bütün insanların düşmanıdır. Sırayla kurtulmanın sırası değildir artık. Kitle dağılmaya çalışır. Panik nedeniyle dağılmayı önlemenin tek yolu kitleyi çember altında tutarak orijinal birleşik kitle-korkusu durumunu sürdürmektir.

²⁵ Ay.es., s.20-23.

Panik halindeki kitle de, çembere alınmış kitle de tehlikelidir. Bu güruhla bir *linç* anında karşılaşabilirsiniz. *Dinle* ya da *bilimle* çembere alınmış olması fark etmemektedir. Mabet çıkışında, stadyuma girerken ya da çıkarken, bir indirim kampanyası anında alışveriş merkezinin kapısında birikmiş bir *güruh* tehlikelidir. Toplumsal hiyerarşilerin kriz anlarında yaşananlara ise mizahla dahi katlanmak güçtür.

Güruhun ayırt edici temel nitelikleri bulunmaktadır. *Güruh daima büyümek ister*. Sınırlandırmalar ve sınırlar patlamayla sonuçlanır.

Güruh içinde eşitlik vardır. Güruh olma anı eşitlik anıdır. Güruh yoğunluğu sever. *Madımak Oteli* dibinde olduğu gibi, yoğunlukta kendini gösterir. *Güruhun bir yöne gereksinimi vardır.* Güruhun dağılma korkusu *her* amacı kabul edeceği anlamına gelir. Erişilmemiş hedef olduğu sürece vardır. Kitle ritmik, durgun, yavaş, hızlı olabilir.

Ritim *güruhun* toplanma çağrısıdır. Sürüyü izlerin ritmi çoğaltır. Ritmin doruğa ulaştığı anda sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle olarak *güruh* gerçekleşir. “*Sonunda, dans eden tek bir yaratık, hepsi tam tamına aynı biçimde ve aynı amaçla devinen, elli başı, yüz bacağı ve yüz kolu olan bir yaratık olarak görünür*” Nabız ortak atmaktadır. Ritim *haka* tarzında dairesel olabildiği gibi, *iki adım ileri bir adım geri* ve *hep yerinde sayan* ve *hep ilerleyen* tarzlarda da gerçekleşebilmektedir.

Durgun kitle patlamaya hazırlanmaktadır. Sabır biriktirmektedir. *Stadyumlarda* ayaklarını yere vurmalarına izin verilir. *Tiyatro* salonlarında koltuğa sabitlenmişlerdir. Alkışlar sırayladır. *Konserde* ise ayakta bile durdurulur.

Savaş bu durdurulmuş ve dondurulmuş kitlelerin karşılaşmasıdır. Astların emirleri çoğunlukla gönülsüz uyguladıkları inancı yanıltır: Uzun süre atalet içinde bekletilmişlerdir.

Emir onlar için uyuşukluktan kurtulma fırsattır. Hücüm borusu sabırsızlıkla beklenir. Kalabalığın cesareti sayı arttıkça artar. Dirilme ve kıyamet günü gelmiştir.

Kitle türleri içerisinde en tehlikelisi ve *güruh* oluşturanı *saldırgan/mütecaviz* ve *kaçış* halinde olanlarıdır.

Mütecaviz kitle öldürmeye çıkmıştır ve hedefi tanımlıdır. Kurbanın çaresizliği saldırganın gücünü artırır. Güruh kurbanı ve infaza nihai olarak kendi ölümünden kurtulmak için yönelmiştir. Ancak bunun tam tersi olur ve infazla ve kurbanın büyüklüğüyle birlikte kitle ölüme yenilir ve dağılır. İnfaz dışlama, kolektif öldürme (örneğin *recm* ve *çarmıha germe*) ve yakarak öldürme gibi çeşitli şekillerde olabilir. “Onu *çarmıha gerin!*” cığlığı *güruhtan* yükselir.

Mütecaviz kitle kurbanını bir kez elde edince hızla dağılır. Tehlike altındaki iktidar sahipleri bu gerçeğin bütünüyle farkındadır ve kitlenin büyümesini engellemek için önüne bir kurban atarlar.²⁶ *Güruh* bu yemi yutar.

Kaçış halindeki *güruh* bir *tehditle* yaratılır. Tehdit kitleyi bir arada tutmakta ve biçimlendirmektedir. Herkesin yalnızca kendisini kurtarma derdine düştüğü anda, *düşen* tehlikeye sunulmuş bir kurbandır. Dostu yoktur. *Düşenin* başına gelenler kaçan kitleyi sıkılaştırır. Hayatta kalma savaşında her insan diğer bütün insanların düşmanıdır ve asıl yengi yaşamla karşılaştırıldığında, çekilen bütün ıstırap önemsizdir. *Kaçış* güvenli ortama ulaşıncaya veya kaçanların fiziksel gücü yok edilinceye kadar sürebilir. *Kaçış* kitlesinin eylemleri ona katılan bireylerin iyi niyetlerinden bağımsızdır.

Kaçış halindeki *güruh* bir *yasak* etrafında kümelenmiştir. Bir yasak ve kurtarılmış bölgeyle sınırlandırılmıştır.

²⁶ Ay.es., s.33-53.

Kaçış halindeki *güruh* kendini tehdit eden güce dönme ve benzeme eğilimi taşır. Kurttan kaçan kuzular çaresizlik içinde kurtlaşabilir. İsraillerinin Filistinlilere yaptığı bu olabilir. Emrin yarattığı sızılardan kurtulabilmek için emir verebilecek bir konuma yükselmişlerdir. Sonuncular birinciler olabilmektedir.

Kurtuluş vaatleri ve vaazları kurtuluşun yönünü çizmektedir. Kurtarılacak durumda olanlar vaazlara ve vaizlere itaate hazırdır. Kaçmakta olanların sürüsüne katılmak pratik bir yoldur.

En tehlikesiz kitle şölen kitlesidir. Her türlü ihtiyaç karşılandığı ve karşılanabilme umudu olduğu için buradaki kalabalığın "*güruh*"luk yapmasına gerek kalmamıştır. Bilindiği üzere böylesi bir ortam cennettir ve kolay bulunmamaktadır.

İnsanın yeryüzüne kovulmasının sonucu ortaya çıkan uygarlık, doğanın yap yapma kılavuzuyla çelişen yeni fıkralar üretmiştir. Uygar insan düşeni *yemek* yerine düşene *gülebilecek* düzeye gelmiştir.

Kitle Kültürü

Doğanın buyruklarının alt edilerek kültürün ürünlerinin ve buyruklarının her yerde egemen olmaya başladığı şu son zamanlardaki çağdaş uygarlık düzeyinde ise, bu kontrolsüz kitleyi kontrol etmek için bilimsel teknolojiler kullanılmaktadır.

Çağımızda kitle kültürü endüstriyel üretim yapan güçlerce kültürün seri halde üretilip cilalanıp pazarlanması sonucunda bireylere kâr amacıyla yutturularak satılan bir şeydir. Yukarıda anlatılan endüstriyel kapitalist sistemin ürünüdür. Kitle kültürü kitlenin ürettiği kültür değil; kitlelerce seri olarak tüketilmek üzere üretilmiş kültürdür. Malların yanı sıra kültürün de seri üretiminin ve pazarlanmasının sonucudur.

Arzın talebi aşması sorununun kapitalizm yararına çözümüdür. Dolayısıyla kitlenin kültür üretememesi halidir. Orhan Veli'nin zamanında “*ekmek, peynir, değil ama hava su bedava*” iken; önce, “*ekmek, peynir, su değil ama hava bedava*” ve yakın gelecekte ise “*ne ekmek, ne peynir, ne su, ne de hava bedava*” olmasıdır.

Kitle kültürü *Colgate* misvak özlü diş macunu kullanmaktır.²⁷ “*Peygamberlere hiç bu kadar yakın olmamıştınız... Colgate misvak özlü, Mekke’den gelen sağlık*”tır. Siz Müslümanlığın gereğini yerine getirdiğinizi düşünürken kapitalist *Colgate* şirketi malı götürmektedir. Bu kapitalist misvak özlü diş macununu huşu içinde satın alanlara *yurdum insanının halleri* diyerek eleştirel bir tutum takınanların, anlamını bilmedikleri ama Latince olduğu için muhakkak bilimsel olduğuna inandıkları *salvadora persica*²⁸ katkılı diş macununu tercih etmeleri aynı düzeyde değerlendirilmelidir. Çünkü kitle kültürü aynı zamanda iftarı *Coca Cola* ile açarak, genç ve dinç olduğunuzu ve şalgamın ise maganda içeceği olduğunu sanmaktır. Kitle kültürü, yakında çıkacak olan *mesir macunlu algida kornetle* ve *Nike*’ın *mest* modeli ayakkabısıyla aynı pazarlama stratejisinin ürünüdür.

Kitle kültürü *damla sakızlı vivident* çiğnemektir. Tesettür mayosu düzenlemek ve izlemektir. Yüzde 80’i yüzme bilmeyen haşemalı kadın ve erkeklerin *Mickey*’li kolluklar ve *Winnie The Pooh*’lu can simitleriyle plajlara hücum etmesi ve vatandaşın bu yüzden denize giremediğinin düşünülmesidir.

Uydurma sevgililer gününde kırmızı *ton*larında seri ve kitlesel olarak üretilmiş *don* satılmaktadır. Aslında yapılan, insani duyguların, aile değerlerinin pazarlanmasıdır. Büyük

²⁷ Bu örnekler için teşekkürler www.eksisozluk.com

²⁸ Efendim bu terim *Misvak*ın Latincesidir!

firma ve şirketlerin yararına olan ama halkın yararınaymış gibi hissettirilen malların, tutumların, davranışların kitleler halinde kitlelere yutturulmasıdır. Anneliğin, babalığın, aşkın satışa sunulmasıdır.

Kitle kültürü *Carrefour*'un Türkiye'nin en büyük kurbanlık satıcısı olmasıdır. Kanuni Dönemi'nin büyüklüğünü pazarlayan *Muhteşem Yüzyıl* dizisini izleyerek sosyete pazarında *Hürrem yüzüğü* aramaktır. Che tişörtü satın alarak devrimcilik yapmaktır. Ruanda'da milyonlarca kişinin birbirinin boğazını kesmelerine ortam hazırlayan kahve üreticisi ve pazarlayıcısı *Starbucks*'ta kapitalizmin sorunlarını tartışmaktır. Medya tekelince satışa sunulan *radikal* gazeteleri okumaktır. Paketlenip satışa sunulan muhalif kimliktir. Sisteme muhalefet amacıyla bir kot pantolonunu parçalanıncaya kadar giymek veya sistemin üniformalılaştırıcı ve tektipleştirilen eli yüzü düzgün temiz adamı olmamak için kotunu kendi eliyle yırtıp rengârenk boyayarak giymek yerine *hazır eskitilmiş ve parçalanmış olarak üretilmiş kot* satın almak ve giymektir. Ve kıcını örten bu giysiyi eskitip beyazlatmak için kaç gencin *silikozis* hastalığına yakalanıp öldüğünü hiç düşünmemektir.²⁹

Kitle kültüründe bireyden istenen *yapmak* değil, *yapılmışın* tüketilmesidir. Eyleyen insanın tüketen, satın alan insana dönüştürülmesi söz konusudur. Üretim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, bireyin emeği ikincilleşerek tüketici fonksiyonu öne çıkarılmıştır. Endüstriyel kapitalist sistem bireyleri tüketime dayalı yaşam biçimlerini *satın almaya* zorlayan *yanlış ve sahte ihtiyaçları* üretmektedir. Tüketim toplumunun belirleyicisi ise malların kullanım değerlerinin ve yarar işlevlerinin

²⁹ Eskitilmiş kot üretimi sırasında işçilerde ağartıcı kimyasalların sebep olduğu *silikozis* hastalığı için bkz. http://www.kotiscileri.org/s/273/i/_silikozis_.pdf (Erişim Tarihi: 23.08.2011)

yerini *gösterge* işlevinin almasıdır. İmrenilen, elde edilmeye çalışılan, alınan ve tüketilen *göstergeler*dir. *Gösteri* gerçekliğin yerini almıştır. Görüntü metanın kendisinden bile daha önemli hale gelmiştir. Çok yararlı olan ama öyle görünmeyen bir şey satılmayacaktır, bunun yanı sıra yararlı görünen bir şey de satılacaktır.

İletişimin güçlü olandan güçsüze doğru gerçekleştirildiği modern dünyada kültür endüstrisinin bir sonucu olarak *gösterilen* sermayenin birike birike imaja dönüşmüş halidir. *Gösteriye her şey dâhildir*.³⁰

Arzın talebi geçmesinin sonucu olarak, var olan ihtiyaçların giderilmesine yönelik ürünler arası rekabet, yerini yeni ihtiyaçların yaratılmasına yönelik markalar arası rekabete bırakmıştır.³¹ Yeni ihtiyaçların yaratılması ise *imaj* yönetimini gerektirmiştir. Kültür ve eğlence endüstrilerinin profesyonel işletmeler olarak yükselmesi, kültürel biçimlerin standartlaşmasıyla ve kitle kültürünün yaygınlaşmasıyla sonuçlanmıştır. *Standardizasyon* öncelikle kapitalistlerin yararına olmak üzere her alanı ve zamanı kapsar hale gelmiştir. Bu *standardizasyon* ve hatta *konteynırizasyon* süreçleri malları ve hizmetleri olduğu kadar bireyleri de kapsamaktadır. Konteynır taşımacılığının gelişmesi ve yayılması ile bu illetin yayılması arasında paralellikler izlemek mümkün görünmektedir.

Standardizasyon gereği, her türlü mekân ve zaman, malum amaçla tescil edilmiş ve sabitlenmiştir. Hangi ürünün nereye hangi yolla gideceğinin ve geleceğinin bilinmesi yol ve

³⁰ Guy Debord, *Gösteri Toplumu*, (Çevirenler: Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent), Ayrıntı Yayınları, 3, Baskı, İstanbul, 2006, s.110.

³¹ Ata Özdemirci, *Popüler Kültür, Tüketim Psikolojisi ve İmaj Yönetimi: Türkiye (1950-1980)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.1

yöntemleri kadar alanları da sabitlemektedir. Gettolar da, yoksul ve varsıl bölgeler de tespit edilmekte ve bu standardizasyon süreçlerine katılmaktadır. Sonuç yoksulluğun da standartlaştırılması ve sabitlenmesidir. Herkesin ve her şeyin boyunun ölçüsü alınmakta ve üretimin ve satışın bekası adına boyun uzaması veya kısılması artık istenmemektedir.

Bu endüstriler tarafından üretilen kültürel ürünler kâr elde etme amaçlarına uygun bir şekilde hazırlanıp üretildiğinden, tüketicinin vasatının da standartlaşmasına yol açmıştır. Vasat tüketiciler için üretilen vasat kültür ürünleri bu tüketici tipinin de standartlaşmasını ve sıradanlaşmasını sağlamıştır.

McDonalds'ın yerel lokantaları def ettiği ve mega alışveriş merkezlerinin köşedeki bakkalı ortadan kaldırdığı bir toplumda³² çeşitliliklerin zenginliğine artık yer kalmamıştır.

Bu *cilalı imaj* çağında tasvir nesnenin, kopya aslının, temsil gerçekliğin, dış görünüş özün önüne geçmiştir. Borges'in *metaforik aynası*³³ gerçekten bile gerçek hale gelmiştir. Kişiliğin beden görüntüsüne bakması için kullandığı nesne bedenin yerini almıştır. Bir doğrulama aracı iken doğrunun kendisi olmuştur. Gerçek artık aynanın gösterdiği. Göstergenin temsil ettiği şeyin yerini alması değil, gerçekliğin yerini gösterinin alması durumu söz konusudur. Dolayısıyla gerçek anlamda altüst edilmiş dünyada *doğru*, bir yanlışlık anıdır. Gösteri toplumuna göre, *görünen* şey iyidir, iyi olan şey görünür.

Sonuç gösteri toplumunda izleyicinin nesneye yabancılaşmasıdır. İzleyici ne kadar çok seyredirse o kadar az yaşar;

³² Gould, s.305.

³³ Jorge Luis Borges, *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, (Çeviren: Celal Üster), İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2001, s.67-70; Evelyn Fishburn, *A Dictionary of Borges*, Redwood Press, London, 1990, s.161.

kendisini egemen ihtiyaç imajlarında bulmayı ne kadar kabul ederse kendi varoluşunu ve kendi arzularını o kadar az anlar.

Gösteri toplumunda hastalıklı birey ne olduğuyula değil, nasıl görüldüğüyle ilgilenir. Var olmak *görünmektir*, görünebilmektir. Bir bombalama eylemi sonrası olay yerinden kame-
raya faciayı ve acılı yüzleri aktaran muhabirin arkasından kameraya sırtarak ve el sallayarak *görünmeye* çalışan kişinin bu hastalığa yakalandığı kesindir. İşte bu kişi artık gösteri toplumunun ve salaklık pandemisinin kurbanları arasına gir-
miştir. Kendisine ait olmayan bir hayatı sürdürmektedir.

Böylesi bir ortamda sağlıklı insanların standart tüketim ürünlerine tepkisi bu ürünlerin en azından biçimini ve kulla-
nış amacını değiştirmek olmuştur. Ama *kültür endüstrisi* o kadar güçlüdür ki sağlıklı bireyin tepkisini ve sağlığını yansı-
tan ürünlerini hemen imal ederek pazarlama yoluna gitmiştir. Direniş simgeleri Che tişörtleri, yırtık kotlar, nostaljik ürünler geçmişe ve geleceğe yönelik özlem ve umutla cilalanarak pa-
zarı doldurmuştur. Muhalefet sisteme dâhil edilmiştir. Türki-
ye’de kapitalist sistemi güçlü bir şekilde eleştiren muhalif İslamî ve Kemalist hareketin başına gelen de tam budur. Ata-
türk; rozetleriyle, posterleriyle bir satış sektörü olmuştur. Say-
gıdeğer Atatürkçü büyüklerimiz yeterince Atatürk rozeti sa-
tılmadığından ve takılmadığından yakınmaktadır. Medya tesettür giyim firmalarının reklamları arasında eleştiriden arındırılmış vaazlar veren İslami satış kanallarıyla doldurul-
muştur. Promosyon olarak *Kur’an* ve *Nutuk* verilmektedir ve isteyen istediğini ürünüyle birlikte satın alabilmektedir.

Malların ve kültürün seri tüketiminin mantığı *kullan-
at*’tır. Kullanılıp atılan sadece mallar değil, satışa sunular de-
ğerlerdir de. Günlük tüketimin vurgulanması, günübirlik ta-
rihsiz ve geleceksiz bir yaşantıyı da yaygınlaştırmıştır. Latince

“anı yaşa” anlamına gelen *Carpe diem*, “anı tüket”e dönüşmüş tür artık. Kişinin statüsü insanî beceri yeteneklerine göre değil de tüketim kapasitesine göre belirlenmektedir.

Kitle kültürü kahramanları da yaratıp satmaktadır. Ege-men burjuva toplumunun yağma, elkoyma, zorbalık üzerine kurulu değerleri kahramanlar olarak satışa sunulmuştur. İdeal kahraman seri öldürme kapasitesine sahip *Rambo*’dur, *Superman*’dır, *James Bond*’dur. Bunların yerli versiyonlarının artık hiç şansı kalmamıştır. *Battal Gazi* Cüneyt Arkin’la birlikte küçümsenmekte, *Tarkan*’ın madalyonu ve gümüş eğeri üretici ve tüketici bulamamaktadır. Yerel unsurların ise, örneğin kapitalist burjuva toplumunun resmi kıyafetine uygun takım elbisesiyle, çeteler dünyasının yasadışı kahramanı *Polat Alem-dar*’la mastürbasyon yapabilme imkânı bulunmaktadır.

Kitle kültürüne direnme ancak bu kültürün malzeme ve olanakları içinde mümkün olabilmekte ve iktidarın dövdüğü demir devrimci bir silaha dönüşebilmektedir. Kitle kültürü sunulandır, amaçlıdır. Tarih ise amaçlı eylemlerin amaçlanmayan sonuçları olduğunu da göstermektedir. İnsan ve toplulukları sadece biçim verilen, biçimlendirilebilen, atıldığı formatın gereğini yerine getiren değildir. Olmamıştır. Sınırlı da olsa, anlama, yorumlama, tercih yapabilme ve reddedebilme kapasitesiyle sahibinin şekil verdiği plastik bir varlıktan öte özellikleri bulunmaktadır. İnsan, kendi kendini formatlayabilme gibi tanrı katına yaraşır nitelikleriyle eşref mahlûkattandır. Nasıl yaşıyorsa ve yaşatılıyorsa, sadece öyle düşünen değildir. Aynı zamanda, nasıl düşünüyorsa öyle yaşayabilendir. Varoluşçuluğun ulu bilgelerinin vurguladığı gibi; insan yazgısını *yaşayan* değil, *yapandır* da. Özün belirlediği değil, öncelikle bir varoluştur. Varlık ise etkinliktir. İstesek de istemesek de seçimlerimiz vardır. Ne kadar kaçsa da insan *tercih*

eder. Dolayısıyla yazgısını belirler. Herkes kendi seçimini yaşar. Varoluş özden önce gelir. Doğası çamurdan da olsa, yaratılmış da olsa, en azından itiraz edebilen bir varlık olarak donatıldığı kesindir. Umudu kesmeyelim; *direnış* de kaçınılmazdır. Biraz da umutsuzluk; insan *özgür* olmaya mahkûmdur. Bu hastalık büyük ölçüde bu mahkûmiyetten kurtulma çabasının ürünüdür.

Özgürlükten kaçış, birilerinin getireceğini ve getirdikleriyle kurtulacağını bekleyen insan tipini yaratmıştır. Aslında Godot'nun yanıtı, "*bekleme yar ben gelemem*" dir.

Kültür endüstrisinin standartlaştırdığı kitle kültürü içinde de insan insanlığını gösterebilmektedir. Bunu da kitle kültürünün ürünlerini kullanarak yapabilmektedir.

Halk sunulanı istenildiği şekilde değil, istediği gibi de tüketmektedir. Uygun koşullarda direnişini de bu ortam içinde sürdürebilmektedir. Halkın beğenilerini, tercihlerini ve itirazlarını yansıtan kültür *popüler* olabilmektedir. Dolayısıyla *popüler kültür* ile kitle kültürünü karıştırmamakta fayda vardır. Popüler kültür sadece tüketileni değil, karşı kültürü, direniş de içermektedir.

Örneğin, Türkiye'de 1970'lerin ağlayarak da sızlayarak da olsa alinyazısına itiraz eden Orhan Baba ve dinleyicileri dönemin muktedirlerini söylemleriyle birlikte alaşağı edecekleri günler için sabırla öfke biriktirmektedirler. "*Yazıklar olsun, yazıklar olsun, /kaderin böylesine, yazıklar olsun, /her şey karanlık, nerde insanlık, /kula kulluk edene yazıklar olsun*" dizeleri hangi ezgiyle ve müzik aletleriyle söylenirse söylensin devrimcidir ve umut doludur. Hegemonyanın karşısındadır. Arabesk, protesti de içinde barındırabilme, popüler kültür bir direniş alanı olabilmektedir. Kültür endüstrisi bütün çabalarına rağmen popüler kültürü belirleyememiştir. Popüler kültür, yani

halkın bilinçli veya bilinçsiz, isteyerek veya istemeyerek ürettiği veya tercih ettiği siyasal tutumlar, endüstriyel sürecin standartlarını zorlamaktadır³⁴. Popüler kültür halkı halk adına halka rağmen kurtarmak isteyenlere, dolayısıyla halkı yönetmek isteyenlere karşı itirazdır aynı zamanda.

Kitle kültürü içinde direnme, kahramandan kurtulmakla, anti-kahraman Şaban olabilmekle, şabanlığının farkına varabilmekle mümkündür. Sağlıklı ve insani olarak kalabilmenin tek kahramanca sayılabilecek yolu şabanlıktır. Şaban aslında kitle kültürü içinde bir türlü şabanlaştırılamayandır. Şaban aynı zamanda kimseyi öldürmeden de kahraman olunabileceğinin göstergesidir. Girdiği ortamın düzenine uymak yerine, düzeni kendisine uydurmaya çalışan Şaban, cilalı imaj çağında sağlıklı ve gerçek bireyi temsil eder.

Televizyon

Kitle kültürü içinde cilalı imaj ürünleri biçiminde sunulan bu salaklık virüsünün evlerimize kadar bulaşması aslında *fikir transfüzyonu* aletleriyle mümkün olmaktadır. Kan ürünlerinin hastaya verilmeden önce viral ve mikrobiyal açıdan incelenmesi yasal bir zorunluluk iken fikir ürünlerinin nakline yönelik bir yasal düzenleme ne yazık ki hâlâ bulunmamaktadır. Günümüzde bu hastalık büyük ölçüde televizyon ve matbuat ve biraz da internet üzerinden taşınmaktadır.

Uzmanlar çağımızda televizyonun en büyük salaklık kaynağı olduğu konusunda hemfikirdir. Televizyon on bin yıllık uygarlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri-

³⁴ Yasin Aktay, "Karizma, Popüler Kültür ve Faşizm", *Tezkire*, sayı: 22, Ağustos, 2001, <http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Makaleler/Karizma.htm> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

dir. Tekerleğin icadı nasıl insanın *ayağını* yerden kestiye, televizyon da *gözünü* nesneden ayırmıştır. Aletlerin insan organlarının yerine ikame edilmesine yönelik teknolojik gelişmelerinin en tehlikeli sonucu sıranın *düşünme* organlarına gelmiş olmasıdır.

Televizyon günümüzde bizim yerimize düşünen veya ne düşüneceğimize karar veren bir alete dönüşmüştür. Tabii ki ne düşüneceğimize karar verenler televizyon programlarının içeriğini belirleme iktidarına sahip olanlardır. Başka deyişle egemen maddi gücü olan sınıf egemen düşünceleri de belirleyebilmektedir. Maddi üretim araçlarını elinde tutan güç fikir üretim ve nakil araçlarını da elinde tutmaktadır.

Televizyon Antik Roma'da yurttaşların kölelerin birbirleriyle ve aç aslanlarla ölesiye dövüştürülmesini izleyerek İmparatorluğun büyüklüğüne ve gücüne ikna edildiği *colosseumun* modern versiyondur. Eskiden insanlar bunun için *arenaya* götürülürken şimdi *arena* evimizin içine getirilmiştir. Bu devasa ölüm ve kalım temalı eğlence platformu hiç kuşkusuz öncelikle inşa edenlere hizmet etmektedir.

Televizyonun salaklaştırma kapasitesi ticari televizyonla daha da artmıştır. Bir pazarlama aracı ve ortamı olarak televizyon reklamlarda istenilen salak tüketiciyi oluşturmayı hedeflemektedir. Çünkü izleyiciye program satın alan sinema endüstrisinin tersine, ticari televizyon kuruluşları reklamcılara izleyici satmaktadır.³⁵

Çağdaş bir kitle ikna ve imha silahı olarak televizyon kitlelere tüketimi aşılması ve böylece üretimin artmasına neden

³⁵ Neslihan Sezgin, *Bir Popüler Kültür Örneği Olarak Kurtlar Vadisi Dizisi'nde Erkek Kimliğinin Sunumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı, İstanbul, 2006, s.14

olmasıyla kapitalist ekonominin psikolojik lokomotifi olmuştur. Sadece tüketen insanı isteyen bu yasal uyuşturucudan bu haliyle kesinlikle uzak durulması hastalıktan korunmak için elzemdir.

Bu illetten enfekte olmamış sağlıklı bir kişinin söz konusu hastalıktan korunmak için soracağı ilk soru şu olmalıdır: Onca kanal, hem kuruluma hem de prodüksiyon yapımına inanılmaz paralar dökerek bir yığın programı herkese bedava nasıl sunuyor? Ticari televizyon programlarının yayınlanma amacı bir reklam kuşağından diğerine geçene kadar izleyen kişinin zihnini boşaltarak yeni reklam kuşağına hazırlamaktır. Televizyon kanalları sizin istediklerinizi sizin istediğiniz şekilde yayınlamaz; çünkü parayı siz değil reklam verenler öder. Dolayısıyla ticari televizyonun temel mantığı temel duyguların istismarı üzerine kuruludur. İstismar ise bilindiği gibi suçtur.

Tüketici kitle en ucuz kitle eğlence aracı olarak televizyonu kullandığından, kitlenin hoşuna gidecek ve zamanını eğlenceli bir biçimde geçirecek yapımlar üretir. Televizyon, çekiciliğini gündelik tipleri, gündelik hayatları renklendirerek kurgusal bir bütün olarak sunmasından alır. Aslında satış ve pazarlama tekniği inceltilmekle birlikte aynıdır: İhtiyacımız olmayan bir ürünü nasıl satarız? Alıcının zeki, çevik ve akıllı olduğunu ve bu malı aldığı takdirde de bu özelliklerine katkı sağlayacağını hissettirerek! Sokak satıcısı bunu beceriksizce yaparken uzman endüstriyel satıcılar bunları çaktırmadan yapabilecek bilgi ve teknolojileri kullanırlar. Televizyon da bunlardan biridir. En salak tipler sergilenerek halka kendini zeki, çevik ve akıllı hissetmesi sağlanır. Reklamlarda ise hangi malları tükettiğimizde salak olmayacağımız gösterilir! Alkış makinesiyle nerede gülüneceğine bile yapımcılar karar verir. Alkışlayan seyirciye dahi ihtiyacı yoktur.

Reklamlar bize modern dünyanın sıkıntılarından seri ve endüstriyel ortamda üretilmiş ürünleri tüketerek kurtulacağımız hissini empoze eder aynı zamanda. Örneğin, otomobil işe gidip gelmenin değil, doğanın yeşil çayırlarında özgürce dolaşmanın, çekip gidebilmenin umuduyla sergilenmektedir.

Reklamlarda tüketicilerden bir nesne daha satın alarak kendilerini ya da yaşamlarını değiştirmeleri istenir. Bu sırada kendi yaşamını değiştirebilme umudu satışa çıkarılmıştır. Yine bu sisteme göre sevdiğini göstermenin en iyi yolu bir tüketim nesnesi *satın almaktır*. Böylece bu tüketim nesnesine sahip olanların mutluluğuna ulaşılmış olacaktır. Dolayısıyla yüksek bir yaşam standardına ve statüye sahip olanların kullandığı markaları tüketerek sınıf atlayabileceğimiz yanılgısı yaygınlaşır. Bireyin bu ürünleri kullandığı takdirde görülebileceği, fark edilebileceği, çılgın kalabalıktan ayrılarak seçkin bir grubun üyesi olabileceği vaat edilir.

Kitle bu planlanarak üretilmiş programlara hayatını endeksleyerek yaşamaya başlar. Bu programlarda güzel ve doğru olanı sergilemek değil, ürünün daha çok satması ve daha çok kişiye ulaşması önemlidir. Amaç para kazanmaktır. Bu tezgâh içinde sistemin olunmasını istediği birey, hep daha fazlasını talep eden, sorgulamayan, gerçeği sunulduğu şekli ile izlemek ve kabul etmekle yetinen, tepkisiz bir insan kitlesi parçacıdır. Bilindiği gibi bu parçacık salaklığın ta kendisidir.

Dolayısıyla yayıncıya, reklamcıya ve kültür endüstrisi üreticilerine kazanç sağlamayan; kendi kararımızı gerçekten kendimizin vermesi, genel yarar, kültürün geliştirilmesi, yoksulluğun ve memetik hastalıkların giderilmesi gibi konuları bu platformda bulmak mümkün değildir. Doğası gereği virüs kendini ortadan kaldıracı olacak ajanlara dirençlidir.

Bu modern sirklerde sirk maymunu kadrosunda istihdam edilen bayan ve erkek sanatçılarımızın evlilikleri, popoya atılan çimdikler, indirilen donlar, ağızdan kaçırılan küfürlerle renklendirilmiş; görünerek varlığını göstermek isteyenlerin yarıştırıldığı ve teşhir edildiği “birbirimizi yemekteyiz” gibi lümpen gazinosu programlarını izleyerek değerli bilgilerle donandığınızda artık çok geçtir. Rehabilitasyon bu noktadan itibaren imkânsızdır.

Apartmanlarda ve sitelerin kapısında “satıcı ve dilenci giremez” levhasını asan vatandaşlarımızın ticari televizyonlar konusunda da aynı duyarlılığı göstermesi gereklidir.

Oyun ve Spor

“Top iki üfürükle şişirilmiş bir deri/ bunun arkasında koşar yirmi iki serseri” vecizesi çerçevesinde serseri öznesine şu sorunun sorulması yararlı olacaktır: Acaba sahadakiler mi seyirciler mi?

Bir oyun ve eğlence olarak spor bu hastalıktan korunma ve kurtulma için kesinlikle tavsiye edilmelidir. Ancak maç izleyicisi veya taraftar olarak spora düşkünlük ise risklidir.

İnsanların birlikte ve eşit olarak tüm toplumsal statülerinden arınmış olarak katıldıkları oyun, şenlik, karnaval ve spor etkinlikleri kültürel temas yoluyla bulaşan hastalığın sağaltımında önemli bir işleve sahiptir. Katılanların ve izleyenlerin bir tür *katharsis* yaşadığı, kolektifliğin farkına varıldığı bir etkinlik olarak başlamıştır aslında oyun ve spor.

En az iki kişinin etkin ve eşit katılımıyla gerçekleşen bu tür etkinliklerde *monolog* yerini diyaloga ve çok sesliliğe bırakır. Bu etkinlikler sırasında salakların hiç hazzetmediği ötekilik sergilenebilir. Monolog iktidarın söylemini dayatarak bireyi bu illele karşı karşıya bırakırken çoklu; Bakhtin’in deyimiyle *diyalojik* iletişim ortamı dünyanın gerçeğe daha yakın bir

algılamasını mümkün kılabilir ve özgürleştirici olabilir.³⁶ Bakhtin'in vurguladığı gibi gerçek, kişinin beyinde değil, gerçeği arayan insanların arasındaki diyalojik süreçte doğmaktadır. Bu yaklaşıma göre *diyalog* yönteminin ünlü kullanıcısı Sokrates *muhabbet tellalı* olarak gerçeğin doğumuna yardımcı olan bir fikir ebesidir sadece.

Oyun oynamanın ve oyuna katılmanın birçok faydası tespit edilmiştir. Öncelikle oyun gerçeğe katlanmamızı sağlar. Oyun insanlaşma süreci içinde önemli bir rol oynamıştır. *Doğal* dünyadan *kültür* dünyasına bilinçli bir varlık olarak fırlatılan insan acısını oyunla dindirebilmiştir. Varoluşun farkındalığının ve bilincin zararlı yan etkileri oyunla giderilebilmiştir.

Oyun, doğaya uyumsuz bir yaratık olarak ortaya çıkan *homo sapiens*in doğayı kendine uydurmaya başlamasının sonucunda meydana gelen üstünlüğünün temsili ve bu sırada ortaya çıkan farklılığın giderilmesine yönelik bir girişimdir. Doğal ve kültürel hayatın katlanabilir haline getirilmiş bir temsilidir. Simülasyondur. Hayata alıştırmadır. Doğal ve kültürel hayatın dayatmalarının askıya alınmasıdır. Oyun metnin bir önceki halidir. Her şeyin neşeli göreliliği içinde oyun ve şenlik doğal ve kültürel yaşamın askıya alınmasına izin verir.³⁷

³⁶ Mikhail Bakhtin, *Karnaval'dan Romana, Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*, (Çeviren: Cem Soydemir), Ayrıntı yayınları, İstanbul, 2001; s.48-80. Gavin Grindon, "Kapitale Karşı Karnaval: Bir Bakhtin, Vaneigem ve Bey Karşılaştırması", <http://www.gavingrindon.net/wp-content/uploads/2010/03/Kapitale-Kar%C5%9F%C4%B1-Karnaval.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.08.2011). Müslüm Turan, "Kaos Teorisi: Bauman ve Bakhtin", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt:19, 2008, ss.1-19, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/923/11507.pdf>

³⁷ Bakhtin, a.g.e., s.238-239.

Kuramsal teröristimiz Jean Baudrillard'ın dediği gibi, temsil olmaktan çıkıp hayatın kendisi olursa tehlikelidir oyun.³⁸ Çünkü *gerçek olmadığı* unutulunca *oyun* değildir artık oynanan.

Oyun sahası gülmenin de mekânıdır. Birlikte gülebilmek bizi kutsal olanın tahakkümünden, yasaklamadan, geçmişin ve iktidarların yarattığı binlerce yıldır insanda yer etmiş olan dışsal ve içsel sansürden ve korkulardan kurtaran bir toplum-sal bilince ulaştırabilir. Gülme anı korkularımızın sınırıdır.

Korku toplumsal bölünme ve sınıfsal çatışmanın odağındadır. Egemen sınıfın resmi ve otoriter karakterinde daima korku unsurları mevcuttur. Sınırlar korkulan yasaklarla ve sindirme öğeleriyle inşa edilmiştir. Herkes bu sınırlar konusunda ciddiyete, gülmemeye davet edilir.

Düzen güçlerince izin verilen veya hazırlanan çoğu sanat yapıtında, örneğin günümüzdeki filmlerde düzeni bozan kötü adam hep gülüşüyle ayırt edilmektedir. Gülme şeytana aittir. Onun için hiciv hep muhalif bir nitelik taşımıştır.

Gülme ortamında ve anında soytarı kral olabilir. Gülme alanları eski yerleşik egemen sınıflarının ve söylemlerinin dışında, dışlanmış sınıfların söylem ve pratiklerinin mümkün olabildiği yerlerdir. Oyunda insanlar korku kaynağıyla oynar ve gülerler. Korkunç olan şey komik bir canavara dönüşür. Gülme güce direnmedir aynı zamanda. Hem dünyanın gizemini hem de iktidara ilişkin hakikatin peçesini askıya almak suretiyle düşüren gülme, evrensel bir olgusallığa sahip olmak-

³⁸ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Similasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998,s.12-13; Ayrıca bkz. Müslüm TURAN, "Nihilizm ve Jean Baudrillard (Nihilism and Jean Baudrillard)", *EÜHFD*, C. XI, S. 1-2 (2007), ss. 87-103

la kalmaz, yapısı itibariyle de esasen insanların elinde daima bir özgürlük silahı olarak ortaya çıkar.³⁹

İktidarlar ise gülmeyi denetlemeye çalışır ve kendi kural-larına uymayanları gülmeye çağırır her zaman: Bilgelik şara-bının fıçısı hava almazsa çatlayabilir ve bu nedenle en azından belirli günlerde çılgınlığa izin verilmelidir. Delilik için bir gün de olsa zaman ayrılmalıdır.⁴⁰ Gülmenin şenlikçi karakteri in-sanlığa neşeli bir umut temelinde bakılmasını sağlar ve müca-deleyi tüm güçlükleriyle birlikte kutlayan bir yaşam arzusuna yol açar. Bu nedenle de bütün düzen güçleri tüm güçleriyle bizi gülmemeye çağırır. Ama içimizden de olsa gülerek yapı-lan her türlü eylem bizi ayakta tutar.

Gülmekten öldüğümüz an en özgür olduğumuz andır.

Komik olan düşmemiz değil, normal koşullarda düşme-memiz gerektiği halde salaklığımız yüzünden düşmemizdir. Bu durum hem doğal, hem de kültür dünyası için geçerlidir. Gülerek her iki dünyayla da olan uyumsuzluğumuzun far-kında oluruz ve aynı zamanda aşmaya çalışırız. Gülmenin içinde hep biraz umut bulunur.

İçine mizah katılmış bir direnme her zaman mümkündür. Bir Etiyopya atasözünün gösterdiği gibi, itaatsizlik ve direniş iktidarı yerinden etmese bile tedirgin edebilir: *"Akıllı köylü efendisini görünce saygıyla eğilip sessizce osurur."*⁴¹

³⁹ Bakhtin, a.g.e., 80-163. Ayrıca bkz. Müslüm Turan, "Kaos Teorisi: Bauman ve Bakhtin", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt: 19, Ankara, 2008, ss. 45-66.

⁴⁰ Bakhtin, s.96.

⁴¹ John Holloway, *Change the World Without Taking Power, The Meaning of Revolution Today*, Pluto Press, 2002, s.66. Türkçesi: John Holloway, *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, (Çeviren: Pelin Sıral), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Oyun hiyerarşinin alt basamağında bulunanların kendini gösterebilme ve aynı zamanda onlara bu hiyerarşi ile dalga geçebilme olanağı sağlar. Krala çıplak gerçeği bir eğlence ve oyun anında soytarısı söyleyebilir ancak.

Oyun resmi ve egemen kültürü ironi ve alay yoluyla reddedebilme tavrını, *kinizmi* mümkün kılar. Karıştırmayalım, *sinizm* bunun tam tersini yapar. Düzeni olumlayarak ve doğrulayarak gülmekten vazgeçmeye çağırır.

Zaten Huizinga'nın tespit ettiği gibi, insan oyun içinde insanlaşmıştır; bu yüzden o *homo ludenstir*, oyun oynayandır. Bütün insani özellikleri de oyun içinde gözlemlenebilmektedir. Normal olmayan *doğal* dünyaya, doğal ve *normal* olmayan insanın sağlıklı tepkisidir oyun. Üstelik insan kendi yarattığı kültür dünyasına da uyumsuzdur. Her iki dünya içinde bir diğerini kullanarak yaşamaya çalışır. Oyun her iki dünyaya da acısız katılmayı ve katlanmayı sağlar. Öncelikle oyunun bir *sankisi* vardır. Günlük yaşamdan ayrılırız. Oyun, kişilerin katılıp katılmamakta özgür oldukları bir faaliyettir.⁴² Katılan herkesin sesini duyurmasına ve kendisini göstermesine izin verir. Yine de oyunun kuralları vardır ve uymayanlar *oyunbozan* sayılır. Oyun, gerçek yaşamdan ayrılmış bir zaman ve mekân kesiti içinde oynanır. Üretken bir faaliyet değildir, üretimin yükünü alır, oyun için oynarız. Oyunda rahat diyalog kurarız. Ayrıca akılüstü ve coşturucu bir gücü vardır. Oyunda oynarız biz, oynadığımızı da biliriz.⁴³

⁴² Metin And, *Oyun ve Bugü.* Türk Kültüründe Oyun Kavramı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1974, 16-20.

⁴³ Johan Huizinga: *Homo ludens, Vom Ursprung der Kultur im Spiel*, Rowohlt Verlag, (1939), s. 7-13'den aktaran Melahat Özgü, "Tiyatronun Kültür Niteliği", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 1971, ss.1-10

Uygarlığın günümüzdeki kadar etkili ve yönlendirici olmadığı zamanlarda geleneksel halk oyunları, şenlikler ve karnavallar her iki dünyanın birbirine üstünlük sağlayamayan dengeli yapısı içinde insana özgürlük ve yaşama katlanma olanağı sağlamaktaydı. Modernliğin başlarında, daha sonra modern endüstriyel kapitalist sistemin çarkları içine sokulmadan önce, futbol da bir oyundu öncelikle. Amatör niteliğiyle izleyici ve oyuncu olarak katılan herkese toplumsallaşma, hayata karşı dayanışma ve hayatı maç süresi ve öncesi sonrası tartışmaları içinde askıya alma olanağı veriyordu.⁴⁴ Sanki geleneksel şenliklere eklenmişti. Hiyerarşik yapıların temsil edilmediği sahada garibanlar yeteneklerini döktürüyor, hayata *çalım*atabiliyordu. Muktedirler içinse hiyerarşileri saklayabildiği, sınıf çatışmalarından kitleleri uzak tutabildiği sürece futbol tehlikeli görülüyordu.

Ne var ki, kapitalist sistem içinde futbol gibi, bu tür etkinlikler de ticarileşmekten, metalaşmaktan, pazarlanmaktan kurtulamamıştır. Özgürlüğün ortamı olan ve olması gereken oyun ve spor, kitle kültürü içinde endüstriyel ürün olarak tüketicilere/ taraftarlara pazarlanan bir etkinliğe dönüştürülmüştür. Günümüzde, toplumun paylaşımcı ve katılımcı değerlerinin satışa sunulduğu en yaygın grup etkinliği futboldur. Futbolun bir *sınıflar-üstü kitle eğlencesi* olma özelliği, ekonomik rasyonaliteye dayalı zihniyet karşısında erimektedir. Futbol, alt sınıflar üzerindeki etkisini sürdürmekle birlikte, hızla alt sınıfların seyir alanından uzaklaşmaktadır. Çünkü “*şartlar öyle gerektiriyor*”dur.⁴⁵ Bilet ya da şifreli kanal satın almadan *maçı almak* mümkün değildir artık.

⁴⁴ A. Alper Akçam, “Amatör Futbol ve Muhalif Yerel Kültür”, <http://www.alperakcam.com/deneme/amator.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

⁴⁵ Can Kozanoğlu, *Türkiye’de Futbol: Bu Maçı Alıcaz*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.3-4.

"Hayat ritminde fikstürün belirli bir ağırlığı olanlar için"⁴⁶ futbolun ticarileşmesi anonim garibanlar kitlesinin elinden oyunun alınması anlamına gelmekteydi. Çünkü endüstrileşen futbol sektöründe, taraftar sermayenin sunduğu ürünü (futbolcu ve oyun) pazarda (stadyum ve fenerium) satın alan bir kümeye dönüştürülmüştür.

Sonuç, sporun gazozuna yapılan bir etkinlik olmaktan çıkıp para harcanarak yapılan bir tüketim eylemine dönüşmesidir. Taraftarın kaçınılmaz bir şekilde, özgür bireyler olarak yaşamın aktif katılımcısı olmaktan çıkması ve sağlıklı bireyler liginden küme düşmesidir. Yine örneğin, futbolun beyne en uzak uzuvlarla yapılan bir etkinlik halini almasıdır. İzleyici için bu tespit kesindir. Çünkü günümüzde futbol, onbire kişilik iki takım halinde oynanan ve sonunda bahisçilerin, şikecilerin ve kapitalistlerin kazandığı bir spordur. Eski zamanlarda da, günümüzde de ölümüne yapılan bir etkinlik olarak futbol günümüzde insanı değil de, zekâsını öldüren bir niteliğe bürünmüştür.

Günümüzde bu haliyle futbol, kapitalist sistemin motorunun pistonlarını oluşturan milli-devletlerin ve milli kimliklerin söylemsel olarak (yeniden) kurulduğu hegemonik-toplumsal pratiklerin bir alanını oluşturmaktadır.⁴⁷ Biz ve onlar her uluslararası etkinlikte onaylanmakta ve sabitlenmektedir. Oysa enternasyonal niteliğiyle futbol, ezilenlerin, emekçilerin şenliği ve karnavalı olabilecek iken, hamasi/kifayetsiz milliyetçiliklerin yeniden üretildiği bir saha haline gelmiştir.

⁴⁶ Tanıl Bora, *Kârhanede Romantizm, Futbol Yazıları*, İletişim Yayınları, 2006, s.4

⁴⁷ Necmi Erdoğan, "Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik", *Birikim*, Sayı: 49, 1993, s.26-33.

Galibiyet, liberal teolojinin güçlülerin ayakta kalması ilkesi çerçevesinde yorumlanmış, mağlubiyet savaşı kaybetmekle eş görülmüştür. Oysa geleneksel oyunlarda kazanılmaz. Halk oyunlarının kazananı yoktur örneğin. Günümüzde ise karşılaşmalar savaş efektleriyle takdim edilmekte ve insanlar/toplumlar/uluslar arası mücadele ekseninde şiddet kutlanmaktadır. *Eze eze yendik, evire çevire yendik, paçavraya çevirdik, dağıttık, darmadağın ettik, pire gibi/sumo gibi/silindir gibi ezdik* şeklindeki ifadelerle birlikte; *komaya sokmak, ipini çekmek, ölüme oynamak, kafa koparmak, boğazlamak, boğmak, şişlemek ve yakmak* gibi yine doğrudan öldürme eylemine karşılık gelen çeşitli fiiller manşetlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu tip şiddete ilişkin fiillerin enflasyonist kullanımının şiddet kültürünün normalleşmesi, doğallaşması ve sıradanlaşmasında önemli bir payı olduğu açıktır.⁴⁸ Bu sahada, bu illetin top koşturması tahmin edileceği gibi kaçınılmazdır.

⁴⁸ Emre Gökalp, *Türkiye’de Spor Basını ve Milliyetçilik Söylemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2004, s.301.

Hangi Zamanlarda Görölmektedir?

Költürel ortamlarda költürel temas yoluyla bulaşan bu hastalığın költürün öncelikle *gündüze* yerleşik yapısı nedeniyle *geceden* ziyade gündüzleri nüksettiğı ve yayıldığı tahmin edilmektedir. Birçok salakça davranış ve etkinliğin gündüz gerçekleştiğı doğru olmakla birlikte; modern hayatın geceleri de gündüze çevirmesi nedeniyle, gece de artık sağlıklı bir zaman dilimi olmaktan çıkmış görünmektedir.

Aydınlanma

Ancak yine de bu hastalığın aydınlıkla, aydınlanma ve aydınlatma ile ilişkili olduğı bilinmektedir. Özellikle, *kesinlikle* aydınlıkta olduğına, aydınlanmış olduğına inanarak aydınlatma misyonu çerçevesinde *kendi hayatına ve diğerlerine zarar verebilme* gibi hastalıklı belirtilerin oluşmasında gün ışığının tetikleyici olduğı düşünölmektedir.

Kendimize ve çevremize müdahale ederek zarar verebilme bilgisizliğimizle değil, bilgi sahibi olduğumuza kesinlikle inanmayla mümkün olabilmektedir. *Kesinlikle* bilgi sahibi olduğuna inanma ise tamamen aydınlanmış/aydınlatılmış olduğuna inanma ile olmaktadır. Vazifenin haklılığı ve kutsallığı

bu aydınlanmışlık/aydınlatılmışlık düzeyi ile doğru orantılı görünmektedir. En fazla kendilerine ve çevrelerine zarar verenler en çok *aydınlanmış/aydınlatılmış* olanlardır. Bu fazla ışığın yarattığı körlük ile aynı şeydir. Ölme ve öldürebilme gücü ve vazifesi, büyük harfle başlayan *Hakikatin* keşfi duygusuna dayanmaktadır. Ne var ki tarih büyük harfli *Hakikatlerin* tarihidir. Tarih *en* son ve *en* gerçek olduğuna inanılan hakiki hakikatlerin tarihidir. Kuhn'un vurguladığı gibi tarih, sürekli her şeyi yanlış anladığımızı göstermektedir.¹

En son çizilen haritanın en son çizilen harita olması dışında bir özelliği yoktur. Dünyanın eksiksiz bir haritasını çizmek, içine kendimize de dâhil etmek zorunda olduğumuz için olanaksızdır. Bire bir boyutundaki bir ülke haritası ise güneşi örtebilir. Dolayısıyla en iyi çözüm dünyanın kendisini bir harita olarak kabul etmek olabilir.²

En Öz Hakiki Gaziantep Baklavacısı aslında hakikatlerin çoğulluğunu doğrular niteliktedir. En son, yaygın büyük harfle yazılan *Hakikatin* en son hakikat olduğu inancı tarihin sonunu ve salaklığı garanti etmekte, kesinleştirmektedir. Bu gerçeği olduğu kadar, gerçeğe ulaşma yolunu da sabitleyen, değişmez kılan anlayışla oluşturulan sıcak yuvalar bu hastalık mikrobu için de mûmbit ortamlar oluşturmaktadır.

Bu aydınlanmaların referansı geleneksel toplumlarda daha çok tanrısallıkla ilişki içinde verilirken, günümüzde doğa/toplum yasalarının yol göstericiliğine dayandırılmaktadır. Bugün bu *Hakikat* pozitif bilimsel bir içerikte sunulmakta ve

¹ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Third Edition, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1996; Hüseyin Gazi Topdemir, "Kuhn ve Bilimsel ve Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Felsefe Dünyası*, Sayı 36, 2002, s.45-62.

² Boxcel, s.68.

buna inanmayanlara müdahale etme ve gerektiğinde zarar verme hakkının bilimsel izahı inandırıcı olabilmektedir.

Bu vazifelere yerel veya evrensel düzeyde uygarlık tarihinin çeşitli evreleri içinde rastlamak mümkündür. Eski Ahid'in seçilmiş ve vazifelendirilmiş halkının, inançlarını dünyaya egemen kılmakla vazifeli Hristiyanlar ve Müslümanların, Roma egemenliğinin alinyazısı olduğuna inanan Romalıların, Hitler'in bin yıllık İmparatorluğu yeniden kuracağına inanan Almanların ve ilerlemenin kaçınılmazlığına ve insanın yetkinleşebileceğine inanan modern liberal ve sosyalistlerin *metinleri* herhalde tarihseldir. *Tarihsel metinlerin* özelliği ise tarih içinde üretilmiş olması ve tarih içinde oluşturulup yorumlanmış, değiştirilmiş ve hatta bazılarından vazgeçilmiş olmasıdır. En son metnin bütün zamanlar için geçerli, doğru ve kesin bir tarihsel metin olacağının en azından tarihsel olarak bir garantisi yoktur.

Bu nedenle, gerçeğin bir insanın beyninde değil, en az iki veya daha fazla sayıda insanın iletişimi içinde aranması ve yine de bu büyük harfli *Hakikate* belli bir mesafe içinde yaklaşılmaması naçizane tavsiye olunur. Ekser ulemanın dahi bu yolda beyanları mevcuttur.

Bu hastalığın oluşum ve yayılmasıyla *aylık*, *mevsimlik* ve *yıllık* doğal zaman çevrimleri arasında belirgin bir korelasyon gözlemlenmemiştir. Bu hastalığa *bahar* aylarında daha çok rastlanıldığına ilişkin bazı araştırmalar bulunmasına karşın; bu araştırmaların *bahar* aylarında yapılmış olup olmadığı belirlenemediğinden bir sonuca varılamamıştır.

Ayın dolaşım döngüsüyle bazı insan davranışları arasında bağ olduğu görülmekle birlikte; üstü kapalı yaşanan modern zamanlarda en azından *ay*ı görerek ve *aya* göre hareket etme ihtimali de mehtapta *ay*ı izleme oranına bağlı olarak git gide azalmaktadır.

Jeolojik zamanların ve yer kürenin iç hareketlerinin bu illetle alakası yoktur. Hatta depremler ve tsunami gibi doğal felaket zamanları bu illetin teşhis ve tedavisinin de mümkün olabildiği nadir anlar olarak değerlendirilmelidir.

Dolayısıyla bu illet ile *doğal* ve *fiziksel zaman* dilimleri arasındaki bağ çok zayıftır. Bu hastalık öncelikle *kültürel zaman*larla ilişkilidir. Bilindiği gibi bu zamanların doğal zaman çevrimleriyle bir ilişkisi yoktur ve olması da gerekmemektedir. Örneğin Türkiye’de memurların davranışları üzerinde en önemli belirleyici zaman dilimi olan *aybaşının ayla* ilgisi yoktur veya artık kalmamıştır. Memurlar arasında, memurların aybaşı öncesi ve sonrası bu illete yakalanma oranı *ayın* doğal çevrimiyle daha çok ilgili olan kadınların adet çevrimlerine göre daha yüksektir.

Yine, örneğin bizim önemli saydığımız 31 Aralık’tan 1 Ocak’a geçiş *anından* doğal zamanın haberi yoktur veya bu günün herhangi bir ayrıcalığı yoktur. Oysa bu zaman, birçok kişinin bu *anda* kafasına yaldızlı huniler takarak ve üfleyince uzayan düdükler öttürerek alkole bulanmış bir halde salakça etkinliklerde bulunduğu bir andır.

Uygarlık

İnsanın türünün yaklaşık iki milyon küsurluk tarihinde uzak, orta ve yakın perspektif içinde izlenebilen değişik dönemleri içinde, bu hastalığın görülme sıklığının son *on bin* yılda arttığı anlaşılmaktadır. Bu son on bin yıl uygarlık tarihine de tekabül ettiğinden bu illet ile uygarlık arasındaki bağın araştırılması zorunludur.

Uygarlık hususuna iyimser yaklaşanlara göre, salaklık sayısındaki artış aslında üretim ve nüfus artışına bağlıdır. Yoksa toplum içindeki salakların sağlıklı insanlara göre oranı

değişmemekte ve hatta azalmaktadır. Modern dünyada salaklık çoğalmamakta, iletişim teknolojileri sayesinde görünür hale gelmektedir. Bilgimiz ve buna bağlı olarak düşünme becerilerimiz arttıkça, kendimizi ve çıkarlarımızı diğerlerinden ayırmamız ve üstün görmemizden kaynaklanan salaklığımız giderek azalmaktadır. Ayrıca, en azından yağmurun Zeus tarafından gönderilmediğini biliyoruz. Ve dolayısıyla gelişen bilim ve uygarlık suçlanamaz.

Bu yaklaşıma göre yeterince uygar olamadığımız için bu illet bağrımızda, zihnimizde barınabilmektedir. Bu anlamda, bu maraz yeterince kültürlü olmadığımızdan kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere, mantarın da insanın da kültürsüzü tehlikelidir. Hele bir de çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkılınca biiznillahi teala bu hastalık da çiçek, kızamık ve sıtma gibi neredeyse tamamen ortadan kaldırılabilir.

İmdi uzmanlarımız bu uygarlık düzeyine kanlı mı kansız mı, devrimle veya evrimle mi ulaşabileceğimiz meselesi üzerine çalışmalarını sürdürmektedirler. Devrimci gruplar evrimcileri salaklık konusunda palyatif çözümler üretmekle suçlarken; tekamülcüler ise devrimlerin tam bir salaklık olduğu konusunda görüşler serdetmeye devam etmektedirler. Amma, bunların her ikisi de uygarlığın kaçınılmaz ilerlemesinin bu hastalığın tedavisini mümkün kılacağı konusunda hemfikir görünmektedirler.

Uygarlık konusunda olumsuz yaklaşan; bu nedenle uygarlık içinde güçlükle tutunabilen ve genellikle anarşik statüsünde ve kadrosunda değerlendirilen bir kısım araştırmacıya göre ise *ilk günah* ile *ilk salaklık* hemen hemen aynı şeydir. Mitolojide ve teolojideki ilk insanların dünyaya kovulmasıyla sonuçlanan ilk günahın antropolojideki karşılığı, avcı-toplayıcı cennetinden sınıflı toplumların cehennemi olan uygarlığa düşüştür. Aslında onlardan biri olan Rousseau'ya göre, yüz

binlerce yıl doğayla ve birbirleriyle uyum içinde yaşamayı becerebilmiş olan insan türü “bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip ‘Bu, bana aittir’ diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen...”³ insanlar tarafından uygarlığa itilmiştir. Barloewen’in deyimiyle şimdilerde *doğanın ucundadır*.⁴

Özel mülkiyet düzeninin gelişimi içinde şekillenen hiyerarşik yapılara dayanan uygarlık bu ilk hırsızlığın korunması ve geliştirilmesinin ürünüdür. Bu nedenle “*mal sahibi mülk sahibi nerde bunun ilk sahibi?*” sorusuyla dalga geçmesek iyi olur. Bunlardan anarko-ekolojist kanadında olanlara göre, uygarlık çağı çevremizi ve dolayısıyla türümüzü yok eden salaklığın bir örneği olarak değerlendirilmelidir. Uygarlığın ayırt edicisi *evcilleştirme teknolojileri* sadece bitki ve hayvanları değil insanları da etkilemiştir. Eskiden teknoloji insanların emrindeyken şimdi durum tersine dönmüştür. Dolayısıyla uygarlık bir kısım insanlığın salaklığı üzerine, hatta bir kısım insanların salaklığını garantileyen bir yapı olarak inşa edilmiştir. Salaklık uygarlığın *çıktısıdır*.

Uygarlığın bu insanların üzerine kurulduğunu söyleyen Nietzsche’ye göre (1844-1900) ancak en yetenekli insanlar gerçekten insancıl bir yaşama yükselebilirler. Öyleyse büyük çoğunluğun bu küçük seçkin kesim için çalışması ve ona boyun eğmesi zorunludur: “*Yüksek bir kültür, ancak toplumda iki farklı kast’ın bulunduğu bir ortamda doğabilir: çalışanlar ve yetenekli oldukları için boş zamanları olanlar. Daha açık söylemek gerekirse: zorunlu çalışma kastı ve özgür çalışma kastı.*” Doğal olarak aşağı yaratılmış olanlar bundan zaten rahatsız olmazlar, çün-

³ J.J. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çeviren: R. N. İleri) Beşinci Baskı, Say yayınları, İstanbul, 1995, s.135.

⁴ Constantin Von Barloewen, *Bilgiler Kitabı, Çağımızın Önemli Düşünce İnsanlarıyla Söyleşiler*, (Çeviri: Işık Ergüden), Versus yayınları, İstanbul, 2008, s.472.

kü yeterli duyarlılıkları yoktur. Halklar da, tıpkı bireylerde olduğu gibi, iki ayrı doğada yaratılmışlardır: Üstün olanlar ve aşağı olanlar. Onlar arasında da, üstün olanların hükmetmesi gerekir. Seçkinler, azınlığı hile veya ikna ile itaate zorlayacak ve yönetecektir. Kurnaz elitler iknaya uğraşırken devrimci vicdan rahatlığı ile şiddete başvuracaktır. Nietzsche, “*çağdaş dünyanın en büyük hatası*”nın, Avrupalı işçinin “*insanlık gurunun bilincine varması*”na izin vermesi olduğu kanısındaydı. Şöyle diyordu: “*Azla yetinecek, Çinli benzeri, alçak gönüllü bir tür insanın oluştuğunu görmek umudundan tamamen vazgeçmek gerekiyor. Oysa aklın gereği, zorunluluk bu yöndeydi... Amacı isteyen, aracı da ister. Eğer köleler istiyorsak, onlara efendi eğitimi vermek anlamsız bir şeydir.*”⁵

Uygarlığın doğa güçleri karşısındaki zaferi, bir kısım insanların sömürülmesi ve bu illetin içine sürüklenmesi pahasına kazanılmıştır. Uygarlık ilerleme değil gerilemedir. Uygarlık ile başlayan doğadan kopuş süreci içinde, insan doğayla bütünlüğü içinde edindiği beceri ve yeteneklerinin bir kısmını yitirmiştir.

Kendimizde eleştirdiğimiz şeyleri hayvansal geçmişimize atfederiz. Acımasızlık, saldırganlık, bencillik, kısaca genel kötülük, bize biyolojik geçmişimizden kalan prangalardır diye düşünürüz. Oysa bu yanlıştır. Çünkü uygarlık öncesi insanlar barış ve refah içinde yaşıyorlardı ve şu andaki çağdaş uygarlık düzeyimiz içinde hiçbir zaman sahip olamadığımız kadar oyun oynamaya, eğlenmeye, karşılıklı dostluk ilişkileri geliştirmeye ve dinlenmeye zaman ayırabiliyorlardı. Şeyleri mal oluşlarından daha çok faydalı ve güzel oluşları ile değerlendirildi-

⁵ Özetleyen; Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler, Siyasal Uzlaşma ve Çatışma*, İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s. 55-56; Krş: Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde (Bir Gelecek Felsefesini Açış)*, (Çeviren: Prof. Dr. Ahmet İnam), Yorum Yayınevi, İstanbul, 2001, Başlık 257.

rip değiş tokuş yapabiliyorlardı. Mallar değişim değerine göre değil ihtiyaç temelinde blştrlyordu.

Uygarlık ve hatta kültür düşmanı bu aşırılar, insanların ağaçlardan inmekle büyük bir hata ettiklerini düşünüyorlardı. Bazıları ağaçlara çıkmanın bile yanlış bir hamle olduğunu ve hiç kimsenin okyanuslardan asla ayrılmamış olması gerektiğini söylüyordu.⁶

İnsanı dört ayak ştne yürümeye çağırmakla suçlanan bu yaklaşımın uygarlıkla ilgili tespit ve eleştirilerinde haklılık payı bulunmasına karşın, uygarlık öncesi doğal yaşama dönülmesi işlemi yeni bir salaklık pandemisine yol aabilecek tehlikeli unsurları da barındırmaktadır. Çünkü modern uygarlığın derin *devletinin* yerini bu kez *derin ekolojinin* alması söz konusudur. Doğanın ve türün korunması adına bir kısım insanların feda edilmesi fikriyle, devletin ya da milletin bekası adına bir kısım insanların temizlenmesi fikri arasında bir fark görülmemektedir. Diğer yandan bu anarko-ekolojist ve primitivistlerin de uygarlığın nimetlerinden yararlanma konusunda pratikte uygarlık savunucularıyla aynı durumda oldukları da gözden kaçırılmamalıdır! Benzer bir şekilde kfir modern toplumu ve teknolojilerini eleştiren radikal dinci eylemcilerin eyleme otobüsle ve şimdilerde uakla gitmesi de bu yolda değerlendirilmelidir.

*“Nerde o eski bayramlar”*cı yaklaşımın gelmiş geçmiş bütün dini ve milli bayramlarda tekrarlandığı tarihsel olarak gözlemlendiğinden bu nostaljik yuvadan kopuş öyküsü; aslında bir türlü büyümek istemeyen insanın çocukluğunu zlemesinden öte bir şey olmasa gerektir. Kltrel temas yoluyla bulaşan hastalıklarla henüz tanışmadığımız çocukluğumuz güzeldi muhakkak. Ne var ki insan türünün doğal dünyada kültürü

⁶ Adams, s. 17.

ve aletleri olmadan yaşamayı becerecek doğal donanımlarının yetersizliği yüzünden, yok olmakla kültürlü olmak arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığı ve çocuk olarak yaşamımızı sürdüremeyeceğimiz de gerçektir.

İnsan türünün uzun süren çocukluk evresi üzerine söylenebilecek olan tek şey, bazı ilkel insanların namuslu, zararsız, mutlu ve sakin durumları yanında, bir de, az sayıda, kötü, aç, pis ve hastalıklı olduklarını, hayatlarının *yoksul, kötü, zalim ve kısa* geçtiğidir.⁷

Uygarlığı hastalıklı bularak doğal yaşama dönüşü savunanların samimiyetlerini test etmeleri için çıplak olarak doğal ortamda birkaç gün geçirmesi önerilmeli ve gerekirse sağlanmalıdır. Doğal yaşamın sürdüğü ıssız bir adaya düştüğümüzde yanımızda arayacağımız ilk şey uygarlığımızdır, uygarlığımızın ürünleridir.

Altın çağı geçmişte arayan gericilerin, eğer gerçekten isterlerse geçmişe yolculuk yapmaları mümkündür. Zaman periyodunu kendiniz seçebilirsiniz. Uygarlık öncesi dönemleri arayanlar Amazon'da ağaçsız bir yerde kamp yapabilirler. Altın çağı orta çağlarda arayanların işi daha kolaydır. Türkiye'de elektriksiz bir mezraya yerleşebilirler. Ama nedense giden pek yoktur.

Dolayısıyla bu hastalığın tedavisi uygarlıktan vazgeçerek değil, uygarlığımızı doğayla birlikte yaşayabilecek hale getirebilmekle mümkün görünmektedir. Attım! Nasıl yapılacaktır?...

Son Zamanlar

Bu illetin *"birlik ve beraberliğe her zamankinden daha çok muhtaç olduğumuz şu son zamanlarda"* pik yaptığı doğrudur. Bu son

⁷ C. Northcote Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, İstanbul, ty,s.20.

zamanların *asri ve binaenaleyh garbi* modern zamanlar olduğu da doğrudur.

Bu *son zamanlar*, aynı zamanda sürekli ve acil yapmak zorunda olduğumuz görevlerimizin bulunduğu *geçiş dönemle*ridir ve katı olan her şeyin buharlaştığı modern endüstriyel kapitalist sistem içinde süreklilik kazanmıştır. Musil'in *Niteliksiz Adam*'ındaki Ulrich'in belirttiği gibi; *"en önemli görevlerimizi bugüne kadar olduğundan daha iyi ele almadığımız takdirde bu dönem, belki de gezegenimiz yok olup gidene kadar"* sürebilecek görünmektedir: *"Oysa insanın bu dünyada nasıl davranmak gerektiğini biliyormuş gibi yapması, aslında korkudan söylenen bir şarkıdır; bağırışınla yeri göğü sarsabilirsin, fakat bu sadece korkudur!"*.⁸

Bu hastalığa daha çok kültürel zaman dilimleri içinde en çok *şimdiki zamanda*, boş zamanların değerlendirilmesi sırasında yakalanıldığı izlenmektedir. *Boş zaman*, kültürün gelişmesiyle birlikte, modern toplum yapısının toplumsal, ekonomik ve kültürel koşullarından ortaya çıkmış ve çağdaş sanayi toplumunun yapısal özelliklerinden birini oluşturmuştur.⁹

Modern kapitalist uygarlığın değerlerine göre; *çalışmak* insanı özgürleştirdiğinden boş zamanlar çalışmaya hazırlık olarak değerlendirilmelidir. Çalışmak erdemdir, işleyen demir pas tutmaz. Ne var ki bu söz herhalde demire ait olmasa gerektir. Ya da demirin fikri değildir. Taylorist yoruma göre boş zaman doğası gereği tembel işçinin çalışma verimi açısından hesaplanması ve mümkün olduğunca sınırlandırılması gereken bir zamandır.

Ne var ki, çok ve verimli çalışmanın ve bilimsel/rasyonel iş yönetiminin çalışana değil de çalıştırana kâr getirdiği gerçe-

⁸ Musil, s. 562.

⁹ Ömer Aytaç, "Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002, ss. 231-260.

ği, *seri* halde çalıştırılan ortamlarda kafasını sadece çalışmaya takmış olan bu illetten mustarip insanlara sıklıkla rastlamamıza yol açmaktadır. Çalışkan olmak yetmez. Çiftlik hayvanları da, dolabı kimin için ve niye döndürdüğünün farkında olmaksızın ömrünü tamamlayan dolap beygirleri de çalışkandır.

Sonuç *arbeit macht frei*'dir. (Çalışmak Özgürleştirir). Nazi Almanyası'nın *Auschwitz, Birkenau* ve *Terezin* gibi ünlü toplama kamplarının giriş kapılarına demirden büyük harflerle yazılan bu söz, çalışmanın yüceltilmesinin en salakça sonuçlarının bir sloganına atıf yapmaktadır. *Auschwitz* ile çağdaş SSCB'deki benzer ünlü kampların da *GULAG (İslah Çalışma Kampları ve Kolonileri Baş İdaresi)* adlı birim tarafından yönetilmesi bu çerçevede incelenebilir. Gulag yönetimindeki *Kolyma* nehri kıyısındaki kampların kapılarında da benzer bir yazı bulunmaktadır: "*Çalışmak bir onur ve kahramanlıktır*".¹⁰

Çalışmadığımız dönemde "*izinli*" sayılıyorsa, günün en güzel saatlerini çalışarak geçirdikten sonra eve gitmemize izin veriliyorsa, dört ayak üstünde emekleyerek çalışamayacak hale geldikten sonra emekli edilerek çalışmama hakkı elde ediyorsak çalışmak kimi özgürleştiriyor?

Marx'ın bi sürü eserlerinden birinde söz ettiğini duyduğum ama kaynağını bulmaya çalışmaya üşendiğim tezine göre, çalışmak terletir ve hayatta kalmak için ödememiz gereken bir bedeldir. Nâzım'ın "...trrrrum, trrrrum, trrrrum! /trak tiki tak!/makinalaşmak istiyorum!.." dizelerini de bizim daha az çalışmamızı sağlayacak bir dünyanın özlemi olarak yorumlasak iyi olur.

Tembellik hakkı savunucularının "*şimdi şöyle..... öfff, sonra anlatsam?*" diyerek değerlendirdikleri yoruma göre; uygarlık diyerek yücelttiğimiz değerler bütünü çalışmanın değil boş

¹⁰ Sofsky, s.94-95.

zamanların ürünüdür. Dolayısıyla boş zamanları arttırmayan bir çalışma anlayışının bizi gönüllü köleler haline getirdiği ve bu illetle yüz yüze bıraktığı aşikârdır. Bu kölelik düzeninden nemalananlar ellerinden gelse tüm zamanları çalışma zamanı ilan etmekten kaçınmayacaklardır. Korkunç olan, *son zamanlarda* bunu da başarmış olmalarıdır.

Mutluluk ile çalışmak ve zenginlik orasında doğrudan bir ilişki kurmak pek de doğru değildir. İngiltere’de bulunan New Economics Foundation (NEF) adlı vakfın hazırladığı 2009 yılına ait 178 ülkeli *mutlu gezegen endeksine* göre, dünyanın en mutlu ülkeleri Kosta Rika ve Dominik Cumhuriyeti’dir ve çok çalışkan Avrupa ülkeleri son sıralarda yer almaktadır. Türkiye 83., ABD 113. sıradadır.¹¹ Destut de Tracy’in vurguladığı gibi “*Yoksul uluslarda halkın rahatı yerindedir. Zengin uluslardaysa, halk, genellikle yoksuldur.*”¹²

Boş Zamanlar

Modernliği ve endüstriyel gelişmeleri olumlayan bir yaklaşıma göre bu illet insanların yeterince *boş ve özgür zamana* sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Üretim teknolojilerindeki gelişmeler ve emeğin özgürleşmesi süreci içinde artan *boş zaman*, bize bilim, felsefe ve sanat olarak geri dönmektedir ve fazlalaşarak geri dönmeye devam edecektir. *Boş zamanlar*, kişinin eğleneceği, dinleneceği, zengin bir kişilik oluşturabileceği, kültürel gereksinimlerini karşılayacağı ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunabileceği bir zamandır ve çoğaltılması gerekir.

¹¹ <http://www.happyplanetindex.org/public-data/files/happy-planet-index-2-0.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

¹² Aktaran, Paul Lafargue, *Tembellik Hakkı*, (Çeviren Vedat Günyol), Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi No: 43, Nisan 1999, s.16.

*Tembellik Hakkını savunan damat Lafargue'nin vurguladığı gibi, "kapitalistleri, tahta ve demirden makinelerini geliştirmeye zorlamak için, ücretleri arttırmak, et ve kemikten oluşan makinelerin (yani işçilerin) çalışma saatlerini azaltmak gerekir. ...Hâlâ anlamıyorlar makinenin insanlığın kurtarıcısı olduğunu; insanı aşağılık ve ücretli işlerden kurtaracak olan, azat eden, boş zaman ve özgürlük veren Tanrı olduğunu."*¹³

Daha iki bin küsur yıl önce Eski Ahid'in tespit ettiği gerçek budur:

*"Okumuş adamın bilgeliği boş zaman fırsatıyla gelir(,) ve işi az olandır ki, bilge olacaktır. Pulluk süren ve üvendireyle mutlu olan ve öküzleri yeden ve onların işleriyle uğraşan ve konuştuğu onların tosunları üzerine olan nasıl bilgelik sahibi olabilir ki?"*¹⁴

Ne var ki, teknolojik gelişmelerle bu aşağılık işleri makinelere yaptırabilme olanağıyla birlikte artan boş zamanlar sağlanmış olmasına karşın; bu boş zamanlar insanların büyük bir çoğunluğunun eline geçmemiştir. Aslında çağımızda bu hastalık, dolu zamanları düzenleyen güçlerin boş zamanlara da el atarak kendi amaçları doğrultusunda doldurmak istemesinin bir sonucudur. Bu zaman dilimi dolu zamanların uzantısı olarak iktidarın denetim alanına sokulmuştur.

Artık, boş zaman, eskiden olduğu gibi, özgürlük, kendiliğindenlik ve istemli tercihlerin alanı değil, daha çok *tüketme ayini* içinde geçirilen bir yaşam alanıdır.¹⁵ Boş zaman endüstri-

¹³ Lafargue, s.26 ve 32.

¹⁴ *Kitabı Mukaddes, Sirak Kitabı 38:24'den aktaran Sait Çetinoğlu, "Çalışma Etiği yada Alçaklığın Evrensel Tarihinin Bir Klasığı – Arbeit Macht Frei", <http://ecotopianetwork.wordpress.com/2010/06/24/calisma-etigi-yada-alcakligin-evrensel-tarihinin-bir-klasigi-arbeit-macht-frei-sait-cetinoglu/>, (Erişim Tarihi: 11.08.2011)*

¹⁵ Ömer Aytaç, "Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11) 2006 / 1, ss. 27-53.

sinin sunduğu sınırsız seçenekler sayesinde, boş zaman, neredeyse tümüyle tüketimsel/maddi bir boyut kazanmıştır. Kapitalizm bu alana büyük yatırımlar yapmakta ve boş vakti, tümüyle kontrolüne almaya çalışmaktadır. Bu kontrole göre davranan insan tüketmenin zevkine kapılmış, bağımlı olmuştur. Dolu zamanlarında kapitalist sistem için üretim yapan birey boş zamanlarında kapitalist sistem tarafından düzenlenen büyük ve albenili alışveriş merkezlerinde aslında ihtiyacı olmayan ürünleri, göstergeleri, markaları ve imgeleri satın alarak mutlu olacağını sanmakta ve hatta buna kesinlikle inanmaktadır. Çünkü artık *boş zaman* kullanılmak için *satın alınan* bir zamandır.¹⁶

Alışveriş yapmak, televizyon ve maç izlemek gibi edilginleştirici ve tüketici etkinliklerle geçirilen zamanların dışında geriye pek de boş bir zaman kalmadığından, bu durum boş zamanlarında kitap okuyan arkadaşlarımızın gerçek sayısını da ortaya koymaktadır.

Temizlik Günleri

Günümüzde hem kendisine hem de çevresine ölümcül zararlara yol açan bu hastalığın *temizlik* ve *arınma* girişimleri sırasında ortaya çıktığı izlenmektedir. Her türlü değer kirletildiği *kriz* ortamından çıkmanın *kirli* unsurlardan arınmakla mümkün olacağı inancı bu hastalık için uygun düşünsel zemin oluşturmaktadır.

Çağımızda bu hastalık kapitalizmin döngüsel arz-talep çevrimleri içinde bir *Kondratieff B* olarak adlandırılan kriz

¹⁶ Jean Baudrillard, "Bir Tüketim Kuramı Üzerine", (Çeviren: O.Kunal), *Cogito*, Sayı,5, Güz- 1995, ss.89-102'den aktaran Ömer Aytaç, "Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002, ss.231-260.

zamanında öldürücü olabilmektedir.¹⁷ Kapitalist ekonomilerin kriz-toparlanma-canlanma-kriz döngüsünde seyrettiğini söyleyen Rus iktisatçı Kondratieff'e göre kapitalizm, aşağı yukarı altmış yıllık gelişme ve şişme dönemleri yaşıyor, bunların hemen arkasından bir kriz patlıyor, bir süre çöküş yaşanıyor, ama sonra gene toparlanıyor. Zincir buhran, çöküntü, kriz/toparlanma, canlanma/atılım, refah/buhran şeklinde dönüyor. Kapitalizm krizle yaşıyor ve gelişiyor. Muhtemelen sonu da krizle olacak. Liberal iktisatçıların ilgilendiği ise bu inişlerin şekli ve süresi. U mu V mi W mi? V'nin dibindeyse yaşadık. Çünkü dipteyiz. Daha dibi yok. Artık umut zamanıdır. Ama bu inişler W veya hatta çift U şeklindeyse yandık.

Arz fazlası ve emilemeyen stoklarla karşılaşıldığında kapitalizmin alım-satım motoru teklemektedir. Öykü hemen hemen aynıdır.¹⁸ İlk bakışta bütün bunalım sırf bir kredi ve para bunalımı gibi görünür. Aşırı üretim görünürdeki kredi ve para krizinin nedenidir. Talep olmayınca üretim düşer. Bu aynı zamanda şirketlerin satış değerinin de düşmesi anlamına gelir. Uyanık alıcılar için akşam pazarıdır bu. Böylece düzel-

¹⁷ Bryan Kavanagh, "The Coming Kondratieff Crash, Rent-Seeking, Income Distribution & The Business Cycle, *Geophilos*, Autumn 2001, No. 01(2), p. 84-93, <http://lvrg.org.au/files/coming-kondratieff-crash-2001.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011). Osman Aydoğuş, Burcu Türkcan, Elif Tunalı Çalışkan, Barış Serkan Kopurlu, "Kriz Teorileri: Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein", *Ege University Working Papers in Economics*, Working Paper No: 09 / 01, March 2009; <http://iibf.ege.edu.tr/economics/papers/wp09-01.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

¹⁸ Doğan Emrah ZIRAMAN, "Yaşamın Krizi-I, Sanal Değer Krizi Gerçeğe Dönüştü", 25 Kasım 2008, <http://bianet.org/bianet/bianet/111065-sanal-deger-krizi-gercege-donustu> (Erişim Tarihi:12.08. 2011)

Ulaş Başar Gezgin Ekonomik Kriz ve Ekonomik Psikoloji 20 Nisan 2005 http://ulas.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=185&Itemid=28

meyi ertelemiş olurlar.¹⁹ Bir tekel kriz zamanı kendisinden zayıf olan firmaları yutarak tekelleşme eğilimini sürdürür. Peki ya tekelin kendisi zayıfladığında ve onu alacak bir başka tekel yoksa ne olur? Devlet alır. Liberalizmin yerinden yönetimi *merkeze* bırakılır. Sermayedarların çıkarları ile devletin çıkarlarının kesişmesi ise kitlelerin kurtuluş umutlarının yönlendirildiği ve sıraya dizildiği bir ortamı oluşturur. Eskinin öldüğü ama yerine henüz yeninin doğmadığı bu anda, alım-satım motoru savaşa ve kanla çalışmaya başlar.

Görüldüğü gibi, talebin düşmesi, durgunluğa, şirketlerin değerlerinin azalmasına, üretimin yavaşlamasına ve işsizliğe yol açmaktadır. Maalesef, bilindiği gibi, bu hastalığın nüksetme sıklığıyla işsizlik oranı doğru orantılıdır.

Kapitalist sistem bu krizden teknolojik devrimlerle, yeni lider endüstrilerle, yeni pazarlarla çıkabilmekte ve bu sayede motor yeniden çalışabilmektedir. İmdi, gelecekbilimciler küreselleşmenin tüm dünyayı pazar haline getirmesine, pazardaki rekabetin ve çatışmanın da küreselleşmesine ve kapitalist olmayan bir dünyanın da kalmamış olmasına bakarak kapitalizmin son ve korkunç krizlerinden söz etmektedirler.²⁰ Ama bu son, ne yazık ki küresel çatışmayı da içerdiğinden insan türünün bu hiper savaştan sağ çıkamayacağı endişesi hissedilmektedir. Çünkü bu *mensturasyon* döngüsünden çıkış ancak *menopoz*la olmaktadır. Kapitalizmin *menopoz*daki veya *andro-poz*'daki halini düşünmek bile irkilticidir.

Bu alım-satım motorunun hızlı çalıştığı evrede kitlelerin taleplerini ve beklentilerini karşılanmakta ve vücut hastalık etkenlerine karşı direnç gösterebilmektedir. Kriz evresinde ise

¹⁹ Botton, s.120.

²⁰ Jacques Attali, *Geleceğin Kısa Tarihi*, (Çev.: Turhan Ilgaz), İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.12-13.

immün sistem zayıflamaktadır. İşte bu toplumsal immün sisteminin zayıfladığı anda insanlar kolaylıkla bu hastalık virüsü tarafından enfekte edilmektedir. Bu sırada küçük harfle yazılan *faşizm* adını alan bu marazın tedavisi çok güç olmakta, genellikle yüksek mortalite oranlarıyla sonuçlanmaktadır. Bu yaklaşımla *faşizm*; kapitalist eşitsiz gelişme ve derin sömürü koşullarında meydana gelen ekonomik ve sosyal çöküntü dönemlerinde, bu çöküntüden büyük zarar gören küçük burjuva ve orta sınıfta oluşan huzursuzluk ve dinamizmin işçi sınıfıyla işbirliği içerisinde siyasi harekete dönüşmesini engellemek amacıyla, tekelci sermaye gölgesinde katı devlet denetimine ve güdümüne dayanan bir kontrol mekanizması olarak tanımlanmaktadır.²¹

Algılanan yozlaşma tehlikesine karşı temiz ve sağlıklı güçleri birleştirerek toplumu kirli unsurlardan arındırıp yeniden dinç bir biçimde kurulmasını hedefleyen aşırı milliyetçiliğin devrimci bir türü olarak *faşizm* herkesi, bireyin varlığını toplumun bekası ve yeniden doğumu için feda etmeye çağırır.²² Her şeyin düzenli ve mantıklı işlediği, sağlam bir huzur dolu dünya ile serüveni andıran, kapkaranlık, gizlerle, kanla ve beklenmedik sürprizlerle dolu bir dünya arasındaki tercih genellikle birincisinden yana olacaktır. Eğer *güven* sorunu varsa *güvensizlik* de vardır ve *güvensizliği* gidermek için *güvenlik* önlemlerine ihtiyaç duyulacaktır.

Hayal kırıklığı kendini feda edebilecek kesin inanç adamını yaratmaktadır. Kriz ve kırıklık anında ise artık kesin

²¹ Ahmet Civanoglu "Her Dönemde Yakın Tehlike: Faşizm", *Birikim*, (08.09.2008), <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=467> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

²² Roger Griffin, "Defining Fascism", *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, (Editör; Cyprian Blamires), Volume 2, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2006, ss.1-11.

inanç adamı her yerde yürüyüşe geçmiş; iç ve dış düşmanlarla çevrili dünya oluşmaya başlamıştır.²³

İşte bu feda etme sırasında bireyin hem kendine hem de çevresine zarar vermesine yol açacak ortam oluşmuştur. Bu virüsün modern versiyonlarından biri olan *faşizm* zihne yerleştiğinde ise kurtuluş yoktur.

Bu aciliyet ortamı içinde *faşizm* adını alan bu mikrobun çekiciliği; *sorunu* kısaca açık ve net olarak tanımlandığı duygusunu vermesinden kaynaklanmaktadır. *Tanımın berraklığı ve kesinliği* beraberinde temizlenmesi ve yok edilmesi gerekenlerden oluşan faşizan bir *listeyi* de oluşturabilmektedir. Enfekte olmuş bireyler ellerine verilen bu listeyle bir sürü salakça şey yapabilmektedir. Bu temizlik listelerine ve temizlikçiler arasına girmek her şekilde vücut ve zihin sağlığına zararlı sonuçlar vermektedir.

Bu tür bir virüs bulaşmış bireyin kolaylıkla fark edilebilecek tipik özellikleri bulunmaktadır.²⁴ Bu belirtiler aynı zamanda doğal olarak bu marazın da belirtileridir:

Tipik bir faşist, tipik bir uzman gibi konuyu/sorunu *kesinlikle* bildiğine inanmaktadır. Bu birey *birlik ve beraberliğe her zamankinden daha çok muhtaç olduğumuz bir zamanda yaşadığını* düşünmektedir. Kendine ve ait olduğu grubun varlığına yönelik şiddetli bir *tehlike* algılamaktadır. *Mağduriyet duygusu*, ezici ve demokratik yollarla çözülemeyecek bir krizin içinde olduğu inancı yaygındır. *İç ve dış düşmanlarla kuşatılmış* olduğuna inanmaktadır. Bu düşmanlarla herhangi bir yasal ya da ahlaki sınırlama olmaksızın *savaşılması* gerektiğini düşünmektedir.

²³ Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar, Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, (Çeviri: Erkil Günnur), İm Yayın Tasarım, 7. Baskı, İstanbul, 1988, xxiv.

²⁴ Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, Vintage Books, New York, 2004, s. 41.

Tehdit edildiğini düşündüğü grubun *yeniden doğuşuna* kesin bir ihtiyaç hissetmektedir.

Mağduriyet içinde, kirletilmiş olduğunu, bir *temizlik* yapılmasının, bir arınmanın kesinlikle gerekli olduğunu düşünmektedir. Faşizm, yaşanan hayatın bir *pislik yığına* dönüştüğü yargılarından güçlü şekilde beslenir. Yozlaşma ve çürüme yakınmaları *temizlik* özlemlerinin derinleşmesini sağlar. Engel oluşturan ve kalabalık yaptığını düşündüğü insanların kökünü kazıma hakkını kendinde görmektedir. Öteki dışkılanarak atılacak öldürücü bir *parazite* indirgenmiştir. Varlığa *zararlı* böcekler görüldüğü anda imha edilecektir. *Tiksinti* yüksek düzeydedir.

Er ya da geç, kendisini ve ait olduğuna inandığı grubu kurtuluşa götürecek *olağanüstü niteliklere sahip bir lideri* ısrarla aramaktadır. Oysa Grey'in de dediği gibi, asıl kurtuluş kurtarıcılardan kurtulmaktır.²⁵

Doğal seçilimin kültür dünyasında da geçerli olduğu inancı içinde, *gücü* ve yaşamaya yönelik *şiddeti* olumlamaktadır. Ona göre *güçlü* haklıdır. İnsan insanın kurdudur ve sürüden ayrılanı kurt kapar.

Bu yüzden kendisini sürüye ve sürüyü temsil ettiğine ve kurtaracağına inandığı şefine ve örgütüne teslim eder. Artık örgütü dışına gözü ve beyni kapalıdır. Alternatif üretemez, kendisinde var olan yetenekleri yok sayar. "*Güçten uzak kalmak salaklıktır ve dünyada salaklara yetecek kadar yer yoktur*" diye düşünür. Ortak amaç doğrultusunda, *bizden olmayanları* ayırt edebileceği birleştirici semboller, sloganlar ve marşlarla bireylerin emir komuta zinciri içinde birlikte hareket ettiği güçlü motorize bir toplum özlemi içindedir. Sonuç, bir ülkedeki

²⁵ Grey, *Saman Köpekler*, s.106.

bayrakların büyüklüğü ve yüksekliği ile bu illetin prevalansının uyumlu olmasıdır.

Uygun, seri ve sert adımlarla yürüyüş bu hastalığa yakalanmış olduğunuza delalet eder. Siz de artık pistonlaştırılmış-sınızdır. Sıraya girmek ve saf tutmak başlangıçtır. Sıra anlamında saf, en azından saflığın da garantisidir. Saftan da kaçınmak zordur. Uygarlık dahi saflar üzerine kuruludur. Uygun, seri ve sert adımlarla yürüyenlerin grubuyla karşılaşmak ise tehlikelidir. Bu illetin yayılmasındaki sihirli güç de buradadır. Kaçmanız mümkün değilse, ki çoğu zaman mümkün değildir, sizin de; ya bu gruba katılmaktan; ya da uygun, seri ve sert adımlarla yürüyen bir karşı grup oluşturmaktan başka çareniz yoktur. Virüs ancak bütün enfekte bireyleri ve karşılaştıklarını yok ettikten sonra kendiliğinden ortadan kalkabilmektedir.

Bu nedenle, hastalığın tedavisi için uğraşmaktan ziyade; uygun, seri ve sert adımlarla yürüyüşü gerektiren ortamların oluşmaması için koruyucu önlemlere başvurulması şiddetle tavsiye edilir.

Prognoz

Yaşamın tahmin edilemez yönsüzlüğü içinde,¹ bu hastalığın seyri hasta popülasyonları arasında farklılık göstermekle birlikte standart gidişatta; çocukluk ve ilk gençlik yıllarındaki toplumsallaşma süreçleri içinde enfekte olan kadın ve erkek bireylerde; erişkinlikten itibaren, erkeklerde özellikle askerlik çağında ve sırasında belirtiler açığa çıkmakta ve yine özellikle gençlerde ve orta yaş grubunda öldürücü boyutlara ulaşabilmektedir. Okul ve kışla gibi kapalı ortamlarda her türlü şekilde bulunanlarda prognoz daha kötüdür, inkubasyon, yani kuluçka süresi kısadır.

Endüstriyel kapitalist uygarlığın tüm dünyaya henüz bulaşmadığı XX. Yüzyıl öncesinde bu illet ölümcül bir hastalık değildi. İnsanlar kültürel nedenlerden ziyade daha çok doğal ve biyolojik kökenli hastalıklar yüzünden ölüyorlardı. Endüstriyel devrimin getirdiği seri ve yüksek üretimle birlikte, artan hijyen teknolojileri geleneksel üreme alışkanlıklarıyla da birleşince insanların her zamankinden çok sayıda ve çok daha uzun süre yaşaması mümkün oldu. Doğa karşısında kültürün, teknolojinin üstünlüğü ise kültürel temas yoluyla bulaşan

¹ Gould, s.39

hastalıkların artışı hızlandırdı. Temasin sıklığı ve artan yakınlaşma biyolojik virüsleri kadar zihin virüslerini de küreselleştirdi. Küresel iletişim ve ulaşım ağında dolaşan bu virüslerden kaynaklı mortalite oranları çağımızda giderek yükseldi. Örneğin, salaklığın en çağdaş uygulamalarının da sergilendiği Avrupa orijinli iki büyük dünya savaşının insan kaybı bilançosu 90 milyona yakındır. Birinci Dünya Savaşı'nda 8.5 milyon genç asker, 13 milyon sivil (çocuk, kadın, yaşlı); İkinci Dünya Savaşı'nda 19 milyon genç asker, 20 milyon civarında sivil insan hayatını kaybetti. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki Çin-Japon Savaşında da yaklaşık 20 milyon insan öldü. Bu büyük çaplı savaşların dışında, dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen çatışmalarda da 6 milyondan fazla insan hayatını kaybetti.

Salaklıkla kahramanlık arasındaki çizginin çok ince ve belirsiz olduğu bu savaşlardaki cesetlerin sayısı daha az veya muhtemelen daha fazla olabilir. Ama bu cesetleri *ayırarak* saymak bu kesinlikçi ve şiddet dolu yüzyılın nedenlerinden biridir de aynı zamanda. Cürümler anılarda çoğunlukla başkalarının işledikleri suçlar olarak yaşamaktadır.² Taraflar cesetlerini ayırarak saymaya devam ettikçe savaşan gruplar ve sınırlar onaylanmaktadır.

Bu mega ölümler çağında tarafların tavırları incelendiğinde ne kadar salakça olduğu görülebilmektedir. Her *taraf*, yalnız kendileri gibi düşünmeyenleri değil, bütün insan kategorilerini, ya ırk ya da sosyal sınıf diye tanımlayarak ve fiziksel olarak ortadan kaldırılmalarının politik yönden kesinlikle doğru olduğuna dair bilimsel gerekçelerle yok etmişlerdir.

² Sofsky, s.86.

Amerikan ve Fransız devrimleriyle, geleneksel kutsallara secde etmekten kurtarılan insanlık kendisini tanrılaştıran ve mutlaklaştıran hemcinsleri önünde diz çökmeye ve mutlak itaate zorlanmıştır. Buna direnenler çeşitli yaftalarla suçlanarak hapis, işkence, sürgüne maruz bırakılmışlar ve nihayet yok edilmişlerdir.³

Soru sormaktan çok yanıtların peşinden gidilen son yüzyıl, eski yüzyıllardaki sorgusuz sualsiz itaat yönteminin bilim ve akıl adına modern teknolojilerle uygulamaya konulduğu bir yüzyıl olmuştur. En önemli çıkarım; din adına olduğu kadar bilim ve akıl adına, rasyonellik adına da kötülük yapılabildiği ve cinayet işlenebildiğidir.

İşkence ve öldürme teknolojilerinin de gelişmiş olması nedeniyle, bu kanlı bilimsellik çağında din mumla aranır hale gelmiştir. Ne var ki geleneksel dinler kapitalist sistem tarafından içerilmiş ve pazara da arz edilmiş olduğundan, öncelikle kapitalist Hristiyanların ve Müslümanların elinden her şeye kadir olan tanrının kurtarılmasının zor olduğu görülmektedir. Din ve bilim çerçevesinde arayışlar sürmektedir. Ne var ki yeni bir yanıt yeni tehlikeleri de beraberinde getirecektir. Tercihimiz yanıtın ziyade arayış olsa iyi olur.

Vazife her an kendi irademizce oylanıp eleştiri süzgecinde geçirilmediği takdirde, yeni murtazalaştırma süreçleri kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Klinik ve Ayırıcı Tanı

Ne yazık ki, biyolojik kökenli hastalıkların tedavisi ve önlenmesi için oluşturulan sağlık kuruluşları ve hastaneler kültürel

³ İbrahim Özdemir, *Çevre ve Din*, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.3.

temas yoluyla bulaşan hastalıklar için yeterli ve uygun değildir. Memetik kökenli rahatsızlıklar için, memetik bilimlerin kurumsallaşmamış; akademik ve siyasi otoriteler tarafından da yeterince kabul görmemiş olması nedeniyle, teşhis ve tedavi müesseseleri bulunmamaktadır. Bu nedenle tedaviden ziyade korunmaya yönelik çabaların arttırılmasında fayda mülahaza edilmektedir. Kurumsal yollarla tedavi, çoğu kurumların da bu marazın nedenlerinden biri olması yüzünden önerilmez de.

Hayatlarını bir salakla geçirmek zorunda kalan hasta yakınlarının işi çok zordur. Yataklı tedavi mümkün olmadığından hastanın oturarak ve ayakta iyileştirilmeye çalışılması gerekmektedir.

Salaklık grubu hastalıkların hem kendi alt grupları ile hem de diğer biyolojik ve kültürel temas yoluyla bulaşan hastalıklardan ayırıcı tanısının yapılması gereklidir. Doğru teşhis, tedavi ve diğer sağlıklı bireylerin korunması açısından önemlidir. Öncelikle, güç de olsa, sadece kendisine zarar veren saf- ların bu gruptan ayrılması iyi olur. Salaklık, eylemden sonra acı sonuçlarıyla gözlemlenebildiğinden koruyucu çalışmalara ağırlık verilmesi yararlıdır.

Bulgular

Salaklık kültürel temas yoluyla bulaşan bir zihin hastalığı olduğundan bedensel ve fizyolojik belirtileri bulunmamaktadır. Bu nedenle bir salağın resmi çizilemez. Pergel ve cetvel de işe yaramaz. Sürünün bir parçası olduğundan tipik bir salağın isminin de önemi yoktur.

Bu tip hastalarda, soluk alma güçlüğü, boğulma hissi, baş dönmesi, baygınlık hissi, çarpıntı, kalp atım sayısında artma, titreme, bulantı, karında rahatsızlık hissi, karıncalanma hissi,

sıcak basması ve göğüs ağrısı gibi belirtilerle karşılaşılmaz. Salaklığın vücuda zararı genellikle salakça bir eylemden sonra olur. Bu da genellikle, hastaya ve çevresine zarar veren bir şiddet eyleminin sonucu oluşan travmalardır.

Teşhis için, en az bir yıllık dönem boyunca aşağıdakilerden en az üçünün bulunması gerekir; *kuşku yokluğu, her önerdiğini kesin bir gerçek olarak önermesi ve her inandığına kesin bir gerçek diye inanması, aşırı özgüven ve inanmışlık duygusu, aşırı soyutlama ve kestirme, yeni bağlantılar kuramama eksikliği, fikirsizlik veya kesin fikirlilik.*

Tipik bir salak kendinden emin bir *tek yol*cudur. Her şey için bir (1) açıklaması vardır. Bu açıklama *noktalı*dır. Bir karara sahip olduğu için artık muhakeme yeteneğine ihtiyacı kalmamıştır. Tipik bir salağın her biri birer *ideolog*dur. Yani her birinin dünyaya, yaşama ilişkin 1 bakış açısı ve hem kendisini hem de dışındaki gerçekliği kategorize etmesini sağlayan 1 duruşu vardır. Yaptığı iş ve davranışla ilgili olarak kendisine ve kendi düşüncesine kesinlikle güvenmektedir. Kafasında bir gram kuşku ve şüphe bulunmaz. Kendisine kesinlikle şüphe etmemeye çağıran; bazen dinî, bazen de bilimsel kisveye bürünebilen bir mesajın etkisi altındadır. Söylemleri *şüphe yok ki, şüphesiz, emin olunmalıdır ki* gibi sözcüklerle başlar ve kesin tespit ve yargı içeren *-tir, -tır, -melidir* ekli sözcüklerle sonlanır. Önerdiklerinden de emindir. Olmak ya da olmamak tercihiyle baş başa olduğuna inanır.

Dünyası iki seçeneğe indirgenmiştir. *Biz* ve *onlar* ayrımı kesindir. Sen *busundur* ya da *şusundur*. Stereotipleştirme, kategorileştirme, önyargı, damgalama ve yaftalama eğilimi yüksektir. Heterofobi (öteki korkusu) ve xenophobia (yabancı korkusu) etkin bir şekilde hissedilmektedir. Onun için, şüphe

delil yerine geçmektedir. Kuşkusuzluk, koşullandırılmışlık ve eksik soyutlama yaygındır.

Soyutlama nesnelere ve nesnelerle ilişkilerimize kısayollar atayabildiğimiz anda başlar ve bizi fiziksel dünyanın yükünden kurtararak özgürleştirir aslında. Eskiden dağın arkasındaki dereye ilişkin *dere* diye bir sözcüğümüz ve kısayol imgemiz yok iken, dereyi dağın arkasına kadar giderek fiziksel olarak göstermemiz gerekirdi. Şimdi *dere* dediğimiz vakit az çok neyi kast ettiğimiz anlaşılıyor. Ancak sorun bu *az çok* lafında. Çünkü sonuçta sınırlı sayıda dereye bakarak oluşturduğumuz bir kısayol, *dere* sözcüğü. Suların ise kara üzerinde çeşitli ve çok sayıda akma biçimleri bulunuyor. Ilgıt, ılgıt, durgun, gürül gürül, sızıldayarak, çağlayarak ve daha birçok şekilde akabilen sulardan sadece birine veya birkaç tanesine bakarak bir dere soyutlamasına ulaştığımızda diğerlerini görmezden gelmiş oluruz. Gereğinden fazla bileşenin devre dışı bırakılması ise muhakeme yeteneğini zayıflatır. Soyutlama eksik ve hatta yanlış bilgiyle yapıldığı zaman tehlikelidir. Rutin/sınırlı yaşam koşullarında ve acil durumlarda ise sınırlı sayıda veriye dayanarak genelleme ve soyutlama yapmak durumunda kalırız. Soyutlama her şekilde gerçeğin eksik temsilidir. Tipik bir salak ise, tek bir kemik parçasına bakarak hayvanı yeniden tanımlamaya çalışır, ama yanlış bir veri üzerinden. Çünkü söz konusu kemik başka bir hayvanın kemiğidir.⁴

Rutin yaşamın sonucu ortaya çıkan düşünmeme alışkanlığı içinde, ilk ve ön yargılar kesinleştirilir. Önyargılar alışkanlıklarımızdır. Alışkanlıklarımız bireyin, kültürün ve türün ömrü içerisinde edinilen davranış özellikleridir. Sürekli yinelenen durumlar karşısında otomatik olarak yerleşen tek boyut-

⁴ Tahsin Yücel, *Salaklık Üstüne Deneme*, s.9.

lu davranış biçimleridir. Alışırız ve alıştırılırız. Her seferde yeniden karar vermenin gereği kalmaz. Alışkanlık insanları plan yapma ve karar alma külfetinden kurtarır.⁵ “İşte budur” denildiği andan itibaren karar verilmiş olmanın rahatlığı bütün vücuda ve ortama yayılır. Vahiy’in çekiciliği de bundandır. Bu nedenle de bir sürü salakça eylem bir alışkanlık olarak yapılır. Bunların neticesi olarak tipik bir salak edindiği sınırlı örneklere dayalı soyutlamalarıyla alışkanlıkları olan biridir. İşte budur’cu bir yaklaşım içinde kestirip atar.

Maslow’un çekici ondadır: Kafasında tek fikir olarak sadece çekiç bulunduğundan karşısındakileri de çivi olarak görür. Bilindiği üzere, demir toprakla bulunmuş: çıkarıp çivi yapmışlar. Çivilerden en ufağını götürüp bir tahtaya çakmışlar. O tahtada duran bir büyük eski çivi bakıp da yeni gelen küçüğe, “*vah canım*” demiş “*seninde mi kafana vurdular çekiçle...*”⁶

Kesin çözüm odaklı bir söylem yaygındır. Kesinlikçi düşünceler, kriz ortamında “*die endlösung*”, “*final solution*” veya “*nihai çözüm*” adıyla iş başındadır. Vatanın şimdiye kadar hiç olmadığı denli tehlikede olduğunu düşünen, bunu önlemek için *derhal* ve *behemehâl* esaslı bir *darbe*, sağlam bir *müdahale* isteyen bir zihniyetin, fazla uzamış problemleri *kökten* çözecek planı her zaman mevcut bulunmaktadır.

Pislikler dışarı diyen apoletli ve apoletsiz bu vak'a'lara *milli fizik* araştırmalarının ürünü bir *erke dönergeci* satmak çok kolaydır. Ne var ki elektronlar *sağdan saymayı* bilmemektedir. Eylemsizlik ilkesi ne yazık ki tüm dünyadaki *yurdum insanı* için de geçerlidir. Fakat bu zatların kafasında *sıkıyönetim* çoktan ilan

⁵ Wolfgang Sofsky, *Dehşetli Zamanlar, Amok, Terör, Savaş*, (Çeviren: Dilek Zaptçioğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.34.

⁶ Üstün Dökmen, *Sosyometri ve Psikodrama*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.1x

edilmiş olduğundan, bu aşamada yapılabilecekler sınırlı kalmaktadır. *İkinci bir emre kadar düşünce durdurulmuştur.*

Başçavuş çözümü de denilen bu yaklaşıma göre; *sallandıracaksın birkaçını ya da basacaksın tokadı* o zaman bütün sorunlar bıçak gibi çözülecektir. Türkiye’de daha çok sallandırma, ibret ve infaz mekânı olarak merkezde Taksim veya Kızılay, taşrada ise Cumhuriyet meydanları sıklıkla önerilmektedir.

Hastada birinci tekil ve çoğul şahıs kullanımı yaygındır. *Ben, kendim, bizatihi, şahsen* ve *biz* sözcükleri enflasyonist bir şekilde kullanılır. “*Ben, şahsen, bizzat kendim hiç bencil değilimdir*” diyebilir. Büyük bir özgüven içinde kendine ve çevresine zarar verebilir. Biz grubundaki idealleştirilmiş moral otoritelere aşırı ve bütünüyle duygusal düzlemde itaat ihtiyacı duymaktadır.

Bu tipe göre *ben* veya *biz* aslında günahsız ve masumuzdur. En fazla, kirletilmişizdir. İşte bu yüzden kirleticilerden ve kirletilmiş olan bize ait unsurlardan temizlikle, birkaç kişinin sallandırılmasıyla kurtulacağı ve temizlenmiş bireyler olarak yeniden doğacağı inancı ve beklentisi yaygındır.

Vazifeye duyulan inanç ile birlikte alışkanlık ürünü kesinlikçi düşünce de yaygınlaşır. Gördüğü beş on beyaz kuğuya bakarak “*bütün kuğular beyazdır*” önermesine ulaşan acele genellemecinin de ötesinde, kendini uyanık sanan salak, bundan sonra rastladığı ilk siyah kuğuyu genellemesine uydurmak için öldürür. Çıkarılacak öncelikli sonuç, bütün genellemelerin yanlış olduğudur!

Kesinlikçi düşünce içinde $2+2=4$ ’tür. Matematikçinin sağlığı için bu kesin bir işlemdir. Ne var ki bu güne kadar $2+2=4$ ’ün ispatına dair girilen bütün çabada rüzgârın hızı dikkate alınmamıştır. Sorun şu ki, kuvvetli rüzgârda rakam

uçabilmekte, ya da artı işareti düşebilmekte ve sonuç $2=4$ olarak çıkabilmektedir!⁷

Fikirsizlik veya kesin fikirlilik konusunda, tipik salağın iki versiyonu mevcuttur. Birincisi hiçbir konu hakkında fikri olmayanlar, ikincisi ise her konu hakkında bir (1) fikri bulunanlardır. İkincileri daha tehlikelidir. Hiçbir fikrinin olmaması da, her konuda bir fikrinin olması da sabit fikirliliğe delalet etmektedir. Sabit fikirliliğin temelinde ise fikirsizlik yatmaktadır. Çünkü düşünebilen, sağlıklı birey, sabit bir noktaya takılmayacak ve daima kendi düşüncesini aşmaya çalışacak kadar bilince ve özgürlüğe sahiptir. Sağlıklı birey fikirlerini değiştirerek ve geliştirerek yanlışlarını düzeltebilme olanağına sahip iken, salak yanlış fikirleriyle birlikte ölebilmekte ve öldür(ül)ebilmektedir. Kendini kurban ederek çevresine en yüksek zararı verenlere şüphesiz bu hastalığın çok ileri evresinde rastlanabilmektedir.

Masada yemeğine peşinen tuz döken vatandaşımız bu maraza yatkınlık göstermektedir. Bu tip, fikir sahibi değil, fikir esiridir. Fikrin oyuncağıdır. Montaigne'nin buyurduğu gibi, *"Düşüncede saplantı ve azgınlık en açık ahmaklık belirtisidir. Canlılar arasında eşekten daha kendinden emin, daha vurdumduymaz, daha içine kapalı, daha ciddi, daha ağırbaşlı olanı var mıdır?"*⁸

Erken dönemde fark edilme olanağı sınırlı olduğundan, bir salaklık eylemi sonucunda gözlemlenebilen hastalarda mortalite oranları yüksektir. Özellikle bu virüsün geniş kitleleri etkilediği kolektif salaklık durumlarında hasta ve çevresindeki hasar yıkıcıdır.

⁷ Boxcel, s.214.

⁸ Montaigne, *Denemeler*, (Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu), 23. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, kitap 3, bölüm 8.

Sıraya ve sürüye dâhil olanlarda risk fazladır. Sıranın ve sürünün önündeki gençler en tehlikeli risk grubunda bulunmaktadır. Bu grupta cinsiyete göre mortalite genç erkeklerde yüksektir. Yaşlılar için ise durum her zamanki gibi çok geçtir. Yerleşim yerinin türüne göre sınıflandırmalar ise tartışmalı sonuçlar vermektedir. Üstü örtülü yerlerde yaşayanlarda daha çok görüldüğü rapor edilmiştir.

Biyopsi ve Örnek Vaka Analizleri

Salaklık vakalarında biyopsi zor ve tehlikelidir. Kendisinin hasta olduğunu kabul etmemesi bu hastalığın tipik göstergelerinden biri olduğundan pandemi durumunda enfekte olmuş birey örneklerinin analizi ve özellikle sonuçların hastaya duyurulması tedaviyi güçleştirebilmekte ve hatta enfeksiyonun yayılımını arttırabilmektedir. Bu nedenle burada Patagonyalı Mr. and Mrs. Brown'dan örnekler verilmiştir ve zinhar hastalara kendilerini kıyaslama için dahi olsa gösterilmemelidir.

Memetik araştırmalarda biyopsi hastadan fizyolojik doku örnekleri alınarak yapılamamaktadır. Kan değerleri ve oral diagnoz bu konuda doğrudan bir bilgi vermemektedir. Bu virüsler ancak kültür nesneleri ve bu nesnelere verilen anlamlar ve amaçlar üzerinden izlenebilmektedir.

Bu çerçevede vakanın kendi bedeni, özellikle yüzü üzerinde yaptığı değişiklikler öğretici olabilmektedir. *Memetik* kökenli rahatsızlıklarda teşhis için kişisel eşyaların en başta incelemeye alınmasında fayda vardır. Pandemilerde *standart* göstergelerin ve sembollerin yaygınlığına dikkat çekilmiştir.

Vakaların çoğunda başa ve yüze amaçlı bir şekilde biçim verildiği gözlemlenmiştir. Erkek vakalarda saçın büyük ölçüde kısa kesilmiş olduğu örneklerle rastlanmıştır. Yüz kıllarının kullanımı üzerinde çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bazı araş-

tırmalar matruşluğun bu konuda bir gösterge olabileceğini iddia ederken, bazıları şekil verilmiş burun altı ve çene kıllarına dikkat çekmektedir. Matruşluğun veya Freud, Şarlo, Hitler, Stalin ve Bin Ladin tarzı bıyık ve sakalın hangisinin tercih edildiğinin hükmü ve önemi yoktur. Önemli olan diğerlerinden ayırıcı bir simge olmasıdır. Fikirsizliğin yaygın olduğu bu gibi durumlarda, birbirinin ötekisi olma işlevi sembollere yüklenmiştir. Örneğin sakal bırakmaya karşı matruşluk, türbana karşı açık baş, içki yasağına karşı içkili toplantı gibi sembolik tepkiler enfekte bir ortama delalet edebilmektedir. Bu nedenle grup içi ve gruplararası karşılaştırmalı gözlemlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tercih hastalıklı bireyi gösterebileceği gibi, yaygın hastalık durumlarında sağlıklı bireylere de işaret edebilir.

Erkekler dünyasında sakal, doğalcılara ve bir kısım gelenekselcilere göre mümkün olduğunca kendi haline bırakılmalıdır. Sakal dinen gereklidir.⁹ Sakal tıraşı ise bidattir. Kâfirlere benzemektir. Fıtrata uygun davranmamaktır. Ne var ki, kendi haline bırakılarak fazla uzaması durumunda beslenme yolunda engel oluşturduğu da gözlemlendiğinden mutedilâne müdahalelere müsaade edilmiştir.

Modern ve çağdaş uygarlık ise bu kılların doğal halinde bırakılmasından yana değildir çoğunlukla. Başın ve yüzün herkes ve özellikle amirler tarafından açıkça görülmesi denetimi kolaylaştırmaktadır öncelikle. Bu yaklaşımın yaygın bir örneğine göre, bina içinde ve görev mahallinde baş daima açık bulundurulmalı, her gün sakal tıraşı olunmalıdır. Endüstriyel uygarlıkta pistonların bir örnek, üniforma giyinmesi ve onlara *bir* biçim verilmesi zorunludur. Pistonların sakal bırakmalarına izin verilemez. Her türlü salaklık durumunda bir üniforma

⁹ *Sakal Dinen Gereklidir*, Guraba Yayınları, ty., <http://www.islah.de/libadet/libd00008.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

veya ayırt edici bir sembol genellikle mevcuttur. Üniforma bir salağı vahşi hayvana çevirebilen bir maskedir. Her yerde bulunabilir.

Tipik vakalarda genellikle yanlarında bir somut veya soyut kültür nesnesi olarak kesici, delici, parçalayıcı bir alete ve uyuşturucuya sıklıkla rastlanmaktadır. Aquinalı Thomas'ın tespiti önemlidir: *"Timeo Hominem Unius Libri"*.¹⁰ Yani *"Tek kitaplı insandan sakınınız."*

Tekleştirci ve tektipleştirci tutum ve sembollere biyopsi çalışmalarında da dikkat edilmesi lazımdır.

Vaka 1.

40 yaşında, ortalama bir Mr. Brown. *Papalagi* diye de anılmakta.¹¹ High Tech ürünü. WASP olmaktan gurur duyuyor. Aşırı bir özgüven ve benmerkezci duygularla yüklü. Zaman sıkıntısından mustarip. Hıza tutkun. Bir kez geçtiği hayatın içinde manzaranın tadını çıkarmak için *yavaşlaması* gerekirken, hızlı yaşadığı için durup düşünemiyor. Yavaşlama hızı düşünmenin şiddetiyle doğru orantılı olduğundan dünyayı durduramıyor.

Yakın zaman ve mekâna göre gerçekdışı kategoriler oluşturduğuna dair çevresinden gelen yakınmalar bulunuyor. Bu vaka tarihin kendisini ve kendisi gibi olanlardan oluşan uygarlığını amaçladığını düşünüyor. Ayrıcalıklarının korumanın insanlığı korumak anlamına geldiğine inanan bir misyon

¹⁰ Türkiye'de, Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü'nün girişindeki soyut heykelin bu alt yazısının üstündekiyle birlikte kaldırılmamış olması, umarım anlamının biliniyor olmasındandır.

¹¹ Sömürgeci Avrupalı beyaz adamlara Samoalı yerli Tuivaii'nin verdiği ad. Bu yerlinin öğretici gözlemleri ve yorumları için bkz. "Erich Scheuermann, *Göğü Delen Adam*, Ayrıntı Yayınları, Haziran 1988.

edinmiş. Her bölge ve topluluğa karışma ve müdahale etme hakkını kendinde görüyor. Dünyayı karıştırmak ve bir strateji oyununda oynadığını sanarak gerçek insanların acı çekmesine ve ölümüne yol açmakla suçlanıyor.

İlk araştırmalarda taş, çelik ve plastik kutuların içinde ve bunların arasındaki yarıklarda ışıktan ve rüzgârdan yoksun olarak yaşadığı gözlemlenmiştir. Üzerinde taklit edilmesi zor muhtelif yazı ve figürler bulunan yuvarlak metal ve dikkörtgen ağır kâğıtlarla enfekte edildiği değerlendirilmiştir. Bu nesnelerle alınabilecek şeylere göre yaşamaktadır. İnsanların ağırlığı da, saygınlığı da bu yuvarlak metal ve ağır kâğıtlara sahip olmayla ölçülmektedir.

Papalagi her işini makinelere yaptırmaktadır. Makineleşme o kadar ileri seviyededir ki, makineler insanların düzeyine ve gereksinimlerine uyması gerekirken; bu *papalagin*in, makinelerin düzenine uydurularak makineleştirilmiş *homo sapien sapiens 1.1* modeli olduğu anlaşılmıştır. Teknolojik gelişmeler *homo sapiens 2.0*'ın yolda olduğunu haber vermektedir.¹² Eski versiyonların doğal olarak pabucu dama atılacaktır.

Dilinde *benimki* ve *seninki* sözcükleri sıklıkla kullanılmaktadır. Sözlüğünde benim ve senin anlamlarını birlikte taşıyan bir sözcük ise bulunmamaktadır. İnsanların yararını değil, kendi yararını düşünür, bencildir. Kendi yararına olanları çoğaltınca herkesin yararına olanları da arttıracaklarını sanmaktadır. Hayatını sadece bir işi yaparak geçirmektedir. Sürekli bir işi yapmanın tekdüzeliği içinde sıkıntı çektiği anlaşılmaktadır. İyi eğitilmiştir ve her konuda otomatik yanıtlara alıştırmıştır. Sözde dindardır. Önce tanrıyı ve kardeşlerini ve son

¹² Ray Kurzweill, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking Penguin, New York, 2005.

olarak kendini sevmesi ve sayması gerekirken, kendisinin ve bağımlı olduğu makinelerin önünde saygıyla eğilmektedir.

Durması, kendini sevmek yerine sevmeye bırakması tavsiye edilmiştir. Yakınlarına da bu *papalagin*in sevgisinden ve vaatlerinden uzak durmaları acilen önerilmiştir.

Vaka 2:

18 yaşında bir *Nacar*,¹³ kuşatılmış ve neredeyse yok edilmek üzere olduğuna kesinlikle inandığı *Nacar* topluluğunun *sözde* kahraman tetikçisi olarak istihdam edilmiş. *Nacar* doğduğuna, *Nacar* olarak ölmesi ve öldürmesi gerektiğine emin bir tutum içinde olduğu izlenmiştir. Gaz verilince otomatik çalıştırılan bir toplumsal piston görünümündedir. İçine doğduğu veya büyük olasılıkla sonradan dâhil olduğu grubun, aslında kendisine en çok yakın ve benzeyen komşu gruptan *hâşâ* farklı ve üstün olduğu inancındadır.

Komşu ve karşı gruba ve bu çerçevede özellikle yeterince *Nacar* görülmeyenlere nefretle doldurulmuş bir kitle kültürü atığı olarak değerlendirildi. Üretime zararlı görülen ayrık otları ve kımıl gibi zararlılarla mücadelenin yan ürünü olduğu anlaşıldı.

İleri tetkiklerde, A'larının üzerinde inceltme işareti olan *Naçar*ların aslında *Nacar* olduğunu ve sonradan *Naçar*laştığını iddia eden bir projenin çıktısı olduğu görüldü. Varlığıyla *Naçar* pistonlarını da harekete geçirmekte olduğu fark edildiğinden tehlikeli kategorisine yerleştirildi.

Kendine ve çevresine zarar veren bu hastalığın en tipik temsilcisi olarak %37'lik formaldehit içinde olduğu gibi sakla-

¹³ *Kahpe Bizans* (1999) filminin senaryosundaki *Nacar* araştırması nedeniyle Gani Müjde'ye saygıyla.

nıp sergilenmesi ve kalem ile yazı arasındaki ilişki ne ise hedef ile silah arasındaki ilişki de aynı olduğundan, kaleme yazdırana ve tetiği çektirene bakılması önerildi.

Vaka 3:

50 yaşında erkek, yüksek mertebeli, makbul yurttaş olduğundan emin. Çok düzenli bir hayatı var. Bir doğal ve kültürel felaket spor yaptığı binayı tehdit etmediği sürece, sağlam kafa sağlam vücutta bulunur ilkesi gereği düzenli sporunu hiç aksatmıyor. Başarısını kuralları kılı kırk yaran bir titizlikle uygulamaya borçlu olduğunu düşünüyor. Kampus içinde 30 kilometre hız sınırına uymak için sürekli hız gösterge ibresine odaklandığından bir öğrenciye çarparak yaralanmasına neden olmuş.

İlk incelemede herhangi bir *şaşkınlık* duygusundan yoksun olduğu fark edilmiştir. Tetkiklerde düzenli sporun kaslarını güçlendirdiği anlaşılmakla birlikte, düzenli ve kurallara harfiyen bağlı sporun ve benzer diğer etkinliklerinin düşünme ve yorumlama yeteneği üzerinde ters etki yarattığı ve algı kaslarında zayıflama ve erimeye yol açtığı belirlendi. Vaka kronik ve ilerlemiş bir evrede bulunduğundan ilişki içinde olanlara sabır ve uzaklaşma önerilerek tedavi girişimine son verildi.

Vaka 4:

55 yaşında hiç evlenmemiş Mrs. Brown. 17 kedisi, 70'e yakın çeşitli nebatat dikili saksısı var. Kadro kullanabilecek kadar mühim bir kadroya ve unvana sahip. Kadroları evdeki saksılara benzer bir şekilde değerlendirdiğinden, birimindeki saksı sayısında artış gözlemlenmiş. Sulama ve budama maliyetlerinin yüksekliği ve ortamdaki oksijensizlik ve buna bağlı

fikir azlığı ile fark edilmiş. Kendisi de bakımlı ve alımlı bir saksı olduğundan diğer saksılardan oluşan bir kurul tarafından istihdamında bir sakınca görülmemiştir.

Tedavi Olanakları ve Örnek Uygulamalar

Bu illetin en önemli temel özelliklerinden birinin hastanın salak olduğunu reddetmesi olduğundan, hastanın iradesiyle yapılabilecek işlemlerin sınırlı olduğu ortadadır. Bu konuda hasta yakınlarına büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir. Hastanın salak olduğu, bulaşıcı salaklık illetine yakalanmış olduğu, salakça eylemlerinin sonucu olarak hasta tarafından fark edilebildiğinde tedavi bir ölçüde mümkün olabilmektedir. Ne var ki Mars'a gitmek salağın salaklığının farkına varmasından daha kolay olduğundan, teşhisin öncelikle hasta yakınlarıyla, hastaya duyurulmadan paylaşılmasında yarar görülmektedir. Hatta bu illetinin adının hastanın yüzüne sıklıkla, örneğin kırk kez tekrarlanması virüsü güçlendirdiği gözlemlenmiştir.

Kökeni fizyolojik olmadığından bu virüsün antivirüs ve antibiyotiklere yanıtı yoktur. Hâlâ, Homer Simpson *meni* yerine *geni* arandığından, yakın dönemde bir sonuç alınması beklenilmemektedir.

Salaklığın özgün bir tedavi metodu da yoktur. Hastanın bulunduğu ortamdan çıkarılması ve tersi bir ortamla tanıştırılması öncelikle önerilir. Bu çerçevede *kültürel şok* tedavisi sıklıkla tercih edilmektedir. Ne var ki, salaklığın ortam değiştirmeye yanıtı konusunda çelişkili veriler bulunmaktadır. Çünkü salak ortamını yanında taşıyabilmekte ve bulunduğu ortamı kendisine uydurabilmektedir.

Hafif vakalarda mizahi yaklaşım denenebilir. İlerlemiş durumlarda, yüksek dozda *kontrollü travmalarla* hastanın sa-

laklığının farkına varması sağlanabilirse de, hem hasta hem de bakıcısı için tehlikelidir. Uzun süreli remisyon sağlanmaması ve masraflı oluşu *kontrollü travmanın* dezavantajlarıdır.

Masrafsız tedavi için doğal ve kültürel felaketlerin yarattığı *travmatik* anlar değerlendirilmelidir. Zaten istemsiz de olsa yeterince masraf edilmiştir. Bu anlar salakça tutum ve eylemlerimizin sonuçlarının en aşikâr bir şekilde gözlemleyebilme ve yeniden değerlendirme yapabilme fırsatını verebilmektedir. Yıkıntılar dünyevi gücün bize sunduğu ödüller uğruna akıl sağlığımızı yitirmememiz gerektiğini anımsatmaktadır. Her şey öleceğine varmaktadır.

Ama bu illet insan zihni ve bünyesi içinde o kadar güçlü ve kapsayıcıdır ki, çoğu zaman 7.4 şiddetindeki bir deprem dahi etkili olamamaktadır. Japonya gibi depremelliği yüksek bölgelerde bu felaketler sıklıkla tekrarlanabildiğinden, ancak asırlar boyu süren bir öğrenmenin sonucunda, bu illetle mücadele konusunda sınırlı da olsa başarılar elde edilebildiği görülebilmektedir.

Bireysel tedavi düzeyinde de, hastanın bulunduğu ortamdan *tecrit* edilmesini sağlayan hapse veya hastaneye yatırılma, tehcir ve sürgün gibi zorunlu ortam değişikliği uygulamalarının bu illet üzerine duyarlılık ve farkındalık oluşturmada katkıları bulunduğu birçok acı tecrübeyle öğrenilmiştir. Ne var ki, bireylerin ve grupların iradesi dışında kullanılan bu yol ve yöntemlerin öldürücü sonuçları, yararlarını kat kat aştığından kesinlikle tavsiye edilmemektedir.

Kültürel ortamlardaki hastalık yayıcı *televizyon, kredi kartı* ve *umut* gibi patojenlerin ortamdan uzaklaştırılması semptomları ve hastalığın seyrini yavaşlatabilir. Bu yöntemin kolay, hızlı ve etkili olduğu kanıtlanmıştır.

Gönüllü yapılan, doğada uzun süreli gezi ve konaklamaların yararı görülmekle birlikte, genellikle hep geri dönüldüğünden ve doğal yaşamın gerekleri yanıımızda taşınmadığından etki uzun süreli olamamaktadır. Relaps oranını en aza indirebilmek için ise bu *anti-kültürel* ilaçların doz azaltımında ve tedavinin sonlandırılmasında aceleci davranılmaması gerektiğini düşünmekteyiz.

Hastanın farkındalığı ve rızası olmasa da *telkin* ve *grup terapisinin* faydaları müşahede edilmiştir. *Tövbe* ortamlarının sıklıkla oluşturulması faydalıdır. Ne var ki bu telkin ve terapinin çok uzunca bir müddet sürdürülmesi zorunluluğu hasta yakınlarında kalıcı bıkkınlığa ve çaresizlik duygusuna yol açabilmektedir. Terapi öncelikle hastanın kesinlikçi bilgi ve inançlarının yıkılmasına yönelik olmalıdır. Bilgiye giden yol sonsuzdur. Bilginin beleş olmadığı sıklıkla hatırlanmalı ve hatırlatılmalıdır. Hiç kimse size sizin iyiliğiniz ve güzel hatıranız için iyilik yapmaz. Promosyonlardan uzak durulmalıdır.

Tedavide de, korunmada da salakça eylemin bilinçli olarak, ama başkalarına zarar vermeyecek şekilde tekrarlanması yerinde olur. Tekrar salaklığın içindeki zehri akıtır ve hazmedilir bir şakaya dönüştürür. Şakalar ise salaklıkla mücadelenin en önemli silahlarıdır. Komik çizgi filmlerde sevimli tavşan kardan uçurum boşluğuna geçtiğinde yürümeye devam eder. İzleyicilere dönerek, *“Bunun yer çekimi kanununa aykırı olduğunu biliyorum, ama ne yapayım ben hiç hukuk okumadım”* diyebilir.¹⁴

Afrika’ya gitmiş bir Çinli hakkındaki şu hikâye öğreticidir:

“Çinli, kendisine ikram edilen ve bilmediği bir meyve olan muzı kabuğuyla beraber yer. Misafirine ders vermek isteyen küstah ev sahibi onun karşısında muzı, kabuğunu soyarak yer. Çinli ona bakar, sonra

¹⁴ Boxcel, s.54.

da kabuğuyla yemenin daha lezzetli olduğunu iddia eder.” Böylece salaklık bilinçli hale gelmiştir. Herkes de sizi komik ve eğlenceli bulmuştur. Bu tekrar salakça hareketin zehrini akıtmıştır.¹⁵

Kendi salaklığımız yüzünden düştüğümüz durumlar için en iyi çare ıslık çalıp türkü söylemektir. Tecrübe hep arkadan geldiğinden türkü söylemek hakkınızdır. Hele hele, bu eylemlerin yazıya dökülmesinde sayısız faydalar görülmektedir.

Ara sonuç olarak, klinik takip ve tedavisinde bireysel farklılıkların bulunduğu bulaşıcı salaklık vakalarında yaklaşımın standardize edilebilmesi, günümüzde olduğu gibi, gelecekte de mümkün görünmemektedir. Salaklık, eğer bir araçsa, ancak bir işe yaramadığı gün bitecektir. Hastalığın demografik ve klinik özellikleri ile prognostik faktörlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, daha çok sayıda olguya ait tecrübelerin aktarıldığı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Öncü Çalışmalar: N. Mahmud ve Arkadaşları

Bu çerçevede zikredilmesi gereken ilk ve en önemli isimlerden biri N. Mahmud’dur. (1208?-1285?). Konuya ömrünü vermiştir. Söz ve eylemleri salaklar tarafından tahrif edilmesine ve sıkça sansürlenmesine karşın bu hastalığa ilişkin, zamanımıza ulaşılabilen görüş, tespit ve önerileri günümüzde de değerini korumaktadır.

N. Mahmud’un öncelikle insanın *doğal dünya* ile *kültür dünyası* arasındaki ayrımın farkına vardığı anlaşılmaktadır: İnsan birbiriyle çelişen *iki* dünyada yaşar. Birincisi, en uzun ve en etkili olanı doğal biyolojik dünyadır. Biyolojik gereksinimlerin belirlediği dünyadır. Acıkırız, tuvaletimiz gelir, cinsel ilgi

¹⁵ Boxsel, s. 59.

duyarız. Cinsel yaşam insan yaşamının bir parçasıdır, kişiden ayrı bir şey değildir.

Uygarlık ise bu duygularımızın kontrolü üzerine kurulmuştur. Her gördüğünü yiyemezsiniz. Her yerde tuvaletinizi yapamazsınız. Uluorta cinsel isteğinizi gösteremezsiniz. İnsan yaşamı iki zıt dünya içinde gerçekleşir. İnsanın en eski ve köklü tarihi, doğal dünyadan kültüre, uygarlığa geçişini anlatır.

İlim dilini halk diliyle kaynaştırma yeteneğine de sahip olan ve Türk kültür çevresi içinde *Nasreddin Hoca* diye bilinen Nasîreddin Mahmud'un¹⁶ bu iki dünyada yaşamının gerçekçi yollarını araştırdığı ve önemli sonuçlara ulaştığı tahmin edilmektedir. UNESCO'nun 1996 yılını "*Nasreddin Hoca ve Dünya Kahkaha Yılı*" olarak kabul etmesinde olduğu gibi, memetik bilimiyle ilgilenmesi gereken çevreler geç de olsa bu felsefecimizin değerini fark etmişlerdir.

Şems-i Tebrizî (1185?-1247), *Mevlana* (1207-1273) ve *Yunus Emre* (1240?-1321?) gibi ünlü diğer çağdaşları ve muhtemelen arkadaşlarıyla birlikte, kişiyle toplum arasındaki dengenin kaybolduğu *kriz*, *bunalım* ve *fetret* çağının yeniden düşündürüp yeniden akıllandırdığı bir kuşağa mensuptur Hoca.

Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'ın Horta köyünde, tek katlı bir evde, 1206 yılında, 22 Nisan'da saat 16:27'de parçalı bulutlu bir günde kolay bir doğumla doğduğunu hiç kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde tespit ettiğini sanma salaklığının konumuzla ilgisi çoktur. Çünkü Hoca'nın söyledikleri kadar, toplumun Hoca adına, Hoca'yı konuşturarak söylediklerinin önemini kavramaktan acizdir bu tespit.¹⁷

¹⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Nasreddin Hoca*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 11.

¹⁷ Seyfi Karabaş, *Bütiincüil Türk Budunbilimine Doğru*, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.314-315.

Hoca biyolojik olarak olmasa bile tarihsel olarak vardır. Eleştiri ve nükte gereksinimi olan her yerdedir. Nasreddin Hoca gerçekten yaşamış olmak zorunda değildir. Hoca'yı bir zaman diliminde öldürmek mümkün değildir. Bu nedenle biyolojik olarak olmasa bile; Hoca tarihsel ve kültürel olarak Hallac-ı Mansur (858?-922), Hacı Bektaş-ı Veli (1281?-1338) Timurlenk (1336?-1405) ve Şeyh Bedreddin (1359?-1420) ile de çağdaştır.

“Bişnev ez-ney çün şikâyet mî koned /Ez-cüdâyîhâ hikâyet mî koned”, (Dinle neyden, bak neler söyler durur/ Dertlerinden, ayrılıktan dem vurur) diyen Mevlana gibi iki kere düşünmeye ve öncelikle dinlemeye çağırır insanları.¹⁸

Nasreddin Hoca bize bir yandan aklın salaklığını, diğer yandan da salaklığın aklını gösterir.¹⁹ Hoca salaklığın ilk otacılarından, sağaltıcılarından. *Kültür ve uygarlık dünyasına* daha yakın şehirli Mevlana'ya karşı, köylü ve şehre sonradan inmiş Hoca çoğu zaman *doğal dünyanın* sözcüsü gibidir. Bu yüzden olsa gerek, *biyolojik dünyanın* gereksinimlerine ilişkin pek de cinsel içerikli bulunan fıkralarının *uygarlık* sürecinde başına gelmeyen kalmamıştır. Örneğin, Türkiye'de memetik araştırmalarının öncülerinden Pertev Naili Boratav (1907-1998) edepsiz görülen bir Nasreddin Hoca elyazmasından aktardıkları yüzünden de çok çekmiştir. Boratav'ın *Nasreddin Hoca'sı* 1990'lı yılların başlarında Türkiye'de yayınlanmak istenmiş,

¹⁸ Mustafa Aksoy, “Mevlânâ Mesnevî'sinin Yaygın Olarak Okunmasına Ontolojik Bir Yaklaşım”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 42, Haziran 2007, s.123-136. www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_n_dosyalar/42-123-136.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

¹⁹ Boxcel, s.200.

dizilip basılmış, ancak dili müstehcen bulunduğu için yayınevi yönetimi yayınlanmasını durdurmuştur.²⁰

Ne var ki düzen güçlerince poşetlik görülen Nasreddin Hoca eylemleri ve düşünceleriyle aslında insan tarihinin tortusudur. Biyolojik ve kültürel bir varlık olarak insanın olanaklarını ve sınırlarını tespit eder.

Son araştırmaların gösterdiğine göre, Hoca kesinlikle bir Türk'tür, bir Acem'dir, bir Arap'tır, bir Ermeni'dir, hâşâ Sırp veya Rum bile olabilir. Ama öncelikle insandır, bizdendir. O, herkesin *Hoca'sıdır* veya herkesin bir Nasreddin Hocası vardır ve olmalıdır.²¹ Öncelikle *Hoca'dır*, *Efendi'dir*, *Ependi* veya *Apendi'dir*. Arap ülkelerinde *Cuhâ*; İran'da; *Cuhî*, *Molla Nasıruddin*, *Molla Dü-Piyaza*, *Şeyh Behlûl*, *Molla Müşfik*; Müslüman Hindistan'da *Birbal*; Endonezya, Malaya'da, *Pak Pan'dır* veya *Pak Kadok'tur*. Romen halk hikâyelerinde *Papelea*, *Pecâlâ*, *Hapilea* veya Bulgaristan'da *Tilki Peter* veya *Kurnaz Peter* olarak

²⁰ Kitap aynı dizgiyle *Edebiyatçılar Derneği* tarafından 1996 yılında iki kez basılmış ve piyasaya verilebilmiştir: Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Edebiyatçılar Derneği yayını, No: 8 , Ankara, 1996. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün Ankara'da düzenlediği *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*'nin 25 Haziran 1996'daki oturumunda Boratav'ın Fransa'da tamamladığı yaşamının bu en büyük eserinden söz eden, onun bulgularıyla görüşlerinden de yola çıkarak "Nasreddin Hoca Fıkralarının Tarih İçindeki Değişimi" başlıklı bir bildiri sunan, eski öğrencisi ve asistanı, o gün için Amerika Birleşik Devletleri Indiana Üniversitesi profesörlerinden İlhan Başgöz de Nasreddin Hoca'yı aşağıladığı, onu hırsız, müstehcen gösterdiği ve böylece Türkleri karaladığı, Türklüğü aşağıladığı, Türk kültürüne ihanet ettiği ileri sürülerek, Hoca'yı idealize edenler ve tabulaştıranlar tarafından bildirisi yarıda kesilip, zorla kürsüden indirilmiş ve böylece Nasreddin Hoca'nın namusu, ahlâkı korunmuştur! <http://www.felsefe.net/biyografi/1930-pertev-naili-boratav.html> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

²¹ Nebi Özdemir, "Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca", *Millî Folklor*, sayı 87, 2010, ss.27-40

gezinmektedir.²² Bu tiplerin hepsi de aslında akıllıdan daha akıllı, keskin zekâyâ sahip, ama dış görünüşleriyle sözde saf ve deli olarak algılanan yetenekli kişilerdir.

Nasreddin Hoca *uslu* çocuk ile *akıllı* çocuk arasında tercihini ikincisinden yana yapmıştır. Bütün düzen güçleri ise *uslu* *çocuk*tan yanadır. Bilindiği üzere çok *uslu* çocuk büyüyünce salak olabilmektedir çoğunlukla. "...Erenlerin çoktur yolu /Cümlesine dedik belî /Gören bizi sanır deli /Usludan yeğdir delimiz" diyen Bezcizade Mehmed Muhyiddin (Muhyî) (öl. 1611) de Hoca'nın bu tercihini doğrulamaktadır.

Hoca, *doğanın* ve *kültürün* düzeni içinde varlığını sürdürmeye çalışan bir *düzensidir*. İnsanın ilksel varlığını temsil etmektedir. İnsanın *ortak gölgesidir*, toplamıdır.²³ Bilincimizin baskıdan kurtulduğu anlarda ortaya çıkan yanımızdır. Nasreddin Hoca doğa ile kültür arasındaki eksik halkadır.²⁴ Doğa ve kültür güçleri karşısında ancak *zekâsıyla* durabilir. Yani, güçle halledemediği işleri *hileyle* halletme yoluna gider.

²² Pertev Naili Boratav, "Nasrettin Hoca Fıkralarında 'Türk', 'Müslüm' ve Düpedüz 'İnsan'", *Yunus Emre, Nasrettin Hoca, Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, (Yayına Hazırlayan: Şevket Özdemir), Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı yayını, Ankara, 1995, s.124-131. Akkuş, Metin, "Doğu Kültüründe Nasreddin Hoca Tipinin Benzerleri", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* [Bişkek], sayı. 7 (2003), s. 59-61, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergisi/sbd/sbd7/sbd-7-06.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

²³ Carl Gustav Jung'un arketiplerinden biri olan *düzensi* ile Nasreddin Hoca tipinin tartışılması için bkz. Karabaş, s.309-368. Krş. Evrim Ölçer Özünel, "Hoca Nasrettin, Kahraman mı Anti-Kahraman mı, Hilebaz mı, Bilge mi?", *Millî Folklor*, Sayı: 78, Ankara, 2008, s.22-27.; Meriç Harmancı, "Keloğlan'ın Hilebazlığı", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, c. I, sayı 2, Yaz 2010, s. 79-94; Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz), Metin Yayınları, İstanbul, 2001, s.121-137.

²⁴ Boxcel, s.204.

Bu yönüyle *düzenci* biridir. Bu nedenledir ki Hoca aynı zamanda bir anti-kahramandır. Kahraman karşıtıdır. Fıkralarındaki fiziksel güçsüzlüğü, ata değil eşeğe binişi, eline kılıç alıp kan dökmeyişi birer anti-kahraman özelliğidir.

Hiçbir *fıkrasında* fiziksel şiddet kullanmamıştır. Kahraman sayılanların iktidarına direnmenin yollarını gösterir. Zekâsıyla güçlendirilmiş iğneli diliyle, insanı baskı altında tutan kurumların hepsiyle, kötü insan ilişkileriyle, eskimiş gelenek ve göreneklerle, halka yukarıdan bakan beyler ve padişahlarla alay eder; onları yerer, ayıplar, taşlar, gülünç duruma düşürür.²⁵ Yeri geldiğinde kendini aşağılık durumlara düşürmesi kendi egosunu silerek karşısındakinin algı boyutunu yükseltmeyi istemesindendir. Sağlığı ve salaklığı güce dönüştürür.

Hoca, bizi salaklığa çağırın doğal ve kültürel tüm düzen güçleriyle mücadele edecek bir gücü ve duyarlılığı edinebileceğimiz veya en azından hiç olmazsa ti'ye alabileceğimiz şenlikli bir gülmece ortamına çağırır. Bakhtin'in bahsettiği bu karnavalesk gülmece ortamı ise, "*tüm yasaklamaları ve hiyerarşik engelleriyle resmi sistemin tamamının geçici bir süre askıya alınması anlamına*" gelmektedir.²⁶ Gülümseme eşitlik sağlamakta, hiyerarşileri geçici de olsa ortadan kaldırabilmektedir.

Hoca'nın yaptığı tam da budur. Çünkü egemen değerlerle yoğun bir çatışma içinde olan Nasrettin Hoca tipi toplumun tüm değerlerini alt üst eder ve güçlü olanı küçük düşürür. Dolayısıyla, sarsıcı, yıkıcı ve meydan okuyucu bir yönü olan mizah, gerçek hayatta üstün olamayan kişilere bir üstünlük ve

²⁵ İlhan. Başgöz, *Geçmişten Günümüze Nasrettin Hoca*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.10.

²⁶ Bakhtin, s.109.

güven duygusu vererek işlevini yerine getirir.²⁷ Her türlü gülme eyleminin iki temel unsuru bulunmaktadır; gülen ve gülünesi olan. Gülenin aklı da gülebilmektedir.

Nasreddin Hoca *doğal* veya *kültürel*, her iki dünyaya da mesafeli durmaya çalışmaktadır. Açlık ve cinsellik gibi doğanın buyruklarına göre hareket eden organlarının da, bu organlarının faaliyetlerini sınırlandırmak isteyen kültürün ve uygarlığın da bilincindedir. Uygarlığın mahkemeleri yasaklasa da Can Yücel'in ünlü savunmasında belirttiği gibi, bizim toplumumuzda göte göt denilmektedir. Diğerlerine de yine adıyla seslenilmekten çekinilmemektedir. Şükür ki Can Yücel bu davadan beraat etmiştir.

Hoca, organlarıyla da mesafelidir ve farkına varmıştır! Bir çeşmenin yakınında işemeye başlayan Hoca çeşmenin suyunu çişinin sesi sandığından sabaha kadar orada kalmıştır.

*"Hoca kadıyken iki adam gelir. Birisi kulağını ısırdığı için öbüründen davacı olduğunu söyler. Öbürü ise kendisine iftira atıldığını, adamın kendi kulağını ısırdığını söyler. Davayı çözmek için akşam sedirde oturup kulağını ısırmaya çalışan hoca, kulağını ısıramadığı gibi ısırmaya çalışırken sedirden düşüp başını da yarar. Ertesi gün adamlara açıkladığı şudur: Evet, insan kulağını ısırabilir, hatta ısırmaya çalışırken başını da yarabilir."*²⁸

Salak görünmesi de, aklıyla dalga geçmesi de yine bu düzensizliği yüzündendir. Gereğinde *ikiyüzlü*dür. Yaşadığı dünyanın da *ikiyüzlü* olduğunun farkındadır. *Doğanın* da, *kültürün* de pek de akılcı olmayan yapısı içinde gereğinde akıllı olabilmekte veya işi saflığa vurabilmektedir:

²⁷ Irene Fenoglio, ve François Georgeon, "Sunuş", *Doğu'da Mizah*, (Çeviren: Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.41-43'den aktaran Bilgen Aydın, "Mizah Yaratma Eyleminde Nasreddin Hoca", *Millî Folklor*, Sayı 55, (Sonbahar 2002),s. 25-30.

²⁸ Karabaş, s.325.

Karanlıkta sağındaki mumu isteyen karısına, karanlıkta sağını solunu bilemeyeceğini söyleyen Hoca, yitirdiği eşeğini şükrederek aramaktadır; çünkü üstünde olsaydı kendisi de yitecektir. Cebindekileri bilene en iyi şeftaliyi vereceğini söyleyen Hoca'ya "şeftali" diyorlar, cebindekinin şeftali olduğunu kimin bildirdiğini söylüyor. Oruç tutmuyor ama sahur yiyor; Müslüman olarak hiç olmazsa bunu yapayım diyor. Beş parmağıyla yediği için kınayanlara altı parmağı olmadığı için yanıtını veriyor. Nasreddin Hoca Cuma geceleri cinsel birleşme sevaptır diyor. Karısı her gece bu gece Cuma demeye başlayınca başa çıkamayan Hoca bu evden ya ben gideyim ya da Cuma gecesi gitsin diyor. Yüz yaşındaki bir adamın çocuğu olur mu diye sorulunca, 25-30 yaşlarında komşusu olursa olur diyor.

Başkaları da var:

"Nasreddin Hoca bir gün ırmak kıyısında abdest alırken pabucu suya düşmüş; su pabucu alıp götürürken Hoca bir yellenmiş de dereye seslenmiş: "Al abdestini! Ver pabucumu."29

"Nasreddin Hoca bir gün pazarda gider iken bir akça bulmuş. Bir yüksek yere çıkmış. 'Akça bulan buldı. Aceb bu halk niye gezer ki' demiş."30

Her şekilde mantıklıdır:

Nasreddin Hoca'nın Timur'a vereceği iyi bir haberi vardır, ancak nöbetçi onun alacağı ödülün yarısını kendisine verirse içeri bırakacağını söyler. Hoca çaresiz söz verir ve içeri girer. Timur ondan aldığı habere çok sevinir ve dile benden ne dilersen der. Hoca "Elli kırbaç lütfen" der.³¹

Eşeğine ters binerek öğrencilerinin hem önünde gitmeyi, hem de onlara sırtını dönmemeyi başaran Hoca sırtımızı döndüğümüz kişilere liderlik yapamayacağımızın bilincinde yük-

²⁹ Boratav, a.g.m., s.127.

³⁰ Boratav, a.g.e., s.16.

³¹ Boxcel, s.204.

sek bir önderliği sergileyebilmiştir. Eşğiyle değil, eşeklikle uğraşmaktadır. Akif'in de tekrarladığı budur:

*"...Nasihatim sana: Herzeyle iştigâli bırak;
Adamlığın yolu nerdense, bul da girmeye bak!
Adam mısın: Ebediyyen cihanda hürsün, gez;
Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez.
Adam değil misin, oğlum: Gönüllüsün semere;
Küfür savurma boyun kestiğin semercilere."*³²

Hoca bizizdir. Hoca'yla dalga geçmek kendimizle dalga geçmektir. Hoca'nın istediği de budur. Soru sorabilmeyi, benzer olgular için farklı sorular ve dolayısıyla cevaplar bulmayı öğretmektedir. O, kalıplaşmış düşünceleri, tabuları, kalıp yargıları sorgulayarak, dolayısıyla sorgulatarak ortadan kaldırır ve aydınlanmanın yolunu açar. O toplumun sadece görünen değil, cinsellik gibi, halı altına süpürdüklerini, kıyıya köşeye gizlediklerini, hatta bilinçaltına ittiklerini dahi gün yüzüne çıkararak eleştirir. Böylelikle bireysel ve toplumsal arınma, sağaltım ve yenilenme, *Hoca* olma, onun gibi davranabilme ve düşünme sayesinde gerçekleşir. Bunun için diyalogun sınırlarını zorlar. Saf ve kahraman değildir. Kahramanın saflığının da farkındadır.

Hoca salak değildir, salaklığı gösterendir.

N. Mahmud, S. Muhammed, M.Celadeddin ve diğerleri olarak kıytırık bir tıp dergisinin sayfaları arasında yitmemiş olması ne şanstır.

³² Mehmed Akif Ersoy, *Safahat*, (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 1991, s. 384-385.

Korunma Önerileri

Aslında, *genetik* araştırmalardaki kadar yoğun olmasa da, *memetik* konusunda çalışan uzmanların varlığı bilinmektedir. Ne yazık ki memetik bilimine yeterli özen gösterilmediğinden bunların birçoğuna gülünüp geçilmiştir. Bunların çalışmaları, araştırmalarının sonuçları ve önerileri üzerinde ciddiylet durulması gereklidir.

Bulaşıcı hastalıklarda korunma ve tedavi kadar bağışıklığın güçlendirilmesi de önemlidir. Enfekte bireylerin salaklık maskesi takmaları sağlanamayacağından, sağlıklı bireylerin salaklardan uzak durması önerilmektedir.

Yeterli beslenme önkoşuldur. Açlığın karar verme yeteneklerimizi de etkilediği ortadadır. *İzolasyon* çoğunluğun salak olduğu durumlarda sağlıklı bireylerin tecridi anlamına geleceğinden tavsiye edilmez. *Karantina* ters teper. Sürveyans ve hastalık bildirimini zorunlu olmalıdır.

Fabrika ve okul kaynaklı enfeksiyonların önlenmesinde, üretim ve uzmanlaşma gerekli olduğundan *kurutulma* ve *kurtulma* işlemi tavsiye edilmez. Bu kurumlardaki işlemlerin her aşamasındaki karar alma süreçlerine bireylerin etkin katılımının ve bilgilendirilmesinin sağlanması zorunludur. Bu sağla-

nılmadığı takdirde bu tür birimlerden mümkün mertebe uzak durulması tavsiye olunur. Uzak durulmadığı takdirde ise evde dezenfeksiyon şarttır. En azından evin okul ve fabrikaya mümkün mertebe uzak tutulmasında faydalar görülmüştür. Ev fabrikaya ve okula benzememelidir.

Televizyon, gazete ve internet konusunda *klorlama* önerilmez. Elektrikli aksamalara zarar verdiği ve kâğıdın kalitesini düşürdüğü gözlemlenmiştir. Ama buradan alınan bilgilerin iyice yıkandıktan ve kirleri arındırıldıktan sonra tüketilmesi kesinlikle zorunludur. Her türlü satıcıdan alınan fikirler için bu şarttır.

Özellikle, yaşlanma etkilerini geciktirdiğini, kırışıkları yok ettiğini, güzelleştirdiğini, dinçlik ve gençlik kazandırdığını, zayıflatıldığını iddia eden nesne ve uygulamalara iliştilirilmiş fikirlere mesafeli durmak önemlidir. Kırışma durdurulamaz.

Salaklıktan korunmanın birinci kuralı *birinci kural* üzerine düşünmektir. Çünkü birçok salakça eylem birinci sayılan ve sanılan kurala uymamızdan kaynaklanmaktadır. Birinci kuralın kesinliğine duyduğumuz inanç tehlikelidir çoğu zaman. Carlos Castenada'nın Kızılderili büyücü Don Juan'dan aktardığı yabancı tespit yerindedir: “Hiçbir şeyin kesin olmaması durumunda uyanık kalırız biz.”¹

Örneğin Matta İncilinin de *Altın Kuralı* olan “başkalarının size nasıl davranmasını isterseniz siz de onlara öyle davranın” ilkesine göre hareket etmenin doğru olacağını düşünebilirsiniz. Karşılıklılık etiği, diğerlerine karşı adaletin sağlandığına emin olabilmesi için bir kişinin herhangi bir davranışta bulunma hakkı veya sorumluluğu olup olmadığını belirleyen önemli bir etik

¹ Carlos Castenada, Ixtlan Yolculuğu, *Yaqui Kızılderili Büyücüsü Don Juan'ın Yeni Öğretileri*, (çeviren: Nevzat Erkmen), Söz Yayınları, İstanbul, 1994, s.38.

kuraldır. Ama Çinli filozof Kung-Tzi'nin (Konfüçyüs) kötülüğe iyilikle karşılık verin diyenlere "O zaman iyiliği neyle ödeyeceksiniz?" sorusunun yanıtı yoktur.² Komşusunun zenginliğini kıskanan yoksul kadın elindekini zengine vermelidir? Bir mazoşist komşusuna acı çektirmeli midir? Yanağınıza bir tokat vurulduğunda gerçekten öteki yanağımızı çevirebilecek miyiz?

"Başkalarının size yapmasını istemediğiniz şeyi siz de başkalarına yapmayın" diyen Gümüş Kural'ın da sorunları bulunmaktadır. Haham Hillel, Mohandas Gandhi ve Martin Luther King. Jr. gibi mühim savunucuları bulunan bu ilke, şiddet içermeyen yurttaş direnişi çağrısıdır aynı zamanda. Kendisine uygulanmasını istemediği şiddeti kullanmamaktadır. Bedenini ortaya koyarak ve böylece haksız bir yasaya karşı çıkmaktan dolayı cezalandırılmayı göze alarak, davada haklı olduğunu göstermek istemektedir. Bunun için kendilerine zulmedenlerin (ve hala kararını vermemiş olanların) yüreklerini sızlatmayı amaçlamaktadır bu çağrı.

Bilinçli olarak en azından dayak yemek dayak atmaya yeğlenebilir kuşkusuz. Ama bu tutumun hadi salakça demeyelim ama safça sonuçları üzerine de düşünülmelidir. Şiddetsiz direnişin başarılı olacağı fikri bir tespitten ziyade bir temenni olarak yeğlenmelidir.

Altın ve Gümüş Kural'ın idealizmine ve uygulamadaki nadirliğine karşın Bronz Kural daha realisttir: "Başkalarına onların size davrandığı gibi davranın". Bilge Konfüçyüs'ün vurguladığı gibi; "iyiliğe iyilikle, ama kötülüğe adaletle karşılık verin". "Göze göz dişe diş" ve "kısasa kısas" mantığında, iyi bir hareket bir başka iyi hareketi hak eder. "Kötülük eden de kötülük bulur"

² Tartışma için bkz. Carl Sagan, *Milenyum Eşiğinde Yaşam ve Ölüm Üzerine Düşünceler, Milyarlarca ve Milyarlarca*, Tubitak Popüler Bilim Kitapları, (Çeviri: Füsün Baytok), Ankara, 2006.s. 208 vd.

tehdidi vardır bu önermede gizli olarak. Bill Clinton'ın ABD başkanı iken 1998'de Ramazan münasebetiyle İslam dünyasına yönelik konuşmasında Kuran'dan yaptığı "*eğer düşmanın barışa yönelirse sen de barışa yönel*" alıntısını da bu çerçevede yorumlamak mümkündür. Etkili şarta bağlanmıştır.

Sırp askerleri sistematik olarak Bosnalı kadınların ırzına geçmektedir; Bosnalı askerler de Sırp kadınlarının ırzına mı geçmelidir? Bir iş arkadaşınız sizi şefinizin önünde küçük düşürdü; ondan öç almalı mısınız? Katilleri öldürmeli miyiz? Doğru olan işlevsel olmayabilir. İki yanlış bir doğru etmeyebilir.

Ne var ki bu kural, aslında değiştirebileceğimiz bu dünyayı olumlamaktadır. Reel dünya içinde hiç bitmeyen kan davalarının da nedenidir. Şiddeti kimin başlattığı önemini yitirir. "*Önce o başlattı*" demek çocukçadır. Birkaç öfkeli insan daha ihtiyatlı ve mantıklı bir alay insanı vahşete ve savaşa sürükleyebilir. Uzun bir misillemeler zincirini kırmak çok zordur. Tarafların hepsinin yok olmasıyla sonuçlanabilir.

Habil ile Kabil arasındaki savaştan beri, her savaşın aslında bir kardeş kavgası olduğu unutulmamalıdır. Kardeşlerin bir arada yaşamayı sürdürebilmesi ise çatışmaları ve o sırada hissettikleri acıyı unutmalarına bağlıdır. Doğru bir tarih bilinci *hatırlamayı* olduğu kadar, karşılıklı olmak kaydıyla *unutmayı* da içermelidir.

Bu kuralı, özellikle kötülük çerçevesinde şiar edinirseniz çocuklarınızın da zamanı geldiğinde öldüreceğini ve öldürülebileceğini garantilersiniz. Barış zor, şiddet kolaydır. Görevimiz kan dökümü ve katliamdan *sonra* uzlaşmak değil, bunlar *olmadan* uzlaşmaktır.³

³ Sagan, s. 232.

Ayrıca iyi niyetli olmanız salak olmadığınız anlamına da gelmez. Cehenneme giden yolun iyi niyet taşlarıyla döşenmiş olduğu rivayet edilmektedir. Dostoyevski'nin Lizaveta Prokofyevna'ya söylediği gibi bazen, *"insanın iyi olması kadar kötü bir şey yoktur."*⁴ İyi niyetle yaptığımız birkaç çürük elmayı ayırmak yerine, kötü elma kolisinin iyi elmaları nasıl çürüttüğünü anlamaya gayret etmek lazımdır.⁵ Ama isterseniz ömrünüzü çürük elmaları ayıklamakla geçirebilirsiniz.

Üzerinde düşünülmesinde yarar olan bir diğer kural ise *"Başkalarına istediğiniz gibi davranın, onlar size istediklerini yapmadan"* diyen Demir Kural'dır. *Murphy'nin Altın Kuralı* diye dilimize de pelesenk olan aslında budur: *"Altını olan kuralı koyar"*. Güçlünün dile getirilmeyen yasasıdır bu. Diğer herkese karşı bir avuç insafsız ve güçlü insanın çıkarını korur. Altın ve gümüş kurallar ise fazla hoşgörülü gibidir. Zulüm ve sömürüyü cezalandırmakta başarısız kalırlar. İyi örnekler karşısında utanarak pişmanlık duymayacak birçok insan vardır.

Asıl üzerinde çokça düşünülmesi gereken *"üstünüzdekilere dalkavukluk edin, altınızdakileri sömürün"* diyen *Teneke Kuralı*'dır. Sözde hiç kimsenin sahip çıkmadığı bu kural zorbaların haydutların düsturudur. Haydutluk da salaklık kadar incelemeye değer bir konudur. Anarko-primitivistler ve çoğu hayvan severin katılmadığı bir görüşe göre; bu kural hayvanlar dünyasında, özellikle primat toplumlarında geçerlidir. Bu teneke kuralda üstekiler için altın kural, alttakiler için demir kural ilkesine göre davranılır.

⁴ F. M. Dostoyevski, *Budala*, (Türkçesi Yasemin Akbaş), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 1993, s.59.

⁵ Philip G. Zimbardo, *"Durumsal Odak"*, *İyimser Gelecek*, (Editör; John Brockman), (Çevirenler: Ergin Bulut, Mehmet Evren Dinçer), NTV Yayınları, İstanbul, 2009, s.83-85.

Demir ve Teneke kurallarının bireşimi olan *Nepotizm Kuralı* ise “*Hamili kart sahibi yakınımdır*”ci “*Önceliği her şeyde yakın akrabalarınıza verin, diğerlerine de istediğiniz gibi davranın*” ilkesine dayanmaktadır. Evrim biyologlarınca *akraba seçilimi* olarak adlandırılan bu kural kendisinden sonra oğlunu da başbakan yapmayı amaçlar. Kaynakların liyakat ve yeterlilik ilkesine göre değil de, akraba, eş-dost ve partizanlara öncelik tanıyarak dağıtılması; türü/grubu ve etkisi altında bulunanları yetersiz, başarısız ve uyumsuz hale getirmeyi temin etmektedir. Uzun vadede bürokrasinin hantallaşmasına neden olan ve özelleştirmeleri meşrulaştıran hadise budur.

Tanıdıklarımızı kayırmak mantıklı ve gerçekçi bulunsa bile, küresel iletişim çağında *tanıdığımızın tanıdığı* herkes olduğuna göre, sıra türümüzün tanıdıklarına gelmiş olsa gerektir.

Demir ve Teneke Kuralları’nın dünyası zar atarak başarıyı yakalama ilkesi üzerine kuruludur. Sonuçta kayırılan ve kayırılmayan da zarar görür. Aralarında çıkar çatışması olan ve tam zıt kutuplarda yer alan rakiplerden birinin kazanmasının, zorunlu olarak diğerinin kaybetmesine bağlı olmasından dolayı, sonuçta kazançlarla kayıpların toplamı sifıra eşittir. Nükleer savaş, ekonomik bunalım ve küresel çevreye yönelik saldırılar *yenilgi-yenilgi* önermeleridir. Yani puan cetvelinde atılan ve yenilen gollerin toplamı sifıra eşittir.

Oysa bir salak olmadığı kesin olan John Nash’in bize gösterdiği gibi, karşılıklı rekabet içinde olan oyuncuların kendi çıkarları yanında grubun ortak çıkarını da düşünmeleri ve ona göre hareket etmeleri, her birinin olabilecek en büyük faydayı sağlamaları açısından güdülebilecek en iyi strateji olmaktadır.⁶

⁶ Kısa bir bilgi için bkz. Hal R. Varian, “Akıl Oyunları ve John Nash”, (Çeviren: Aslı Nesin), *Matematik Dünyası*, Yıl 13, Sayı 3, Güz 2004, s.53-54; Şevkinaz Gümüsoğlu, “Rekabet Ortamında Karar Verme Süreçlerinde

Sevgi, dostluk, ana-babalık, müzik, sanat ve bilgi arayışı ise *yengi-yengi* önermeleridir. “*Sen sana ne sanursan ayrığa da anı san, / Dört kitabın ma’nîsi budur eğer varısa*”⁷ diyenin bir bildiği vardır.

Hakkımızda ne düşünüldüğü değil, bizim ne düşündüğümüz önemlidir. Bunlar elimizden alınamazlar. İnsanlar vazgeçebildiği eşya oranında zengindir. Bu hastalık başkalarının bizim hakkımızda iyi şeyler düşünmesine duyduğumuz ihtiyaçtan kaynaklanır. Bize salak diyen herkesle düello edemeyiz. Benliğimiz, başkalarının görüşlerinden oluşmaz veya oluşmamalıdır. Bizden birkaç milimetre daha uzun ya da zayıf insanlara kafayı takmak yerine, binlerce kat büyük şeylerin karşısında şaşkınlık ve hayranlık duymayı seçebiliriz.

Sonuç

Salakça davranışlarımızın yaygınlığı ve neredeyse evrenselliği nedeniyle sağlıklı bir birey ya da toplumun var olmadığı sonucuna varılsa bile, *salak olduğumuzu bilenler* ile *bilmeyenler* arasında bir ayrımın yine de yapılabilmesi mümkün görünmektedir. Organlarımızın kapasitesi ve işlevlerinin sınırlılıklarını bilirsek amacı dışında kullanımlarının önüne geçebiliriz. Bu kural zihinsel faaliyetle ilişkilendirdiğimiz organlarımız için de geçerlidir. Ne var ki, yine de salaklık konusundaki farkındalığımız salakça davranmayacağınız anlamına gelmez. Muhtemelen doğamızda var olan, içimizdeki salaklığa karşı daha hoşgörülü olmamıza yardımcı olabilir. Salaklığımızın farkına vararak onu

Oyun ve Fayda Kuramı İlişkileri ve Etkileşimi”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.9/10, 287-308, <http://fbs.ebu.edu.tr/journal/doc/9-10/15.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

⁷ Faruk Timurtaş, *Yunus Emre Divanı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1972, s.131.

en güçlü özelliğimiz haline getirmeye çalışabiliriz. İnsan türünün ise bilme ve bildiklerinden vazgeçebilme gibi bir yeteneğe de sahip olduğuna inanırsak içimizdeki ve dışımızdaki bu illetle birlikte yaşamayı da becerebiliriz.

Uzmanlıkları Farklı Okurlar İçin Kısa Sözlük

Biyopsi: Büyütülerek incelenmek üzere canlıdan belirli bir doku parçasının çıkarılması işlemidir. Muayene ya da benzeri incelemelerle tanı konulamayan hastalıklarda biyopsiye başvurulur. En sık kullanılan yöntem iğne biyopsisidir. İnce bir iğne istenilen doku bölgesine sokulur ve emme ya da koparma ile küçük bir parça alınır.

Doğal: Canlı ve cansız maddelerden oluşan varlıkların hepsini de içeren fiziki ve biyolojik dünyaya ait olandır. Daha çok, canlıların en geniş yaşam alanını, çevresini, ortamını anlatır. Doğa, kültür dünyasının da içinde olduğu şeydir. Aynı zamanda kültür tarafından oluşturulmamış ve dönüştürülmemiş olanı da vurgular. Bir varlığın tanımlanmasındaki özelliklerin bütünüdür.

Epidemiyoloji: Toplumdaki hastalık, kaza ve sağlıkla ilgili durumların dağılımını, görülme sıklıklarını ve bunları etkileyen belirteçleri inceleyen bir tıp bilimi dalıdır.

Klinik: Vücut muayenesinde görülen hastalık belirtileridir. Aynı zamanda hastalığın öğrenildiği ve tedavisine yönelik işlemlerin yapıldığı yerleri ifade eder.

Kültür: Doğanın/tanrının sundukları dışında insanlar tarafından üretilen her şeydir. Doğuştan getirmediğimiz, sonradan edindiğimiz, kazandığımız alet, bilgi, beceri ve yöntemlerin tümüdür. Kültür mantarının diğerlerinden öncelikli farkı insanlar tarafından yetiştirilmiş olmasıdır. Uygarlığı da içerir.

Memetik: Genetiğin kültür dünyasında olanıdır.

Pandemi: Salgın bir hastalığın kıta düzeyinde çok geniş bir alana yayılmasına verilen isimdir.

Patogenez: Bir hastalığın kaynağı ve gelişmesi sırasında organizmada meydana gelen değişiklikler bütünü. Hastalığın esas ve gelişimi hakkında bilgileri içerir.

Prognoz: Bir hastalığın seyri hakkında tahmini ve iyileşme şansı olup olmadığı anlamında kullanılan tıbbi bir terimdir. Gidişattır. Hastanın durumuna ve diğer insanlarda gözlenen seyrine dayalı olarak hastalığın seyri ve muhtemel sonucu konusunda hekim tarafından yapılan gözlem ve tahminleri içerir.

Tarihsel: Tarih içinde gerçekleşmiş, üretilmiş, oluşmuş ve/veya oluşturulmuş olana vurgu yapar.

Uygarlık: Kültürün yerleşik halidir. Tarımsal/endüstriyel üretim ve bölüşüm içinde edinilen ve kazanılan alet, bilgi, beceri ve yöntemlere atıf yapar.

Değinilen Kaynaklar

- Adams, Douglas; *Otostopçunun Galaksi Rehberi*, (Çeviren: Nil Alt), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, “La Boetie ve Siyasal Kulluk”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt No:40, Sayı 1-4, 1985, s.173-214.
- Akçam, A. Alper; “Amatör Futbol ve Muhalif Yerel Kültür”, <http://www.alperakcam.com/deneme/amator.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Akın, Mr Can, *Şiirler*, Antoloji.Com Kültür ve Sanat Yayını, 2008, http://img.antoloji.com/i/sair/pdf/6/mr_can_akin_29196_38213.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Akkuş, Metin, “Doğu Kültüründe Nasreddin Hoca Tipinin Benzerleri”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* [Bişkek], sayı. 7 (2003), s. 59-61, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd7/sbd-7-06.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Aksoy, Mustafa; “Mevlânâ Mesnevî’sinin Yaygın Olarak Okunmasına Ontolojik Bir Yaklaşım”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 42, Haziran 2007, s.123-136. www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/42-123-136.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Aktay, Yasin; “Karizma, Popüler Kültür ve Faşizm”, *Tezkire*, sayı: 22, Ağustos, 2001, <http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Makaleler/Karizma.htm> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

- And, Metin; *Oyun ve B   , Türk Kültüründe Oyun Kavramı,     Bankası Kültür Yayınları,   stanbul, 1974.*
- Arslan, D. Ali; "Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6) 2003/2, s.115-135
- Attali, Jacques; *Geleceğin Kısa Tarihi*, (  ev.: Turhan Ilgaz),   mge Kitabevi, Ankara, 2008, s.12-13.
- Aydın, Bilgen; "Mizah Yaratma Eyleminde Nasreddin Hoca", *Millî Folklor*, Sayı 55, (Sonbahar 2002),s. 25-30.
- Aydoğuş, Osman; Türkcan, Burcu;   alı  kan, Elif Tunalı; Kopurlu, Barı   Serkan; "Kriz Teorileri: Kondratieff, Schumpeter ve Wallerstein", *Ege University Working Papers in Economics, Working Paper*, No: 09 / 01, March 2009; <http://  b.fege.edu.tr/economics/papers/wp09-01.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Aytaç, Ömer; "Boş Zaman   zerine Kuramsal Yaklaşımlar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, ELAZIĞ-2002, ss. 231-260.
- Aytaç, Ömer; "Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11) 2006 / 1, ss. 27-53.
- Azra Erhat (ONK), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım,   stanbul, 1996, ss.98-102.
- Baker, Catherine; *Zorunlu Eğitime Hayır!*, (Fransızca'dan   viren), Ayşegül Sönmezay Erol), Ayrıntı Yayınları,   stanbul, 1991.
- Bakhtin, Mikhail; *Karnavaldan Romana, Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*, (  viren: Cem Soydemir), Ayrıntı yayınları,   stanbul, 2001.
- Barloewen, Constantin Von; *Bilgiler Kitabı,   a  ımızın önemli Düşünce İnsanlarıyla Söyleşiler*, (  viri: Işık Ergüden), Versus yayınları,   stanbul, 2008.
- Başgöz,   lhan, *Geçmişten Günümüze Nasrettin Hoca*, Pan Yayıncılık,   stanbul, 1999.
- Baudrillard, Jean; "Bir Tüketim Kuramı   zerine", (  viren: O.Kunal), *Cogito*, Sayı,5, G  z- 1995, ss.89-102.

- Baudrillard, Jean; *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 1998.
- Blackmore, Susan; *The Meme Machine*, Oxford University Pres, 1999.
- Blakemore, Colin; "Fayda ve Maliyetin Değişen Oranı", *İyimser Gelecek*, (Editör; John Brockman), (Çevirenler: Ergin Bulut, Mehmet Evren Dinçer), NTV Yayınları, İstanbul, 2009, s.145-147.
- Bonita R., Beaglehole R., Kjellström T; *Temel Epidemioloji*, 2. Baskı., T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Sağlık Kurumu, 2009.
- Bora, Tanıl; *Kârhanede Romantizm, Futbol Yazıları*, İletişim Yayınları, 2006.
- Boratav, Pertev Naili; "Nasrettin Hoca Fıkralarında 'Türk', 'Müslüm' ve Düpedüz 'İnsan'", *Yunus Emre, Nasrettin Hoca, Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*, (Yayına Hazırlayan: Şevket Özdemir), Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı yayını, Ankara, 1995, s.124-131.
- Boratav, Pertev Naili; *Nasreddin Hoca*, Edebiyatçılar Derneği yayını, No: 8 , Ankara, 1996.
- Borges, Jorge Luis; *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, (Çeviren: Celal Üster), İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2001.
- Botton, Alain de; *Statü Endişesi*, (Çeviren: Ahu Sıla Bayer), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Bourdieu, Pierre; *Pratik Nedenler*, (Çeviren.Hülya Uğur Tanrıöver), Hil Yayınları, İstanbul, 2006.
- Boxsel, Matthijs van; *Aptallık Ansiklopedisi*, (Çeviren, Gül Özlen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Braudel, Fernand, *Uygarlıkların Grameri*, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1996.
- Campbell Joseph, *İlkel Mitoloji, Tanrının Maskeleri*, (Çeviren: Kudret Emiroğlu), 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- Canetti, Elias; *Kitle ve İktidar*, (Çeviren: Gülşat Aygen), İkinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Castenada, Carlos; *Ixtlan Yolculuğu, Yaqui Kızılderili Büyücüsü Don Juan'ın Yeni Öğretileri*, (çeviren: Nevzat Erkmén), Söz Yayınları, İstanbul, 1994.

- Cipolla, Carlo M.; *Neşeli Öyküler*, (Çeviren: Tülin Altınova), 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- Civanoğlu, Ahmet; "Her Dönemde Yakın Tehlike: Faşizm", *Birikim*, (08.09.2008) <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=467> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Çetinoğlu, Sait, "Çalışma Etiği yada Alçaklığın Evrensel Tarihinin Bir Klasığı – Arbeit Macht Frei", <http://ecotopianetwork.wordpress.com/2010/06/24/calisma-etigi-yada-alcakligin-evrensel-tarihinin-bir-klasigi-arbeit-macht-frei-sait-cetinoglu/>, (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Dawkins, Richard; *Gen Bencildir*, (Çeviren: Asuman Ü. Müftüoğlu), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 9. Baskı, Ankara, 1991.
- Debord, Guy; *Gösteri Toplumu*, (Çevirenler: Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent), Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006.
- Dennet, Daniel C., "Giriş", *İyimser Gelecek*, (Editör: John Brockman), (Çevirenler: Ergin Bulut, Mehmet Evren Dinçer), NTV Yayınları, İstanbul, 2009, xv-xx.
- Distin Kate, *The Selfish Meme, A Critical Reassessment*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- Dostoyevski, F. M.; *Budala*, (Türkçesi Yasemin Akbaş), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 1993.
- Dökmen, Üstün; *Sosyometri ve Psikodrama*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Erdoğan, Necmi; "Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik", *Birikim*, Sayı: 49, 1993, s.26-33.
- Ersoy, Mehmed Akif; *Safahat*, (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 1991.
- Fishburn, Evelyn; *A Dictionary of Borges*, Redwood Press, London, 1990.
- Genet, Jean; *Hizmetçiler*, (Çeviren: Salah Birsal) Nisan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Gould, Stephen Jay; *Yaşamın Tüm Çeşitliliği, İlerleme Mitosu*, (Çeviren: Rahmi Ögdül", Versus Yayınları, İstanbul, 2009.

- Gökalp, Emre; *Türkiye’de Spor Basını ve Milliyetçilik Söylemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2004.
- Gölpınarlı, Abdülbaki; *Nasreddin Hoca*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961.
- Gray, John; *Saman Köpekler, İnsanlar ve Diğer Hayvanlar Üzerine Düşünceler*, Çeviren: Dilek Şendil, YKY yy., İstanbul, 2008.
- Griffin, Roger; “Defining Fascism”, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, ”, (Editör; Cyprian Blamires), Volume 2, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2006.
- Grindon, Gavin; “Kapitale Karşı Karnaval: Bir Bakhtin, Vaneigem ve Bey Karşılaştırması”, <http://www.gavingrindon.net/wp-content/uploads/2010/03/Kapitale-Kar%C5%9F%C4%B1-Karnaval.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Gunter Grass, *Im Krebsgang*, Steidl, Göttingen, 2002.
- Güçbilmez, Beliz; “Absürd Tiyatroda İroni”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, Ankara, 2003, s.96-42.
- Güçbilmez, Beliz; “Tragedya Oyunun(un) Sonu: Oidipus’un Tahtında Kör Hamm(let), Tragedya ve “Geç Kalma”, Ontolojik ve Epistemolojik bir Yaklaşım”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, Ankara, 2004, s.21-34.
- Gümüş, Adnan; “Şiddetin Nedenleri”, *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Ankara, 2006, s.39-92.
- Gümüşoğlu, Şevkinaz; “Rekabet Ortamında Karar Verme Süreçlerinde Oyun ve Fayda Kuramı İlişkileri ve Etkileşimi”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.9/10, 287-308, <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/15.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Harmancı, Meriç; “Keloğlan’ın Hilebazlığı”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, c. I, sayı 2, Yaz 2010, s. 79-94.
- Hobsbawm, Eric; *Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı, 1914-1991*, (Çeviren: Yavuz Alogan), Everest Yayınları, İstanbul, 2006, s.422.
- Hoffer, Eric; *Kesin İnançlılar, Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, (Çeviri: Erkil Günnur), İm Yayın Tasarım, 7. Baskı, İstanbul, 1988.

- Holloway, John; *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, (Çeviren:Pelin Sıral), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
http://en.wikipedia.org/wiki/Heaven%27s_Gate_%28religious_group%29 (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
<http://www.felsefe.net/biyografi/1930-pertev-naili-boratav.html> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
<http://gcaptain.com/hitlers-titanic-ms-wilhelm-gustloff?1222> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
http://www.kotiscileri.org/s/273/i/_silikozis_.pdf (Erişim Tarihi: 23.08.2011)
http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/18/newsid_254000/2540209.stm (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Gustloff (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
<http://www.eksisozluk.com>
<http://www.happyplanetindex.org/public-data/files/happy-planet-index-2-0.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=2730> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
http://www.vatican.va/news_services/or/or_quol/interviste/2008/112q08a1.html. (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
Huang, Ray; *Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı*, (Çeviren: Atilla Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi yy., 2. Baskı, 2007.
Huizinga; Johan; *Homo ludens, Vom Ursprung der Kultur im Spiel*, Rowohlt Verlag, 1939.
Jung, Carl Gustav; *Dört Arketip*, (Çeviren: Zehra Aksu Yilmazer), Metin Yayınları, İstanbul, 2001.
Huxley, Aldous; *Cesur Yeni Dünya*, (Çeviri: Ümit Tosun), İthaki Yayınları, İstanbul, 2000.
Kahpe Bizans, 1999, (Sinema Filmi), (Senaryo ve Yönetmen: Gani Müjde).
Kant, Immanuel, “Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt”, *Seçilmiş Yazılar*, (Çeviren; Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, ss. 211-223.
Karabaş, Seyfi; *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

- Karasu, Ayşe Özek; "Alman Titanic'i", *Hürriyet*, 17.02.2002.
- Kavanagh, Bryan; "The Coming Kondratieff Crash, Rent-Seeking, Income Distribution & The Business Cycle, *Geophilos*, Autumn 2001, No. 01(2), p. 84-93, <http://lvrg.org.au/files/coming-kondratieff-crash-2001.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Kılıç, Ulaş; *Memetic Optimizasyon ile Geniş Band Mikrodalga Kuvvetlendirici Tasarımı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: 2006, <http://tez.sdu.edu.tr/Tezler/TF01034.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Kışlalı, Ahmet Taner; *Siyasal Sistemler, Siyasal Uzlaşma ve Çatışma*, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.
- Kozanoğlu, Can; *Türkiye'de Futbol: Bu Maçı Alıcaz*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- Kropotkin, P.; *The Conquest of Bread*, Knickerbocker Press, London, 1968.
- Kuhn, Thomas S.; *The Structure of Scientific Revolutions*, Third Edition, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1996.
- Kurt, Adnan; *Bir Laboratuvar Romansı*, Alt Kitap Deneme, Haziran 2000, <http://www.altkitap.com/kitap.asp?kitapid=1> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Kurzweill, Ray; *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking Penguin, New York, 2005.
- Lafargue, Paul; *Tembellik Hakkı*, (Çeviren Vedat Günyol), Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi No: 43, Nisan 1999.
- Lipset, Seymour Martin; "Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu", (Türkçeye çeviren: Toker Dereli), *Çalışma ve Toplum*, Sayı 4, 2008, s.10-38.
- Maalouf, Amin; *Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl*, (Çeviren: Esin Talu-Çelikhan) Üçüncü Basım, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Man Fuat ve Balcı, Ali; "Postmodern Dönemde Modern Bir Pratik Olarak Sağlık", *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi, 3-5 Kasım 2006.

- Melihat Özgü, "Tiyatronun Kültür Niteliği", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 1971.
- Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, (Çeviren: Cem Şişkolar), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2002.
- Montaigne, *Denemeler*, (Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu), 23. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Musil, Robert;, *Niteliksiz Adam*, (Çeviren: Ahmet Cemal), Beşinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.146.
- Nalbantoğlu, Hasan Ünal; "Daímon'suz Bilim?", *Toplum ve Bilim*, No. 109, Haziran 2007, s. 181-200.
- Nalbantoğlu, Hasan Ünal; "Üniversite A.Ş.de bir 'homo academicus': "ersatz" yuppie akademisyen", *Toplum ve Bilim*, No. 97, Güz 2003, s. 7-42.
- Nietzsche, Friedrich; *İyinin ve Kötünün Ötesinde (Bir Gelecek Felsefesini Açış)*, (Çeviren: Prof. Dr. Ahmet İnam), Yorum Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Orhan Kemal, *Murtaza*, 14. Baskı, Erkal Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Özdemir, İbrahim; *Çevre ve Din*, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Özdemir, Nebi; "Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca", , *Millî Folklor*, sayı 87, 2010, ss.27-40
- Özdemirci, Ata; *Popüler Kültür, Tüketim Psikolojisi, ve İmaj Yönetimi: Türkiye (1950-1980)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- Özünel, Evrim Ölçer; "Hoca Nasrettin, Kahraman mı Anti-Kahraman mı, Hilebaz mı, Bilge mi?", *Millî Folklor*, Sayı: 78, Ankara, 2008, s.22-27.
- Parkinson, Nortcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (çeviren: M. Harman-cı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Paxton, Robert O.; *The Anatomy of Fascism*, Vintage Books, New York, 2004.
- Rosenberg, Donna; *Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, (Çevirenler: Korey Akten, Erdal Cengiz, Atıl Ulaş Cüce, Kudret Emiroğlu, Tuluğ Kenanoğlu, Tahir Kocayiğit, Er-

han Kuzhan, Bengü Odabaşı), İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2003.

Rousseau, J.J.; *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çeviren: R. N. İleri) Beşinci Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 1995.

Rousseau, J.J.; *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çeviren: R. N. İleri) Beşinci Baskı, Say yayınları, İstanbul, 1995.

Sagan, Carl; *Milyenye Eşiğinde Yaşam ve Ölüm Üzerine Düşünceler, Milyarlarca ve Milyarlarca*, Tubitak Popüler Bilim Kitapları, (Çeviri: Füsün Baytok), Ankara, 2006.

Sakal Dinen Gerekli, Guraba Yayınları, ty., http://www.islah.de/ibadet/ibid_00008.pdf

Sartwell Crispin; *Edepsizlik, Anarşi ve Gerçeklik*, (Çeviren: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.1999.

Scheuermann, Erich; *Göğü Delen Adam*, Ayrıntı Yayınları, Haziran 1988.

Sezgin, Neslihan; *Bir Popüler Kültür Örneği Olarak Kurtlar Vadisi Dizisi'nde Erkek Kimliğinin Sunumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı, İstanbul, 2006.

Sofsky, Wolfgang; *Dehşetli Zamanlar, Amok, Terör, Savaş*, (Çeviren: Dilek Zaptçioğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Söling, Caspar; *Der Gottesinstinkt, Bausteine für eine Evolutionäre Religionstheorie*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Naturwissenschaftlichen Fachbereiche der Justus-Liebig-Universität Gießen, Gießen 2002, <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2002/816/pdf/d020116.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)

Taner, Haldun; *Çok Güzelsin Gitme Dur*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Tekeli, İlhan; "Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.13-47.

Tezcan, Sabahat; *Epidemiyoloji Tıbbi Araştırmaların Yöntem Bilimi*, Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı yayını, Ankara, 1992.

- Timuroğlu, Vecihi; "Mitolojide Devlet Bilgisi", *Memleket, Siyaset-Yönetim Dergisi*, Yerel Yönetim Araştırma ve Eğitim Derneği yy, 2006/1, s. 1-40.
- Timurtaş, Faruk; *Yunus Emre Divanı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1972, s.131.
- Topdemir, Hüseyin Gazi, "Kuhn ve Bilimsel ve Devrimlerin Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Felsefe Dünyası*, Sayı 36, 2002, s.45-62.
- Turan, Müslüm; "Kaos Teorisi: Bauman ve Bakhtin", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt: 19, Ankara, 2008, ss. 45-66.
- Turan, Müslüm; "Nihilizm ve Jean Baudrillard", *EÜHFD*, C. XI, S. 1-2 (2007),ss. 87-103
- Turan, Müslüm; "Kaos Teorisi: Bauman ve Bakhtin", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt:19, 2008, ss.1-19, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/923/11507.pdf> (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Wright, Ronald; *İlerlemenin Kısa Tarihi*, (Çeviren: Zarife Biliz, Barış Baysal), Versus Yayınları, İstanbul 2007.
- "Vatikan, Galileo'ya teşekkür etti!", *Vatan Gazetesi*, 27 Kasım 2008.
- Varian, Hal R.; "Akıl Oyunları ve John Nash", (Çeviren: Ash Negin), *Matematik Dünyası*, Yıl 13, Sayı 3, Güz 2004, s.53-54;
- Vassaf, Gündüz; *Cehenneme Övgü*, *Gündelik Hayatta Totalitarizm*, İletişim Yayınları, (Çevirenler: Zehra Gençosman-Ömer Madra), 17. Baskı, İstanbul, 2007, s.184.
- Vural, Engin Ahmet; Utku, Deniz; "İnternette Kelime ve Kalıpların Doğuşu, Yaşamı ve Tükenişi", XII. "Türkiye'de İnternet" Konferansı, 8-10 Kasım 2007, Ankara, http://inet-tr.org.tr/inetconf12/kitap/Bildiriler/4_50_inet07.pdf (Erişim Tarihi: 11.08.2011)
- Yalom, Irvin D.; *Nietzsche Ağladığında*, (Çeviren: Aysun Babacan), Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, İstanbul, 1998.
- Yücel, Tahsin; *Salaklık Üzerine Deneme*, YKY yayınları, 2000.
- Zimbardo, Philip G.; "Durumsal Odak", *İyimser Gelecek*, (Editör: John Brockman), (Çevirenler: Ergin Bulut, Mehmet Evren Dinçer), NTV Yayınları, İstanbul, 2009, s.83-85

